МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЛІНГВІСТИКИ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач випускової кафедри
_____Л. Г. Буданова
«_____»_____2022 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТР

ЗА СПЕЦІАЛІЗАЦІЄЮ «ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ (ПЕРЕКЛАД ВКЛЮЧНО), ПЕРША – АНГЛІЙСЬКА»

Тема: ***ПЕРЕКЛАД АВТОРСЬКИХ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ)***

Виконавець: студентка групи ФЛ-101«М» ***КАРПУШИНА ВЛАДИСЛАВА***

Керівник: канд. філол. наук, доцент ***СЕМИГІНІВСЬКА ТЕТЯНА ГРИГОРІВНА***

Нормоконтролер: _____ (*Кондратенко Юлія Вікторівна*)

Київ 2022

ЗМІСТ

Вступ……... 3

Розділ 1. Теоретичне підґрунтя дослідження лексичних особливостей відтворення оказіоналізмів у художньому перекладі……. 8

1.1. Оказіоналізм у художньому тексті: лінгвальний статус……... 8

1.2. Оказіональне словотворення у художньому перекладі……. 14

1.3. Способи та прийоми перекладу оказіональної лексики…… 18

Розділ 2. Методологічні засади перекладознавчого аналізу оказіоналізмів.... 26

2.1. Оказіоналізм у світлі теорії перекладності / неперекладності … 26

2.2. Методологія перекладознавчого аналізу оказіоналізмів…….. 32

2.3. Принципи, методи та етапи дослідження …….. 40

Розділ 3. Особливості перекладу оказіональної лексики творів Р. Дала……. 45

3.1. Оказіоналізми творів Р. Дала: семантико-дериваційний аспект…. 45

3.2. Графічні способи відтворення оказіоналізмів автора у перекладі 56

3.2.1. Транскодування…… 57

3.2.2. Калькування…….. 60

3.3. Лексико-семантичні трансформації відтворення оказіоналізмів.. 67

3.3.1. Компенсація……. 68

3.3.2. Лексико-семантична заміна…… 71

3.4. Лексико-граматичні трансформації відтворення оказіоналізмів.. 78

3.5. Перекладацькі деформації оказіональної лексики у перекладі художніх творів Р. Дала українською мовою……... 87

Висновки……. 94

Список використаних джерел……..... 99

Додатки…… 111

Додаток А……..... 112

Додаток Б……..... 113

Додаток В…… 114

Додаток Г…… 115

Додаток Д…… 116

Додаток Е…… 117

ВСТУП

Художній твір – це відображення колективної картини світу певної етнокультурної спільноти, пропущеної крізь призму індивідуального сприйняття автора. Переклад художнього тексту передбачає відтворення максимально наближеної до вихідної картини світу, яка передає етнокультурну специфіку соціуму. Здійснюючи переклад тексту, створеного автором в іншому соціумі, з ознаками іншого світобачення, перекладач має дослідити особливості, що відрізняють картину світу автора оригіналу від його власної, і визначити, як саме такі особливості виражені у тексті твору. Картина світу кожного соціуму – єдина і неповторна, що неодмінно виражається у пам’ятках його духовної культури, зокрема, творах художньої літератури. Культурні та історичні особливості кожного соціуму в художньому тексті набувають знакового характеру і виражаються за допомогою культурних та темпоральних маркерів. Переклад саме цих знаків оригінального тексту викликає суттєві труднощі і вимагає застосування спеціальних перекладацьких прийомів. Практика перекладу свідчить, що попри численні відмінності між мовами і культурами, все-таки можливо адекватно передати інформацію, закодовану автором у вихідному тексті.

Одним із основних напрямків розвитку сучасного перекладознавства є розробка питань, пов’язаних із проблемами перекладу художньої літератури у соціокультурному аспекті, і зокрема, передачі оказіональних назв, як компонентів соціокультури у художньому тексті. Оказіональні оніми та оніми-неологізми це вигадані автором власні назви, створені за продуктивними словотвірними моделями (оніми-неологізми), або за непродуктивними моделями (оказіональні оніми). Формула двосторонньої еквівалентності виключає перекладацьку проблему. Вона виникає тоді, коли з’являється варіативність: можливість встановлення різних відповідників. Частина оказіональних назв не має сталих, закріплених традицією відповідників. Це відбувається тоді, коли оказіоналізми є носіями стилістичної інформації, що обов’язково передбачає варіативність перекладацьких рішень.

Дипломну роботу присвячено вивченню особливостей відтворення оказіоналізмів в англо-українському художньому перекладі. Автори створюють оказіоналізми, які відіграють роль засобів художньої виразності, з метою збагатити літературні тексти. У той же час індивідуальні-авторські новоутворення вважають однією з найважливіших і найвиразніших складових, що характеризують ідіостиль автора. Дослідження стильової неповторності письменника дозволяє чітко окреслити його творчу концепцію та мовні інтенції, реалізовані у написаних ним творах, а також проаналізувати індивідуальний стиль письменника крізь призму перекладу.

У сучасному перекладознавстві ще не сформований єдиний підхід до перекладу оказіоналізмів у художньому творі, хоча особливостям їх перекладу присвячені наукові роботи багатьох провідних вчених в галузі лінгвістики, а саме: В. С. Виноградова, І. С. Алексєєвої, Л. С. Бархударова, М. В. Бережної, Д. І. Єрмоловіча, С. І. Влахова, С. І. Флоріна, М. К. Гарбовського, А. Ґ. Ґудманяна, В. І. Карабана, Т. Р. Кияка, І. В. Корунця, та інших, а також українських дослідників власних імен в художньому тексті: Ю. О. Карпенка, В. Н. Михайлова, Є. С. Отіна та В. М. Калінкіна.

Актуальність роботи визначається тим, що художній переклад межує з культурологією, оскільки допомагає здійснювати діалог не лише мов, а й культур. Оскільки, специфіка культури може проявлятися двома способами: «культура в мові», і «культура, яку описує мова», ці два аспекти створюють два рівні перекладацьких проблем. Перехід від тексту до тексту – це перехід від мови до мови і культури до культури. Вивчення розмаїття різновидів перекладацьких труднощів, діапазон та асортимент яких постійно змінюються, підтверджуючи тим самим їхню динамічну природу, стабільно перебуває у фокусі дослідницького інтересу перекладознавців. Тема дослідження обґрунтовується необхідністю розбудови у сучасному перекладознавстві міждисциплінарного підходу, який дозволяє здійснити розгляд англо-українського перекладу оказіоналізмів з урахуванням лінгвістичного, літературознавчого та власне перекладознавчого аспектів їхнього формування та функціонування у тексті оригіналу та перекладу.

Метою роботи є встановлення способів перекладу оказіоналізмів з урахуванням культурної та емотивної конотованості в тексті оригіналу і тексті перекладу.

Досягнення мети дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

1) окреслити теоретико-методологічні засади перекладознавчого дослідження оказіоналізмів у тексті художнього твору;

2) описати культурно-емотивну методику аналізу оказіоналізмів художнього твору в аспекті перекладу;

3) схарактеризувати семантико-дериваційні особливості оказіоналізмів у художніх творах Р. Дала;

4) визначити перекладацькі трансформації оказіоналізмів як засіб досягнення повноцінності перекладу;

5) вказати на перекладацькі деформації оказіональної лексики у перекладі художніх творів Р. Дала українською мовою

Об'єктом дослідження є оказіоналізми у художніх творах Р. Дала та їхній переклад українською мовою із застосуванням різновекторних трансляторних рішень.

Предметом дослідження є культурно-емотивні стратегії та способи перекладу оказіоналізмів українською мовою у перекладах В. Морозова.

Методи дослідження зумовлені загальною метою та конкретними завданнями дипломної роботи. У дослідженні використовується комплексна методика, що передбачає застосування описового методу як провідного і його основних прийомів інвентаризації та систематизації мовного матеріалу, методів компонентного, словотворчого, етимологічного й кількісного аналізу, що уможливлюють всебічну лінгвістичну й частотну характеристику складників онімного простору творів Р. Дала, а також контекстуально-інтерпретаційний метод, який дає підстави для визначення функціональної специфіки авторської поетонімосфери.

Матеріалом дослідження слугують художні твори Р. Дала (оригінальні тексти та їхні україномовні переклади, виконані перекладачем В. Морозовим), із яких вилучено мовні контексти, що містять оказіоналізми загальною кількістю 149 одиниць.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що у роботі запропоновано семантико-дериваційну класифікацію оказіоналізмів у художніх творах Р. Дала та комплексно розглянуто виокремлені класи у ракурсі культурно-емотивного підходу до аналізу її перекладу; здійснено систематизацію інструментарію англо-українського перекладу оказіоналізмів як елемента лінгвокультурних кодів носіїв англійської та української мов; схарактеризовано трансляторні рішення оказіоналізмів з урахуванням її культурної та емотивної конотованості в тексті оригіналу і тексті перекладу; встановлено культурно-емотивні закономірності відтворення оказіоналізмів у перекладах художніх творів Р. Дала українською мовою.

Теоретичне значення роботи полягає в удосконаленні комплексної (лексико-семантичної, словотвірно-структурної, функціонально-стилістичної) класифікації літературних онімів. Розроблено методику системного аналізу ономастичних оказіоналізмів та сукупності онімів, що знайде застосування у процесі ономастичного вивчення художніх творів інших авторів, збагачуючи теорію літературної ономастики й торуючи шлях до поглибленого пізнання художньої ролі власних назв. Зроблені узагальнення також прислужаться в подальшому вивченні проблем теорії тексту, лінгвостилістики тощо. Дослідження увиразнює й лексикографічні перспективи в опрацюванні літературної онімії як своєрідної підсистеми авторського ідіостилю.

Практичне значення виявляється в тому, що результати роботи можуть бути використані в курсах із лексикології, стилістики та поетики сучасної англійської мови, а також при лігвістичному аналізі художнього твору й авторського ідіостилю. Отримані результати можуть застосовуватися для написання підручників і навчальних посібників із зазначених курсів, для укладання словників письменників, у створенні спецкурсів з літературної ономастики, у науково-дослідній роботі студентів.

Зібраний та систематизований онімний матеріал також становитиме цінне джерело і для літературознавців, істориків, культурологів.

Апробація отриманих результатів. Результати дослідження, що включені до роботи оприлюднено на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Integration of scientific and modern ideas into practice», 15-18 листопада 2022 р., Стокгольм, Швеція.

Публікації. Карпушина В. Переклад авторських оказіоналізмів художнього твору (на матеріалі англійської та української мов). *Матеріали VIII Міжнародній науково-практичній конференції* «Integration of scientific and modern ideas into practice», 15 - 18 листопада 2022 р., Стокгольм, Швеція, 2022. (подано до друку)

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ ЛЕКСИЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВІДТВОРЕННЯ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

1.1. Оказіоналізм у художньому тексті: лінгвальний статус

На сьогоднішній день явище словотворення набуває популярності і автори художніх та поетичних творів намагаються прикрашати свої роботи власними новоутвореннями. Як відомо, мова є живим явищем, яке постійно знаходиться у стадії розвитку та змін, щоденно наповнюючись новими, раніше не існуючими словами. Лексичні одиниці виникають як невід'ємна частина прогресу та еволюції мовлення. Оказіоналізми це один із способів збагачення автором своїх витворів, саме тому вивчення цього явища привертає все більше уваги зі сторони мовознавців [7, с. 18].

Оказіоналізми є багатофункціональними лексичними одиницями, тому проблема їхнього відтворення під час перекладу є актуальною для багатьох мовознавців та перекладачів. Феномен оказіоналізмів досліджували такі вчені як В. Карпалюк, Н. Сологуб, Т. Юрченко, Ж. Колоїз, О. Ребрій, Г. Вокальчук, а також П. Гоєнгауз, К. Пешель, В. Герінґер, О. Зібольд, В. Вільдґен та досі постає ще багато нез'ясованих питань щодо природи оказіоналізмів та їхнього впливу на реципієнта тексту.

Не дивлячись на сьогоднішню зацікавленість теоретиками щодо оказіональних слів, ще й досі не встановлено їхнього лінгвального статусу. Не існує точних критерій та класифікацій за якими можливо вірно віднести певне слово до оказіонального. До того ж, визначити межі поширення оказіоналізмів часто буває важко через перехресні риси із неологізмами. У дипломній роботі проведено комплексне дослідження оказіональних словотворів, запропоновано класифікацію за якою упорядковано окреме відмежування оказіоналізмів від інших новотворів.

Німецький філолог Г. Пауль уперше використав поняття «оказіональності», а наукова стаття Н. Фельдман «Оказіональні слова та лексикографія» відкрила світові нове явище словотворення «оказіоналізм»: «Оказіональне слово я розумію як слово, утворене за мовною малопродуктивною чи непродуктивною моделлю. Це одноразова лексична одиниця, якій не властива відтворюваність, і, відповідно, історична тривалість існування, таке слово не здатне старіти» [83, с. 71].

Однією із ключових функцій оказіоналізму є неповторне емоційне забарвлення слова, повністю нова форма створює особливий вплив на читача, проте оказіональне слово не є ізольованою мовною одиницею тексту, навпаки, новотвір є складовою частиною тексту і впливає на утворення структури речення. Дослідивши явище оказіоналізмів постає питання, як саме розглядати ці слова – як самостійні мовні одиниці, один із підвидів неологізмів чи незалежний від неологізмів клас новоутворених слів. К. Пешель запропонувала у своїй праці окрему схему розмежування оказіоналізмів та неологізмів: *Оказіоналізм → Неологізм → Узуалізм → Лексикалізована одиниця* [98, с. 6].

Розглянувши таку схему можемо побачити, що оказіоналізм є первинною точкою утворення неологізмів. За цією схемою, кожен неологізм пішов первинно від оказіоналізму і з часом набув статусу лексикалізованої одиниці. Проте, варто відзначити, що не кожен оказіоналізм стає неологізмом. Також проблемою стає визначення класу приналежності певної лексеми – оказіоналізм чи неологізм. Кожна новоутворена лексема є потенційно неологізмом, однак за певних умов вона може не лексикалізуватися і залишитися оказіоналізмом. Тож потрібно брати до уваги лише актуальний час розгляду стану лексеми [3, с. 9].

Нові твори є місцем народження оказіоналізмів, а отже, вони ще не встигли стати лексикалізованими одиницями та набути закріпленого семантичного значення. Читач може зустрічати нове слово у певному тексті не один раз і занести його до свого словникового запасу, проте це ще не означає подальше використання оказіоналізму у повсякденному житті.

А від того можна зробити висновок, що оказіоналізми часто існують як одноразові лексичні одиниці, які варіюються лише в певному тексті і не виходять за його межі [5, с. 50]. Розмежувати поняття «узуальний» та «оказіональний» можливо за наявністю слова у лексичному запасі мовця. Узуалізація лексеми означає перетворення оказіоналізму на неологізм і як результат, новотвір автоматично записується у лексичний запас мовця [74, с. 52].

На сьогоднішній день, мовознавці надають «неологізму» таке визначення: «новостворене слово, значення слів, словосполучення, що відносно нещодавно з'явилося та ще не отримало статусу загальновживаності» [36, с. 91]. Однак проблема визначення неологізму іноді полягає у тому, що для деяких людей слово може вже бути відомим, а для інших – цілком новим, що залежить від соціокультурних чинників.

Іншими причинами проблеми розмежування оказіоналізмів та неологізмів є використання авторами фахової лексики, яка може бути невідомою посередньому читачеві, чи застосування вузько профільного лексикону, що справляє на реципієнта враження невідомого. Іноді трапляються випадки інтегрування автором чужого оказіоналізму, що також важко підвести під окрему класифікацію [50, с. 82].

О. Косович визначає оказіоналізми як «мовленнєві конкретно-ситуативні утворення, які реалізують експресивно-образну функцію, створені для цього за традиційними і нетрадиційними (новими) словотвірними моделями, не зареєстрованими у словниках неологізмів» [44, с. 6]. Важливо розуміти, що таких новоутворень існує дуже багато і здебільшого усі вони не зареєстровані у словниках. Оказіоналізми щодня утворюються мовцями ненавмисно і здебільшого одразу ж забуваються. Однак дуже часто утворення оказіоналізму не супроводжується подальшим занесенням у словник, проте є часто вживаним і всім відомим словом, у результаті чого з'являється неологізм, який ще не кодифіковано у словнику, в той же час функціонально його вже можна віднести до групи неологізмів.

Таке явище зумовлене повільністю процедури укладення словників, тобто слово деякий період часу закріплене лише в усному лексичному запасі мовців.

В. Винокур запропонував поняття «потенційне слово» як «похідне або складне слово, яке реально не існує …, але що може відтворитися в будь-який момент відповідно до продуктивності словотвірних моделей мови» [16, с. 59]. Використовуючи його поняття деякі дослідники віднесли потенційні слова до оказіоналізмів. С точки зору словотвірної норми, потенційні слова є повністю відповідними, проте лексична норма в таких словах часто є недотриманою, особливо у випадках, коли похідні слова, потенційно можливі за формою є вже реалізованими із іншим значенням. Такий парадокс зумовлений високою словотворчістю, і як наслідок, нове слово не створює ефект новизни. Для створення таких слів потрібен лише «екстралінгвістичний стимул», оскільки такі слова вже потенційно існують у мові [36, с. 93].

Оказіоналізм ще не усталене повністю явище, тому багато мовознавців можуть розглядати цей феномен під іншою, більш знайомою для них та зручною, назвою. Серед українських наукових статей та інших наукових робіт можна визначити такі синоніми слову «оказіоналізм»: авторський або індивідуально-авторський неологізм, лексичний новотвір, оказіональний словотвір, оказіональне слово, індивідуальний новотвір, художній оказіоналізм, індивідуалізм, егологізм, новоутворення [18, с. 220]. У роботі спираємося на визначення оказіоналізму як новоутворене слово, створене автором для окремого твору, яке ще не занесене до словника.

Розглянувши різні класифікації ознак оказіоналізмів виокремимо ключові риси. *Одноразовість*. Самі новоутворені слова вже за фактом є невідомим для читача, проте тут існує невелика відмінність між оказіоналізмом та неологізмом. Неологізми постають для реципієнта новим, проте вже відомим, у той час як оказіоналізми є словами вперше почутими. Зазвичай, такі слова утворені умисно під певний контекст, таким чином, що подальше вилучення його із оригінального контексту і залучення у інший є неможливим. Через це оказіоналізми, як правило, виконують свою функцію і одразу ж забуваються. Автор створює нове слово шляхом дотримання правил словотвору, або ж, навпаки, умисно нівелює норми та стандарти, аби досягти певного впливу на читача [12, с. 43].

Ситуативна та контекстуальна залежність. Г. Бусман відзначає особливу залежність оказіоналізмів від контексту його використання [93, с. 23]. Беручи до уваги той факт, що оказіоналізми утворюються виключно під певну ситуацію випливає твердження, що зв'язок слова із контекстом є нерозривним, адже у випадку вилучення оказіоналізму, він втрачає своє семантичне навантаження і несе вже більш узагальнений зміст, який неможливо точно відтворити не знаючи контексту. Оказіоналізм може мати багато значень та набувати змісту лише у конкретному контексті. Саме це й відокремлює оказіоналізми від узуальних слів, значення яких зафіксовано у словнику. Полісемія узуальних слів контролюється контекстом їхнього використання, тобто вживаючи певне слово у конкретній ситуації автоматично звужуємо пошук потрібного значення і знаходимо відповідний варіант. Із оказіоналізмами навпаки, спочатку потрібно інтерпретувати значення для того, щоб його зрозуміти [93, с. 26].

Нелексикалізованість. Для того щоб надалі класифікувати ознаки оказіональних слів необхідно визначити чи вони є потенційно узуальними. Г. Бусман відзначає, що всі новоутворення «принципово можуть потрапити до лексикону» [93, с. 12]. Важливим чинником тут виступає необхідність у цьому мовної спільноти.

Як зазначено у схемі, всі узуалізми походять від оказіоналізмів, що і дає нам показовий приклад того, що оказіонільність є явищем перехідним. Постає питання щодо потенційності кожного оказіоналізму переходу до узуальності. Саме тому така риса як «нелексикалізованість» не обов'язково є притаманною кожному оказіоналізму.

Експресивність. Однією із багатьох функцій, які виконують оказіоналізми, є номінативна, проте вона поступається своїм вираженням експресивності новоутворених слів. Однак зловживання оказіоналізмами зазвичай веде до непорозумінь та недоцільності їхнього використання. Експресивність слова має бути в гармонії із загальним настроєм та забарвленням тексту, аби справити доречний та потрібний вплив на реципієнта.

І. Огієнко влучно зауважив, «Правильним, чи “удатним” є лише те нове, що доцільне і повним обсягом виконує функцію експресивності, стилістичної доцільності, не дисонує із загальним ідейно-семантичним полем художнього твору, а також створюється “не всупереч законам своєї мови”, щоб не видавати за “нове” банальні помилки чи незнання орфографії» [60, с. 33]. Мовознавці розділяють експресивність на адгерентну та інгерентну. Адгерентна експресивність присутня у лексемах виключно при їх вживанні у контексті, в той час як інгерентна експресивність є незалежною від контексту чи якоїсь конкретної події і первинно властива слову [34, с. 32].

Ненормативність. Оказіоналізми не завжди є утвореними за усіма нормами словами. Так як вони використовуються вперше, автор може навмисно нівелювати певними узусами мови задля досягнення потрібного ефекту на читача. Головною метою оказіонально утворених слів є виділення та підкреслення стилю автора, певної ситуації, досягнення емоційного консенсусу та утримання читача у певній атмосфері. Саме задля цього автор інколи вдається до ненормативних змін та доповнень, спеціальних неординарних викривлень та зовсім нових словоутворень [13].

Відтворюваність оказіоналізмів протиставляється відтворюваності узуальних слів. Під відтворюваністю розуміємо функціональну повторюваність слова. Оскільки оказіоналізм є явищем мовним, то він не відтворюється, а твориться заново щоразу для кожного конкретного випадку їхнього використання. Існує принципова різниця між реальною відтворюваністю узуальних слів і уявною відтворюваністю оказіональних, яка називається повторюваністю. Оказіоналізми не відтворюються, а повторюються, цитуються з певною метою [56, с. 110]. Ще одна важлива ознака оказіональних слів це їх приналежність до певної особи. Для оказіоналізму його авторська приналежність є важливою умовою перебування в оказіональному статусі.

Отже, виділивши низку певних ознак оказіоналізмів можемо зробити висновок, що вони є підвидом неологізмів, однак постають окремою групою, яка має низку розбіжностей із неологізмами. Подальше дослідження такого феномену як оказіоналізми дозволить дати більш чіткі межі їх класифікації.

1.2. Оказіональне словотворення у художньому перекладі

Досліджуючи оказіональне словотворення, ми вивчаємо особливий аспект мови – її творчу сторону. Це словотворення орієнтовано не на існуючі правила мови, а на потенційні можливості мови та на здатність мовця реалізувати їх у мові. Оказіоналізми є демонстрацією того, на що здатна мова при утворенні нових слів. Оказіональні явища зазвичай бувають індивідуальними новоутвореннями, що належать окремим особам, частіше за все письменникам. Саме тому оказіоналізми іноді називають індивідуальними, або авторськими, тим самим підкреслюючи їхню «незагальновживаність» і віднесеність до окремого творця. При цьому, однак, оказіональне протиставлять всенародному, мовленнєвому [81, с. 47].

Поняття оказіональний знаходиться в опозиції до іншого терміну – «узуальний», тобто той, що відповідає прийнятому у певному мовному колективі вживанню слів. Відповідно, усі слова в сучасній українській мові поділяються на два класи: слова «канонічні» – звичайні, загального використання, літературні слова; та слова оказіональні – випадкові, індивідуального використання, що утворюються самі по собі в процесі самого мовлення. Ці слова відрізняються низкою відмінностей та властивостей, що в цілому зводяться – на рівні лексики – до ознак відмінності між мовою та мовленням: канонічні слова – це лексичні одиниці мови, а оказіоналізми – лексичні одиниці мовлення [1, с. 3].

При утворенні оказіональних слів, як правило, порушуються закони утворення відповідних загальномовних одиниць, норм мови. З точки зору того, як саме порушуються при оказіональному словотворенні закони дії словотворчого типу, можна відрізнити два види оказіоналізмів: 1) слова, утворені з порушенням законів системної продуктивності словотворчих типів; 2) слова, утворені за прикладом типів непродуктивних і малопродуктивних в ту чи іншу епоху, тобто з порушенням законів емпіричної продуктивності [20, с. 16].

В оказіоналізмах першого виду порушуються умови утворення похідних слів того чи іншого типу незалежно від того, чи має тип емпіричну продуктивність, чи ні. Частіше в такому випадку в якості прикладу виступають продуктивні типи [47, с. 108].

В оказіоналізмах другого виду порушується загальна пасивність, бездіяльність типу в ту чи іншу епоху, проте умови утворення похідних слів цього типу не змінюються [47, с. 110].

Оказіональне словотворення означених видів здійснюється під впливом аналогій. Аналогія при цьому діє і як чинник регулярності (так як оказіоналізм бере за приклад звичайне слово) і як чинник порушення регулярності (так як оказіоналізм, беручи за приклад звичайне слово, чимось на нього несхожий) [91, с. 15].

В оказіональному слові міститься протиріччя між фактом мовлення, з одного боку, і системою та нормою мови – з іншої. Воно виражає у певних мовних формах максимально специфічну конкретність у відповідній ситуації. Багато оказіоналізмів створюються на основі образного осмислення їхньої словотвірної моделі. В них можуть бути «скриті» епітети, метафори або порівняння [23, с. 30].

Гатаулін Р. Г. у своїй статті наголошує, що за своєю формальною структурою багато оказіоналізмів є утвореннями, що відповідають активній чи пасивній словотворчій моделі, і є створеними з порушенням закономірностей сполучуваності та сумісності безпосередніх складових [22, с. 45]. Тому їхня інтерпретація у більшості випадків повністю залежить від контексту.

Ключовими для інтерпретації оказіоналізму є ситуація, контекст, наявність у контексті слів із загальними семантичними елементами, а також схожість словотворчої моделі. Навіть найбільш незвичний оказіоналізм має у мовній системі словотворчу аналогію: кожне оказіональне слово в структурному та семантичному плані нагадує знайомий чи відомий узуальний словотворчий приклад; уся індивідуальна більшість і різноманітність конкретних словотворчих структур за своїм звучанням, побудовою та морфологією ґрунтується на потенційних можливостях та передумовах, закладених у самій мовній системі.

Процеси тлумачення та інтерпретації обмежуються або граматичними, лексико-граматичними та семантико-прагматичними знаннями, або вимагають специфічних знань, визначених ситуативною очевидністю чи самим контекстом [64, с. 89].

Оказіоналізми, переклад яких повністю залежить від контексту, допускають багато варіантів перекладу, тому декодування їхньої семантичної структури неможливе без застосування контекстуального матеріалу, так як вони змістовно залежні від попереднього чи наступного контексту [3].

Адекватному відтворенню сприяє також присутність знання правил конструювання тексту, що разом із контекстуальною інформацією дозволяє читачеві безпомилково виявити в контексті зв'язки і тим самим відповідне значення. Для відтворення різних типів оказіоналізмів необхідні знання різного характеру. Інтерпретація кожного оказіонального типу завжди вимагає, окрім лексико-граматичних знань, присутність певного обсягу фонових знань [91, с. 208].

За визначенням В. П. Фурманової, фонове знання це: 1) історико-культурний фон, що включає свідчення про культуру суспільства і його історичний розвиток; 2) соціокультурний фон; 3) етнокультурний фон, що включає інформацію про побут, традиції, свята; 4) семіотичний фон, що включає інформацію про символіку, позначення, особливості іншомовного оточення [85, с. 115].

Загальні знання, до яких звертається реципієнт, а також традиційні механізми переробки словотвірної структури значно полегшують сприйняття нетрадиційних слів. Таким чином, будь-який акт мовної діяльності передбачає присутність фонових знань. Слід виходити з того, що виникають лише такі оказіоналізми, які можна інтерпретувати. Це означає, що для будь-якого оказіоналізму, створеного автором у рамках своєї роботи, контекст містить повну інформацію про семантичну, конотативну та функціональну структуру, тобто інформацію, необхідну для адекватного відтворення оказіоналізму. Оказіоналізм виконує свою комунікативну функцію лише в тому випадку, якщо реципієнт може зрозуміти контекстуальні слова.

Використання оказіоналізмів завжди пов’язано з текстом. Текст визначає їхню комунікативну значимість як єдине ціле за допомогою своєї тематичної орієнтації.

Він значно допомагає в ідентифікації об’єктивно-багатозначних, а також «беззмістовних», «порожніх» оказіоналізмів, полегшуючи їхню інтерпретацію та забезпечуючи їх розуміння [7, с. 54]. Роль тексту у відтворенні словотворчої конструкції можна ототожнити із наступним образом [7, с. 58]: текст:

- забезпечує розуміння та інтерпретацію оказіоналізмів, які в ізольованому вигляді мають багато толкувань;
- змінює інтерпретацію оказіоналізмів;
- контролює значення багатозначних оказіоналізмів;
- визначає їхню ефективність у номінативній функції;
- фіксує використання оказіоналізмів у конкретній функції;
- уточнює та специфікує відтворення словотворчих конструкцій.

Отже, дослідження оказіоналізмів, умови їх створення та середовище дозволяє висновувати, що переклад оказіоналізмів є непростим завданням і багато в чому залежить від моделі, за якою утворюється слово. Крім цього, можна стверджувати, що далеко не завжди оказіоналізм відтворюється у перекладеному тексті оказіоналізмом; часто при перекладі оказіональна одиниця замінюється узуальним словом чи словосполученням, які передають значення та експресивність оригінального слова. Це пов’язано з тим, що оказіоналізми в цілому не мають відповідників у мові перекладу. У якості висновку можна відзначити, що переклад оказіоналізмів завжди потребує від перекладача індивідуальних рішень, а це означає, що перекладач має приділяти дуже багато уваги до таким авторським словам.

1.3. Способи та прийоми перекладу оказіональної лексики

Відомо, що оказіональні слова представляють утворення нового значення і нової форми, що безперечно призведе до певних складнощів під час відтворення їх у перекладі. Значення оказіонального слова, як правило, є поєднанням змістових асоціацій. Новою є і форма оказіоналізму, новий зміст поміщається у форму, нову для цієї мови. Слово можна членувати на зіставні компоненти і, використовуючи знання про граматичне значення частин слова, побудувати окрему «граматичну гіпотезу», тобто гіпотезу про значення слова, виходячи із його граматичної структури.

Існує окреме покомпонентне *розуміння* та *переклад* оказіональних слів. Варто відзначити, проте, що таке зауваження стосується, головним чином, оказіоналізмів з, «прозорою», чітко розподільною структурою. Більш складні утворення, загалом, потребують різних способів перекладу [90, с. 202].

Серед лексичних одиниць, створених у творі навмисне, можуть бути функціонувати як вже відомі оказіоналізми, так і нові. Такі лексичні одиниці можуть бути трьох видів: фонетичні, що представляють собою незареєстровані у мові сполучення фонем; морфологічні незвичайні сполучення морфем і синтаксичні незвичайні сполучення слів. Такі оказіональні слова та словосполучення не мають і не можуть мати відповідників у мові перекладу. Перекладач змушений або замінювати їх словами, вже існуючими у мові перекладу, або створювати власні оказіоналізми. В другому випадку проблема не зводиться до однієї лише безеквівалентності оказіоналізмів. Важливим чинником при їх сприйнятті є контекст [36, с. 15].

Творчий початок активізується завдяки ситуації «невпевненості». Не будучи впевненим у правильності свого розуміння значення того чи іншого оказіоналізму і не маючи можливості перевірити свої здогадки за словником, перекладач уточнює гіпотезу за допомогою контексту та своїх власних екстралінгвістичних знань.

Перекладач опиняється у ситуації вибору, де йому доводиться приймати рішення на користь того чи іншого варіанту значення оказіоналізму. Принципова можливість перекладності грунтується на спільності логічної побудови думки, а також на присутності семантичних універсалій. Семантичні розходження, що існують між мовами, нейтралізуються у мовленні, завдяки мовному і ситуативному контексту. Семантична еквівалентність необхідна при перекладі не між окремими елементами, а між текстами в цілому [7, с. 67].

Функціональні параметри тексту характеризуються різною потенційною можливістю їх передачі при перекладі. Більше за все передається раціонально-інформаційний зміст. Проте адекватний переклад має на меті не лише вичерпну передачу смислового змісту оригіналу, але і відтворення його прагматичного потенціалу. Саме для цього перекладачу необхідно, включаючи екстралінгвістичні чинники, вносити до тексту перекладу відповідні зміни [66, с.14].

Слід розмежовувати перекладність текстів у цілому та окремих елементів. У будь-якому художньому творі присутні елементи тексту, що не піддаються перекладу. Відсутність еквівалентів у мові перекладу не означає неможливість передачі значення оказіоналізму в тексті перекладу. Для цього створюються оказіональні відповідники. Дійсно, неперекладними елементами можна вважати відхилення від загальної норми мови. Текст може стати неперекладним, якщо кількість комунікативно значимих елементів змісту, що не піддаються відтворенню при перекладі, більша за кількість елементів, які можливо відтворити [66, с. 19].

Процес перекладу можна умовно розділити на два етапи. Спочатку перекладач співвідносить мовні знаки, використані автором з тим смислом, який він хотів передати через ці знаки [46, с. 90]. Тоді перекладач співвідносить значення таких мовних знаків з тим смислом, котрий розуміє з них реципієнт. Зробивши це, перекладач співвідносить смисл реципієнта зі смислом автора.

Однак, це є лише першим етапом перекладу, розуміння тексту. Далі перекладач переносить текст із одного культурного середовища до іншого. Зміст реципієнта тексту оригіналу він співвідносить зі значенням знаків мови перекладу. Після цього значення мовних знаків співвідноситься зі смислом реципієнта тексту перекладу, який, своєю чергою, співвідноситься зі смислом реципієнта тексту оригіналу. Це другий етап процесу перекладу [8, с. 115]. Складність процесу перекладу полягає в тому, що перекладачу доводиться мати справу не з одним смислом, а з декількома, які носять скоріше суб'єктивний, аніж об'єктивний характер. Суб'єктивність процесу перекладу пов'язана також і з професіоналізмом перекладача. Крім того, неможливо безболісно перенести текст літературного твору з одного культурного підґрунтя на інше. В цьому смислі складність процесу перекладу носить об'єктивний характер.

Більшість учених до стратегій передачі оказіональних назв відносять форенізацію і доместикацію. Першу стратегію трактують як процес наближення читача до оригіналу, прагнення зберегти лінгвістичні і культурні відмінності оригінального тексту. Її головна функція – введення нових стилів, висловлювань, засобів і прийомів в мову перекладу, збагачення національної культури через контакт з іноземною. Друга стратегія (доместикація) розглядається як процес наближення оригіналу до читача, прагнення зробити оригінал більш доступним і зрозумілим в приймаючій культурі. Розвиток вже існуючої в цільовій культурі літературної традиції – її головне призначення [71, с. 218].

Досліджуючи реалізацію власних назв, А. П. Якимчук акцентує увагу на таких стратегіях їх передачі, як запозичення, узагальнення (власна назва відкидається, замість неї з'являється більш загальне поняття); запозичення і пояснення; заміна поняттям зі схожою функцією у контексті цільової мови; звернення до культури оригіналу, використання назви з культури мови перекладу, виходячи з припущення, що читачеві перекладу воно може бути більш відоме, ніж те, що використано в оригіналі [116].

На думку М. В. Бережної, стратегія роботи перекладача над передачею власних назв зводиться до тринадцяти етапів, у результаті яких приймається рішення щодо способів їх реалізації на мову перекладу, обираються типи ономастичних відповідників і методи їх формування. Так, на першому етапі роботи над передачею імен та назв перекладачу необхідно переконатися в тому, що перед ним власне ім’я або назва. На другому етапі потрібно встановити, до якого класу предметів належить це ім’я. Національно-мовна приналежність та інші характеристики сигніфіката встановлюються на третьому етапі. Четвертий етап передбачає визначення числа власного імені. На п’ятому етапі перекладачеві слід з’ясувати, чи має власна назва традиційні відповідники. Встановивши їх відсутність, на шостому етапі аналізується можливість його перенесення в переклад в оригінальному написанні. На сьомому етапі при неможливості прямої передачі необхідно вибрати метод передачі формальної подібності (транскрипція або транслітерація). Поряд із зазначеними методами на цьому етапі також може бути застосований метод транспозиції імені власного з ресурсів мови перекладу. Перевірка отриманого результату на милозвучність здійснюється на восьмому етапі. Дев’ятий етап присвячений перевірці відповідності на входження в синтагматичну і парадигматичну систему мови перекладу. На десятому етапі перекладачеві слід переконатися, чи збережена рівнозначність імені при передачі формально різних його варіантів. Перевірка збереження в перекладі аспектів значення власної назви виконується на одинадцятому етапі. На дванадцятому етапі перекладач встановлює, чи має власна назва внутрішню форму, і якщо так, то визначає її актуальність. На тринадцятому етапі відбувається аналіз перекладу з точки зору його еквівалентності оригіналу [10, с. 62].

Відзначимо, що основні принципи перекладу власних назв були закладені ще В. С. Виноградовим у його фундаментальному дослідженні «Вступ до перекладознавства». Творчість у перекладі імен, на його думку, починається тоді, коли перекладач стикається із так званими смисловими (значущими, важливими, такими, що «говорять») іменами та прізвиськами.

Тоді ж виникає і перекладацька проблема, пов’язана з аналізом суті і функції значущих імен в тексті і способом їх передачі при перекладі. Виконуючи переклад власного імені, перекладач використовує одну з двох моделей: 1) *чиста основа*; 2) *основа + ономастичний формант = власна назва* [15, с. 170].

Д. І. Єрмолович розмежовує поняття принципу відповідності і методу формування ономастичних відповідників. Вибір принципу залежить від змістовних, стилістичних і прагматичних складових тексту і умов комунікації. Засіб реалізації відповідного принципу відповідності називається методом *формування ономастичних відповідників*. Так, до принципів і методів вчений відносить: *принцип звукової подібності* (реалізується методом транскрипції), *графічної подібності* (метод транслітерації), *адаптації до граматичної системи мови перекладу* (метод морфограматичної модифікації); *етимологічної відповідності* (метод транспозиції), *урахування історичної традиції* (метод використання традиційного найменування), *обліку внутрішньої форми* (метод калькування) [30, с. 181].

А. Г. Гудманян виділяє п’ять способів, за допомогою яких іншомовні імена можуть бути включені в текст: 1) безпосереднє включення іншомовної назви з оригінальною графікою в текст з іншого графікою; 2) залучення різних додаткових букв і відміток, коли звичайних засобів письма мови перекладу недостатньо; 3) автоматична заміна запозиченої назви буквами мови-перекладу (транслітерація); 4) переклад; 5) практична транскрипція. Перші два способи вчений вважає неприйнятними для передачі іншомовних власних назв засобами української графіки [24, с. 26].

На вибір стратегії перекладу власного імені впливають не тільки суб’єктивні переваги перекладача, а й об’єктивні чинники, до яких Л. В. Коломієць відносить: цільову аудиторію перекладу і стан цільової полісистеми; кількість існуючих перекладів певного твору в цільовій літературі; функцію оригіналу в цільовій літературній полісистемі. Таким чином, на вибір стратегії можуть вплинути як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні чинники, кожен з яких призводить до вибору того чи іншого методу на певному відрізку перекладу [40, с. 386].

А. В. Федоров ділить можливості перекладу власних назв на чотири основних випадки: транскрипція, транслітерація, калькування, наближений переклад [82, с. 124].

Згідно з думкою Т. А. Казакової, транскрипція – це формальне пофонемне відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою фонем мови, на яку перекладають. Транскрибування будується на основі пофонемної відповідності між двома мовами. Як відомо, склад фонем в різних мовах (навіть споріднених, таких, як індоєвропейські: англійська, французька, російська) не збігаються. У цих випадках в якості відповідності обирається фонема найбільш близька за звучанням з фонетично подібних: наприклад, англ. [h] і рос. [х] [32, с. 39].

Транслітерацією дослідниця називає спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення вихідної лексичної одиниці за допомогою алфавіту мови, на яку перекладають, тобто це буквена імітація форми вихідного слова [32, с. 45]. Цей спосіб перекладу має як переваги, так і недоліки. Перевагою транслітерації є її надійність. Транслітеруючи слово, що позначає щось малознайоме, недостатньо вивчене і зрозуміле носіям мови-перекладу, перекладач передає лише його звукову оболонку. Змістовна сторона слова розкривається тільки через контекст. Тим самим перекладач уникає тлумачення нового поняття і пов’язаного з цим ризику невірної інтерпретації. Недолік транслітерації полягає у нездатності розкрити зміст нового поняття, або зміст буде зрозумілим лише приблизно.

Калькуванням Т. А. Казакова називає прийом перекладу лексичних одиниць оригіналу шляхом заміни її складових частин – морфем або слів (у випадку стійких словосполучень) – їх лексичними відповідниками в мові перекладу. Наприклад, *Lavender – Лаванда, Fluffy – Пушок* [32, с. 54]. Сутність калькування полягає у створенні нового слова або сталого поєднання в мові перекладу, що копіює структуру вихідної одиниці. Воно дозволяє перенести в мову перекладу реалію за максимально повного збереження семантики.

Л. К. Латишев виділяє наближений переклад – спосіб передачі безеквівалентної лексики, який полягає в тому, що для позначення іноземної реалії в мові добирається поняття, яке хоч і не співпадає повністю з вихідним, але має значну семантичну схожість з ним і певною мірою здатне розкрити суть описуваного явища.

Наприклад, поняття *Santa Claus* і *Дід Мороз* не можна вважати ідентичними, проте в ряді випадків вони можуть заміняти один одного при перекладі. Перевагою наближеного перекладу є його зрозумілість, оскільки реципієнт має справу зі звичними, добре йому знайомими поняттями [48, с. 64].

Крім чотирьох способів перекладу власних назв, запропонованих А. В. Федоровим, виділяють ще один – принцип етимологічної відповідності або транспозицію, суть якої полягає в тому, що власні імена в різних мовах, які розрізняються за формою, але мають спільне лінгвістичне походження, використовуються для передачі один одного. Принцип транспозиції стосується насамперед історичних і біблійних імен, а також імен монархів, наприклад: *Joseph* – *Йосип*, *Elizabeth* – Єлизавета, *John Paul* – Іоанн Павло [82, с. 24].

У результаті аналізу теоретичного матеріалу з теми дослідження можна зробити висновок, що на сьогоднішній день ще не встановлено абсолютно точних правил перекладу оказіональних назв у художніх текстах, адже повних еквівалентів на орфографічному, а тим більше на фонологічному рівні майже не буває, оскільки звуки того ж класу навіть в близькоспоріднених мовах досить відрізняються. Будь-яка власна назва, вжита в творі, є частиною авторського бачення тексту, а разом з тим, місця та ролі персонажа в цьому творі. Невірне тлумачення цього бачення чи неспроможність донести його до читача перекладу позначається на якості цілого перекладеного тексту. З огляду на той факт, що при передачі оказіональних назв іншою мовою велика частина їх характеристик втрачається, можна стверджувати, що перенесення оніма на інший лінгвістичний ґрунт може не тільки полегшити, але і ускладнити ідентифікацію носія імені. Тому для перекладача дуже важливо вибрати правильний спосіб перекладу онімів, щоб уникнути невиправданих смислових втрат при перекладі.

Отже, оказіональна назва вимагає від читача як оригіналу, так і перекладу розуміння внутрішньої форми і сприйняття її образності. Весь ономастичний простір є складним для аналізу, необхідним є його розподіл на окремі частини чи поля. Антропонімічний простір має значний інформаційний потенціал, що зумовлює його значимість для розуміння та дослідження авторського стилю, з метою подальшого відтворення в тексті перекладу. При передачі оказіональних назв художнього тексту треба пам'ятати, що «як будь-яке слово в тексті, власна назва пов'язане з ним, і з мовою в цілому, і з позамовною дійсністю незліченими нитками-корінцями, які потрібно старанно оберігати при пересадженні його в ґрунт іншої мови; обірвіть корінці, і рослина зів'яне» [17, с. 302]. Оказіональна назва – як айсберг на поверхні тексту. Його видима, невелика і порівняно незначна частина – графічна оболонка, а прихована на перший погляд, але промовиста частина – комплекс асоціацій, яке ім'я власне здатне викликати у читача тексту мови оригіналу. Передати ім'я лише формальним відповідником, – найпростіший шлях для перекладача, але наражає його корабель на небезпеку зіткнення з підводною частиною айсберга, спричиняючи нерозуміння прихованої системи зв'язків, що концентруючись в імені, пронизують текст, передаючи авторське повідомлення на більш глибоких рівнях.

РОЗДІЛ 2
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОГО АНАЛІЗУ ОКАЗІОНАЛІЗМІВ

Метою цього розділу дипломної роботи є визначення й опис етапів та методів проведеного дослідження, а також виокремлення усіх чинників, релевантних його методології. У своїй роботі ми дотримуємося доволі традиційного розподілу, згідно з яким *методика* термінується як сукупність способів і прийомів доцільного проведення будь-якого конкретного дослідження, тоді як *методологією* є сукупність методів, що використовуються в окремих науках; вчення про їхню структуру. Таким чином, можна вважати, що певною мірою методика та методологія сполучаються як частина і ціле, а отже, у будь-якому науковому' дослідженні мають бути представлені проблеми як методичного, так і методологічного характеру.

2.1. Оказіоналізм у світлі теорії перекладності / неперекладності

Одним із ключових напрямків розвитку науки про переклад залишається проблема перекладності. В аспекті перекладності / неперекладності основними прикладними завданнями цього розділу вбачаємо визначення чинників перекладності оказіональної лексики та з'ясування основних перекладацьких стратегій, які використовують перекладачі для її іншомовного відтворення.

Спочатку розглянемо проблему перекладності / неперекладності в історичному ракурсі і спробуємо з'ясувати, як її вирішення вплинуло безпосередньо на еволюцію поглядів щодо можливості та доцільності іншомовного відтворення об'єкту нашого дослідження. Перекладність розглядається як «принципова можливість перекладу, як специфічне відношення між текстами різних культур, яке дозволяє визнати один текст перекладом іншого, а не самостійним текстом, у рамках однієї культури» [68, с. 289].

Взагалі, проблема перекладності «давня, як світ, і існує, так би мовити, з часу будівництва Вавилонської вежі» [68, с. 289].

Теоретичні ж аспекти перекладності почали досліджувати ще в епоху Відродження, коли Данте писав про неможливість відтворити мову поезії іншою мовою: «Хай кожен знає, що ніщо заради гармонії віршу не може перекладатися з однієї мови іншою без порушення усієї цієї гармонії та принадності». Скептично налаштованим щодо ідеї перекладності був і Сервантес, який порівнював переклад з килимом: «Переклад з однієї мови іншою, – це все одно, що фламандський килим навиворіт; немає тієї гладкості та фарб, якими ми пишаємося назовні» (цит. за [68, с. 289]).

Пізніше, коли перекладацьку практику було вдосконалено, перекладачів все одно не покидали песимістичні погляди щодо можливості здійснення повноцінного перекладу. Дедалі більше укорінювалась ідея, що переклад – це принципово не вирішувана проблема. Свою критику перекладу гостро висловлював Вільгельм фон Гумбольдт у листі А. Шлегелю, коли писав таке: «Будь-який переклад, на мою думку, є безумовно спробою вирішити невирішуване питання. Оскільки кожен перекладач розіб’ється об один із двох підводних каменів, занадто точно дотримуючись оригіналу за рахунок смаку і мови власного народу, або своєрідності власного народу за рахунок свого першотвору. Чогось проміжного між тим та іншим не тільки складно досягти, а й попросту неможливо» (цит. з [68, с. 290]). Таке твердження про принципово неможливий переклад базувалось на засадах ідеалістичної філософії В. фон Гумбольдта, згідно з якою кожна національна мова визначає й виражає «дух» свого народу і тому не може достатньо наблизитись до будь-якої іншої мови.

Згодом така позиція знайшла своє відображення у «теорії лінгвістичного релятивізму» Сепіра-Ворфа, сутність якої полягає у тому, що мова та мислення є тотожними категоріями: особливості кожної мови впливають на мислення людей, які користуються цією мовою, і, як наслідок, зміст думки, вираженої однією мовою, фактично не може бути відтворений засобами іншої мови.

Отже, представлені вище погляди щодо можливості перекладу можна узагальнити у так званій концепції неперекладності.

Однак, альтернативою цій концепції можна вважати принцип абсолютної перекладності, про який говорили ще філософи доби Відродження, сутність якого полягає у тому, що усі мови є варіаціями загальної *lingua universalis*, і для перекладу важливою є не схожість мовних знаків, а лише схожість понять. Цей принцип лежить в основі теорії універсалій Н. Хомського, який стверджував, що «для всіх мов існує єдиний універсальний набір правил». І хоча в межах цієї теорії припустимою є варіативність мов, «їхні відмінні характеристики не становлять цілковиту неподоланність у процесі перекладу» [86, с. 32]. При такому трактуванні стає очевидним, що основою концепції перекладності є усвідомлення того, що кожне суспільство однаково сприймає зовнішню реальність. Відповідно, будь-які явища, зображені однією мовою, можна відтворити засобами іншої завдяки наявності у двох мовах схожих понятійних категорій. Проте така позиція не знаходила ані теоретичного, ані практичного підтвердження, тому проблема перекладності дедалі залишалась невирішеною.

Справжнім проривом у розвитку теорії перекладу стає XX століття, протягом якого погляди щодо перекладу в цілому трансформувалися у позитивному річищі і зрештою закріпились у так званому постулаті принципової перекладності. Спростовуючи усі аргументації скептиків перекладу, вагомим внеском у створення цієї наукової теорії стали ідеї харківського філолога О. Фінкеля та ленінградського теоретика перекладу А. Федорова.

Розглядаючи проблему перекладності на практиці, О. Фінкель зазначає: «Якщо не ставити знака рівності між адекватністю та абсолютним збігом перекладу з оригіналом в усіх деталях, якщо відмовитися від хибної думки, що переклад іншою мовою має відтворити не тільки значення слова, а й усі його співзначення та морфологічні особливості, – тоді переклад є цілком можливим» [84, с. 258]. Дослідник на прикладах переконливо демонструє, що окремі мовно-мовленнєві явища, які протягом усього XIX століття вважалися неперекладними, успішно відтворюються

іншими мовами у XX столітті за рахунок активного запровадження новітніх перекладацьких прийомів та технік.

Подальший розвиток зазначених вище наукових гіпотез сприяв тому, що поступово не тільки теоретики, а й практики перекладу кардинально змінили свої уявлення про сутність усього процесу перекладу. Відчуваючи нечувану раніше свободу, не обмежену теоретичними постулатами інферіорності перекладу, перекладачі із задоволенням почали по-новому підходити до вирішення перекладацьких завдань, активно шукаючи нестандартні рішення творчого характеру.

Аналізуючи проблему перекладності / неперекладності в цілому, варто зауважити, що її кордони є настільки широкими й розмитими, що здатні уміщувати цілу низку аспектів, починаючи від мовних та закінчуючи психологічними чи культурологічними. Але для нашого дослідження пріоритетним є все ж таки мовний чинник. На мовному рівні ідею неперекладності традиційно пов’язують з поняттям перекладацьких труднощів.

Аналізуючи проблему перекладацьких труднощів, сучасні українські дослідники наголошують, зокрема, на її витоках, які вибачають у «системних невідповідностях між мовою оригіналу та мовою перекладу» [71, с. 53]. У такому розумінні поняття перекладацьких труднощів цілком ототожнюється з поняттям неперекладності. Наприклад, як зауважує Р. Кияк, «неперекладними виявляються ті сторони звукової організації тексту, в яких відображається побудова мова оригіналу, що відрізняється своїми відповідним звуковими рисами від мови перекладу» [37, с. 69]. Така ідея підтверджує наявність у художньому дискурсі фактично неперекладних одиниць, які є певною перешкодою для перекладачів. Проте, водночас він закликає останніх до переосмислення природи перекладацьких труднощів і наполягає на здійсненні «експериментальних перекладів, які б могли суттєво збагатити поетичну мову» [37, с. 69]. Власне, поступовий відхід від ідеї неперекладності спонукає перекладачів постійно підвищувати свою фахову компетенцію та знаходити цікаві шляхи подолання складних перекладацьких завдань, зокрема, при відтворенні оказіоналізмів.

Відомий перекладознавець радянської доби Л. Бархударов вважає найбільшою складністю перекладу «можливість використовувати незакономірні відповідники в текстах перекладу, вміння застосовувати які і визначає творчий характер перекладацької діяльності» [6, с. 7]. Очевидно, що оказіоналізми потребують саме таких незакономірних та нерегулярних еквівалентів, і тому їхнє іншомовне відтворення вимагає значних зусиль від перекладача.

Поступове використання таких незакономірних відповідників може значно вплинути на подальший розвиток перекладознавства в цілому, оскільки може призвести до їх загальної системності та регулярності.

На лексичному рівні проблема неперекладності трансформується у проблему безеквівалентної лексики. Найбільш стисле визначення безеквівалентної лексики дають відомі болгарські теоретики С. Влахов та С. Флорін, які зазначають, що «безеквівалентними називаються ті одиниці, які не мають з тих чи інших причин лексичних відповідників у мові перекладу» [17, с. 43]. Проте Л. Бархударов не погоджується з такою дефініцією і пропонує розрізняти повну чи часткову відповідність між лексичними одиницями двох мов. Враховуючи таке доповнення, дослідник наводить власне визначення: «Під безеквівалентною лексикою маються на увазі лексичні одиниці (слова та усталені словосполучення) однієї з мов, які не мають ані повних, ані часткових еквівалентів серед лексичних одиниць іншої мови» [6, с. 93]. В. Комісаров безеквівалентну лексику характеризує як «одиниці вихідної мови, які не мають регулярних відповідників у цільовій мові» [41, с. 147-48].

Усі наведені дефініції об’єднує один критерій – еквівалентність фактично є мовленнєвим явищем, і тому цілком можливе створення ситуативного еквівалента, який може з плином часу набути усталеного системного характеру, отримавши суспільне схвалення. Таким чином, перед перекладачами відкривається світ небачених можливостей, у якому вони самі виступають творцями збагачення та розвитку мови перекладу.

Меті та завданням роботи найповніше відповідає визначення перекладацьких труднощів, запропоноване О. Ребрієм, який застосовує максимально широкий підхід до демінування цього феномену. Автор пропонує вважати перекладацькими труднощами «мовні / мовленнєві утворення різних рівнів, що спричиняють перешкоди на шляху міжмовної вербальної та невербальної взаємодії внаслідок мовної асиметрії, об'єктивних розбіжностей у структурах та правилах функціонування контактуючих мов та суб'єктивного сприйняття цих розбіжностей агентом перекладацької дії, від якого вимагаються значні творчі зусилля для їх переборення» [71, с. 106].

Дослідник пропонує важливий для нас у методологічному смислі трьохетапний алгоритм відтворення безеквівалентної лексики, який видається релевантним для нашого дослідження. Зміст цього алгоритму полягає в тому, що перекладач: 1) інтерпретує одиницю; враховуючи, що домінантною для нього є, як правило, культура приймаючої мови, він, як будь-який потенційний іншомовний реципієнт, може бути незнайомим із проблемною лексемою; 2) приймає рішення стосовно вибору способу перекладу; 3) формує – спочатку у внутрішньому лексиконі, звідки потім переносить у текст перекладу і, потенційно, у мову перекладу – іншомовний відповідник (творчість як власне мовотворчість) [71, с. 110].

На думку Т. Кияка, «перекладацькі труднощі починаються з належності оригіналу до певного функціонального стилю, лексичний склад і конотативні особливості якого в їх найновітніших проявах ще не відображені у словниках, бо потрапляють туди лише тоді, коли стають традиційними і тому перекладачеві вже майже непотрібними» [37, с. 375]. Середовищем функціонування оказіоналізмів визначаємо художній стиль, головною особливістю якого є здатність впливати на свідомість та почуття читача, передавати думки та ідеї автора. Окрім цього, художній стиль використовує усе багатство лексики, характеризується образністю та емоційністю мовлення. Як відомо, емоційність художнього мовлення забезпечує естетичну функцію художньої літератури. І найголовніше, художній стиль пропонує широкий спектр вибору мовних засобів для характеризації персонажів, до яких належать оказіоналізми.

2.2. Методологія перекладознавчого аналізу оказіоналізмів

Забезпечення успішного міжкультурного діалогу вимагає усвідомлення необхідності адекватної системи кодування та декодування повідомлень відповідно до мовних конвенцій, доступних для розуміння всіх учасників міжкультурної комунікації.

Сучасній теорії перекладу недостатньо опису лише мовного механізму перекладацького процесу, тому дослідники зосереджують свою увагу на позамовних факторах, що приводять цей механізм у дію. З огляду на такий підхід переклад неможливо досліджувати окремо від соціокультурних та психологічних чинників, що формують його норми та стратегії. Зважаючи на існування міжмовної та міжкультурної асиметрії, цілком закономірно виникають проблеми під час вираження дійсності однієї культури мовними засобами іншої. Лінгвокультурна адаптація здійснюється за рахунок обраної перекладачем стратегії та способів перекладу, що реалізуються у конкретних перекладацьких рішеннях. Окрім необхідності врахування низки екстралінгвістичних чинників, труднощів додає відсутність готового алгоритму виконання перекладу, тому методологічна за своїм змістом проблема вибору стратегій та способів перекладу, так само як і кількісні та якісні параметри задіяних трансформацій, досі залишаються в центрі уваги теоретиків та практиків перекладу [54].

Вийшовши за рамки лінгвістичної теорії перекладу та ефективно розвиваючись як міждисциплінарний напрям, сучасна перекладацька парадигма націлена на розв’язання низки задач, найбільш актуальною серед яких залишається визначення ключових понять перекладу. Одним із них є поняття «стратегії перекладу», що й досі не має однозначного трактування й по-різному сприймається та інтерпретується науковцями. По-перше, поряд із терміном «стратегія перекладу» зустрічаються такі словосполучення, як «тактика перекладу», «стратегія перекладача», «метод перекладу» та навіть «стратегія поведінки перекладача у процесі перекладу», які важко назвати ідентичними. По-друге, кожен із дослідників вкладає в поняття «стратегія перекладу»

власний зміст, інтерпретуючи його і в широкому сенсі як «мистецтво перекладу», та у більш вузькому – як підхід до розв’язання конкретних задач.

Одним із перших, хто спробував осмислити стратегію перекладу з теоретичних позицій, був Х. Крінгз, який тлумачив це поняття як «потенційно усвідомлені плани перекладача, спрямовані на розв’язання конкретної перекладацької проблеми в межах конкретної перекладацької задачі» [96].

О. Швейцер відносить до стратегії, зокрема, прийняття рішення щодо тих аспектів оригіналу, які потребують першочергового відтворення в перекладі, тому перекладачу слід заздалегідь визначити шкалу пріоритетів, яка дозволила б виділити домінантні риси оригіналу, а вже потім, залежно від обраної стратегії, перекладач визначає конкретні способи реалізації комунікативної інтенції [89, с. 65]. Перекладацькі стратегії віднесено до початкового етапу перекладу, де їх вибір залежить від жанру тексту, мети та соціальної норми перекладу, притаманній конкретній історичній епосі [89, с. 33].

Т. Казакова, визначаючи стратегії перекладу як «систему взаємодій когнітивно-емоційних факторів розуміння та перекладацької установки, спрямовану на розв’язання практичних задач зі створення художньої подоби оригіналу іншою мовою» [32, с. 18], називає їх евристичними, тобто творчими, такими, що не мають алгоритмічної природи, адже в художньому перекладі принципово відсутній набір правил, який дозволяв би механічно розв’язати будь-яку перекладацьку задачу.

Н. Дьяконова, досліджуючи стратегію перекладу в рамках комунікативно-функціонального підходу, дещо розширює межі цього поняття й трактує його як «певний когнітивний субстрат, що визначає дії перекладача та актуалізує його ментальні процеси сприйняття та розуміння вихідного тексту і створення еквівалентного тексту мово перекладу» [27, с. 74]. За словами дослідниці, в основі вибору перекладацької стратегії перебуває жанрово-стильова приналежність тексту, а також його функціональні домінанти, тобто той інваріант оригінального тексту, який підлягає обов’язковій передачі у тексті перекладу.

У перебігу художнього перекладу Н. Дьяконова виокремлює вісім стратегій: стратегію з'ясування жанрово-стильової належності тексту, стратегію визначення домінантної щільності тексту, стратегію ймовірнісного прогнозування, стратегію спроб та помилок, стратегію компресії/декомпресії, стратегію компенсаторних модифікацій, стратегію передачі світовідчуття та стратегію дослівного перекладу [27, с. 166].

На думку В. Сдобнікова, стратегія перекладу є програмою реалізації діяльності перекладача в умовах двомовної комунікації, що визначається специфічними особливостями зазначеної ситуації та метою перекладу й так само визначає характер професійної поведінки перекладача в межах конкретної комунікативної ситуації. До основних компонентів стратегії перекладу, як і будь-якого іншого виду діяльності, він відносить орієнтування в ситуації, формування мети та планування [76, с. 12].

Все ж такий текстоцентричний підхід до визначення поняття стратегії перекладу не відображає повністю механізм її формування, зводячи до мінімуму роль екстралінгвістичних факторів, що позбавляє аналізоване поняття чіткої дефініції. Адже стратегія, виступаючи засобом досягнення адекватності та еквівалентності у процесі перекладу, включає не лише лінгвістичні, а й екстралінгвістичні фактори, кожен з яких може вплинути на вибір певного способу на кожному з перекладацьких відрізків. Тому в нашому дослідженні ми будемо послуговуватися визначенням, запропонованим американським теоретиком перекладу Л. Венуті, який детермінує перекладацькі стратегії як основні задачі перекладача, пов'язані з вибором тексту для перекладу та пошуками методу для його перекладу, що зумовлені культурними, економічними та політичними факторами [99, с. 240].

На думку Л. Венуті, кожен перекладач повинен розглядати переклад крізь призму культури, що заломлює культурні норми мови оригіналу, а задача перекладача – передати ці норми в тексті цільовою мовою, зберігши їх значення та чужорідність [99]. Взявши за основу досвід американського та європейського перекладу, Л. Венуті виокремлює дві основні стратегії відтворення оригінального тексту мовою перекладу: «очуження» або «форенізацію») та «одомашнення» або «доместикацію».

Згаданий розподіл визначає ступінь пристосування тексту, що перекладається, до культури цільової мови: очуження сприяє збереженню оригінального колориту вихідної мови, натомість одомашнення підкорює чужу культуру цінностям цільової мови. Опозиція перекладацьких стратегій, термінологічно обґрунтована Л. Венуті, сягає своїм корінням 1813 р., коли Ф. Шлейєрмахер, аналізуючи методологію перекладу у своїй праці «Про різні методи перекладу», висловлює думку про те, що перекладач стоїть на роздоріжжі двох абсолютно різних шляхів: він повинен або залишити в спокої письменника, змусивши читача рухатися йому назустріч, або самого читача, і тоді назустріч доведеться йти письменнику.

У сучасному перекладознавстві стратегія одомашнення співвідноситься з технікою перекладу, орієнтованою на максимально адекватну передачу смислу, тобто *стратегією смислу*, а стратегія очуження співвідноситься з технікою перекладу, орієнтованою на передачу особливостей форми, тобто *стратегією форми*. Обираючи стратегію смислу, перекладач свідомо усуває усі перепони на шляху до розуміння тексту, через що іноді жертвує тими особливостями форми, які можуть ускладнити сприйняття твору іншомовним реципієнтом. Обираючи стратегію форми, перекладач, навпаки, часто змушений жертвувати смисловою прозорістю задля максимальної точності відтворення нетривіальних особливостей побудови оригінального тексту, які можуть виступати як маркерами індивідуально-авторського стилю, так і характерними мовностилістичними ознаками епохи чи стилю [55].

Друга позиція полягає в тому, що стратегія очуження, витоки якої сягають концепції дослівного (буквалістського) перекладу, остаточно втратила свою масову художньо-естетичну привабливість як в «атлантичній», так і в «східнослов’янській» перекладацькій традиції, набувши, натомість, «елітистського» статусу. Цільовою аудиторією перекладу-очуження «є читачі, які мають на меті не вперше ознайомитися з твором, а пізнати його глибше чи по-новому» [116, с. 11].

Різницю між двома підходами показав М. Л. Гаспаров, зазначивши, що «переклад «вільний» – це переклад для літературних споживачів; переклад «буквалістський» – це переклад для літературних виробників» [21].

На думку Л. В. Коломієць, переклади-очуження «оминають увагою і читачі, і критики, оскільки їх складна мовностильова структура не розрахована на запити масового читача, якими переважно й керуються останні, а вимагає тонкого філологічного аналізу» [40, с. 363–364].

Проте, стратегія очуження зберігає відчутний творчий потенціал, відкриваючи перед перекладачем широкі можливості для прояву своєї власної креативності, специфіка якої полягає в тому, аби майстерно зберегти мовностилістичний устрій оригіналу, не скомпрометувавши здатність реципієнта до його адекватної інтерпретації. Адже завжди існуватиме межа упровадження «очуження», за якою його розумінню представниками приймаючої мови та/або культури буде завдано непоправної шкоди. За умов обрання одомашнюючого підходу, така межа навряд чи існує взагалі, адже «надлишковість одомашнення може призвести до хибного перекладу, але ніколи – до незрозумілого». Зважаючи на наведені міркування, стає зрозумілим прагнення перекладачів творів для дітей адаптувати свої переклади у напрямку доместикації, проте з відчутними елементами форенізації, покликаними «доносити до свого читача відчуття іноземної культури» [40, с. 115], виконуючи, таким чином не тільки розважальну, а й дидактичну функцію.

На думку О. І. Чередниченка, «одомашнення» й «очуження» виходять за рамки поняття «стратегія» і вказують на широкі *тенденції* в історії перекладу, які мали і мають своїх прибічників та противників [87, с. 22].

Ці два шляхи є настільки різними, що найменше їх змішування може призвести до того, що письменник з читачем так і не зустрінуться. Дихотомія перекладацьких стратегій Л. Венуті корелює з відомою опозицією, запропонованою Дж. Хаус: «прихований» переклад (*covert translation*) та «відкритий» переклад (*overt translation*), що є результатом різного типу реконтекстуалізації культури.

«Прихований» переклад, позбавлений будь-якого зв’язку з культурою вихідної мови, створений у такий спосіб, щоб реципієнт не відчував, що тримає у руках не оригінал, а переклад з іншої мови [95].

У таких перекладах функція, яку оригінальний текст виконує у своєму дискурсивному просторі, зберігається завдяки використанню так званого «культурного фільтру», за допомогою якого культурно-марковані норми вихідної мови адаптуються до норм, притаманних лінгвокультурній спільноті-приймачу [95, с. 25].

Натомість «відкритий» переклад нерозривно пов’язаний з вихідною культурою, що становить значний інтерес з дослідницької точки зору, оскільки він не деформує оригінальний текст. В історії вітчизняного перекладознавства подібна дихотомія представлена опозицією вільного та буквального/буквалістського перекладів, де у першому випадку читач не відчуває, що перед ним переклад, а в другому – постійно про це пам’ятає. Намагаючись наблизити оригінал до читача, вільний переклад пригнічує стиль першотвору, на відміну від буквального, що, намагаючись наблизити читача до оригіналу, пригнічує стилістичні смаки читача.

Вільний переклад намагається розширити межі читацької обізнаності в іншомовних літературах, у той час як буквальний прагне покращити письменницькі уміння за рахунок художніх прийомів, розроблених в іншомовних літературах [72, с. 5].

В. Демецька, досліджуючи засади перекладацької адаптації, розрізняє репродуктивний та адаптивний типи перекладу, де перший орієнтований на відтворення лінгвокультурного коду аудиторії відправника, а другий – на мовні та культурні стереотипи реципієнта. Ці два типи перекладу не спростовують і не протиставляються один одному, а мають комплементарний характер. Відмінність між ними полягає у тому, що перекладацька адаптація, на відміну від репродукції, орієнтована на зіставлення та перевірку текстом оригіналу, редукуючи вияви власного стилю перекладача. Адаптивні стратегії, у свою чергу, спрямовані на переважне використання мовних і культурних моделей реципієнта та прагматичну орієнтацію текстів перекладу на свою аудиторію [25].

Вибір перекладачем однієї зі стратегій значною мірою залежить від функції майбутнього перекладу, його призначення, що є головним предметом уваги скопос-теорії (від грецького слова *skopos* – мета, ціль), суть якої зводиться до того, що головним фактором при перекладі повинно бути врахування функції як оригінального, так і перекладного текстів.

Запропонована Г. Вермеєром та розвинена у працях К. Норд, ця теорія відображає зміщення уваги вчених з виключно лінгвістичних теорій перекладу до теорій, орієнтованих на функціональні та соціокультурні аспекти перекладу. Відповідно до скопос-теорії, форма цільового тексту, включаючи обрані стратегії та способи перекладу, першочергово детермінується метою (скопосом), якої повинен досягти перекладений текст. Точно сформульований скопос визначає, яку роль у процесі перекладу відіграватиме цільовий текст. Мовна форма та стиль тексту не підлягають обов'язковому відтворенню при перекладі, якщо цільовий текст успішно реалізує свій скопос. Тому оцінювати переклад слід у відповідності з тим, наскільки добре він виконує свою функцію, а не з тим, як він співвідноситься з оригіналом [Ver].

Як влучно зауважує С. Басснетт, перекладачу слід перш за все визначити функцію мовної системи оригіналу, а потім віднайти систему цільової мови, яка б адекватно відтворила цю функцію в перекладі [92, с. 123].

З точки зору психолінгвістики, вибір стратегії перекладу зумовлений можливими відмінностями між універсальними пріоритетами перекладача та автора художнього твору як на рівні когнітивного стилю, так і домінантного каналу декодування інформації вихідного тексту, що «маркує у тексті перекладу індивідуальні властивості особистості перекладача внаслідок його акту комунікативної взаємодії з автором через створений ним текст» [28, с. 76].

Перекладацький дуалізм «буква»/»дух», присутній у визначеннях перекладацьких стратегій провідних теоретиків та практиків перекладу, пронизує усю історію перекладацької думки що зумовлено неминучим зіткненням двох культур.

Зазначена дихотомія перекладацького мистецтва влучно відображена у відомому висловленні В. фон Гумбольдта про те, що кожен перекладач знаходиться між Сциллою та Харибдою, приносячи в жертву або мову своєї нації, або оригінал. Успішно ж оминути ці дві небезпеки є завданням не просто складним, а й неможливим.

Отже, вироблення перекладацької стратегії є одним із найбільш творчо насичених етапів процесу перекладу, адже в ній, як у дзеркалі, відбивається креативне кредо перекладача, розуміння ним свого завдання й усвідомлення рівня його складності. Творча природа стратегічного перекладацького пошуку проявляється в умінні знайти ту «золоту середину», в якій ідеально суміщаються прагнення перекладача відкрити читачеві «чудовий новий світ», не поставивши при цьому під загрозу ані його смак, ані можливість вилучення інформації першоджерела принаймні в тому ж обсязі, що й сам автор перекладу. Лише наявність у приймаючій культурі декількох перекладів того самого тексту дає можливість першотвору максимально повно розкрити свій творчий потенціал перед іншомовною аудиторією, хоча читачі оригіналу позбавлені такої можливості. Взаємна компліментарність різних перекладів дозволяє компенсувати потенційні втрати, неминучі у кожному окремому перекладі.

Саме перекладацька стратегія зумовлює наявність/відсутність культурно-соціальних смислів джерельного тексту в тексті перекладу. Методологічною основою для проведення комплексного порівняльного аналізу в дослідженні було обрано теорію опозиційних стратегій перекладу – очуження та одомашнення, запропоновану Л. Венуті, що дозволить досить детально визначити кількісне та якісне співвідношення мовних засобів, що відображають індивідуальність автора, в оригіналі та перекладі.

2.3. Принципи, методи та етапи дослідження

Методологічною основою нашого дослідження є принципи сучасної філології, викладені О. С. Кубряковою, а саме експансіонізм, антропоцентризм, функціоналізм, чи радше неофункціоналізм, а також експланаторність. Розглянемо кожен із цих принципів докладніше.

◆Експансіонізм:

Цей принцип передбачає: о поглиблений аналіз об’єкта дослідження, межі якого стають все більш мінливими; о пошук нових підходів до аналізу об’єкта дослідження, який часто супроводжується стиранням кордонів між деякими галузями науки; о збільшення уваги до міждисциплінарності наукових досліджень.

◆Антропоцентризм:

Цей принцип полягає у вивченні об’єкта дослідження відповідно до його ролі для суб’єкта пізнання, а також відповідно до функцій для розвитку та удосконалення особистості науковця. Іншими словами, суб’єкт пізнання стає першоелементом у процесі аналізу об’єкта дослідження й встановлює його перспективи та кінцеву мету.

◆(Нео)функціоналізм:

Власне суть принципу функціоналізму полягає в тому, що головною проблемою роботи стає аналіз функцій, які виконує об’єкт дослідження, а також аналіз його призначення, особливостей сутності тощо. Основним положенням функціональної лінгвістики, є як відомо, твердження про те, що мова є своєрідним інструментом, засобом, механізмом для реалізації людини певних її цілей та намірів. У свою чергу, неофункціоналізм передбачає 1) складніше розуміння функцій мови, особливо функцій, пов’язаних з комунікативним актом; та 2) висунення теорій щодо ілокутивних цілей висловлювання.

◆Експланаторність:

Загалом, принцип експланаторності можна тлумачити як протилежність звичайній констатації фактів, а саме намір надати пояснення чи опис внутрішньої організації мови, її окремих модулів, архітектоніки текстів, дискурсотворення тощо.

На першому – *підготовчому етапі* було обрано об'єкт дослідження та сформульовано його гіпотезу, згідно до якої доцільність перекладу оказіоналізмів, стратегія та спосіб їхнього іншомовного відтворення визначаються низкою «внутрішніх» та «зовнішніх» відносно самого досліджуваного явища чинників.

На другому – *теоретико-методологічному – етапі* дослідження було зібрано матеріал та підготовлено теоретико-методологічну базу.

Відбір прикладів здійснювався на основі методу суцільної вибірки. Загальна кількість прикладів становить 149 одиниць.

До теоретичної бази дослідження належать праці як загальнотеоретичного, так і спеціальнотеоретичного характеру у галузях перекладознавства, мовознавства та літературознавства. Ми посилаємось, зокрема, на наукові праці таких дослідників, як П. Ньюмарк, А. Нойберт, К. Райс, В. Комісаров, А. Федоров, О. Швейцер та інші.

Ознайомлення з базовими працями вищезазначених дослідників дозволило нам створити робоче визначення оказіоналізмів, відштовхуючись від їхніх сутнісних характеристик у аспекті лінгвістики, літературознавства та перекладознавства, що в подальшому допомогло запропонувати їх детальну класифікацію. За результатами дослідження стало відомо, що при перекладі оказіоналізмів вирішальну роль відіграє їх функціональне призначення, яке, у свою чергу, впливає на вибір перекладацьких стратегій та способів перекладу.

Ретельний аналіз оказіоналізмів у мовному, комунікативному та перекладацькому аспектах продемонстрував, що їм притаманна нестандартність / анормативність та незвичність, які можуть під дією тих чи інших факторів перетворитися на суттєву перешкоду в перебігу міжмовної комунікації, що у перекладі вирішується переважно на власний розсуд перекладача в залежності від його професіоналізму та досвіду. Одні фахівці пропонують повне збереження оказіоналізмів

у перекладі, відтворюючи при цьому їхнє прагмастилістичне навантаження, інші ж, навпаки, вказують на негативний ефект збереження оказіоналізмів, надаючи перевагу їхній компенсації або навіть вилученню.

Важливим кроком на цьому етапі дослідження стало визначення низки чинників, що впливають на перекладність оказіоналізмів, зокрема таких, як мовна асиметрія, культурне маркування, традиція поширення, природність викладу, сюжетне навантаження та індивідуальний стиль / підхід перекладача.

На третьому – *практичному етапі* було здійснено порівняння відрізків вихідних та цільових текстів, достатніх для адекватної інтерпретації як самих оказіоналізмів у їхньому складі, так і необхідного контекстного оточення, внаслідок чого було визначено, що основними стратегіями відтворення оказіоналізмів в англо-українському перекладі є одомашнення, очуження, або стратегія «золотої середини», в межах яких перекладачі вдаються до відтворення оказіоналізмів аналогічними / паралельними засобами мови перекладу, повної чи часткової компенсації, а також вилучення.

Кожне дослідження здійснюється на основі низки методів, як теоретичного, так і практичного характеру, що у широкому розумінні поділяються на загальнонаукові, застосування яких є невід'ємною складовою будь-якого дослідження, та спеціальні, які застосовуються безпосередньо в конкретній галузі науки.

Розглянемо детальніше, якими методами ми оперували, досліджуючи проблематику відтворення оказіоналізмів в англо-українському перекладі. Оскільки наше дослідження виконано у річищі перекладознавства, то, безумовно, провідний *перекладознавчий метод порівняльного аналізу*, складає основу усього нашого дослідження. На думку В. Коптілова, при порівнянні першотвору й перекладу необхідно, перш за все, «враховувати мистецький (суб'єктивний) та науковий (об'єктивний) фактори» [43, с. 29], до того ж відповідність / невідповідність оригіналу друготвору має досліджуватись «на п'яти мовних рівнях – фонетичному, ритмічному, лексичному, морфологічному та синтаксичному» [43, с. 30]. Застосування цього методу дозволило нам порівняти вихідний та цільовий тексти, і, як наслідок, виявити, якими

засобами представлені оказіональні назви в англомовному та україномовному художньому дискурсах.

З одного боку, ми порівнювали стратегії та прийоми, до яких вдавався автор та перекладач, а з іншого боку, оцінювали кожний окремий випадок з точки зору доцільності використання того чи іншого арсеналу засобів.

Слідуючи тенденції, поширеній у сучасному перекладознавстві, протягом усього нашого дослідження ми порівнювали оригінальний та перекладений твори у функціональному аспекті. Тобто, одне з головних своїх завдань вбачали у встановленні функціональної відповідності двох текстів, яка не завжди простежувалась у зібраному для дослідження матеріалі. При вирішенні цього завдання ми оперували *функціонально-семіологічним методом*, в межах якого літературний твір «досліджується як ієрархічна система знакових комплексів: від слів, словосполучень, фраз до контексту, характерів, сюжету і, нарешті, ідейного задуму, якому підкорюється уся структура твору» [75, с. 20].

Вивчення та детальний огляд кожного художнього твору в нашій праці ми здійснювали також за допомогою *контекстуального аналізу*, який передбачає наявність «горизонтального» (вербального) та «вертикального» (ситуативного) контексту. За основу ми беремо класифікацію рівнів контекстуального аналізу О. Ребрія, яка наводиться у такій послідовності: «контекст художнього твору, ідіостильовий (авторський контекст, жанровий контекст, літературний контекст, культурний контекст, соціально-історичний контекст» [71, с. 195]. На наш погляд, для аналізу першотвору особливо значущою є така складова, як індивідуальний стиль автора. Ми б навіть охарактеризували цю рису як домінантну, яка, без перебільшень, значною мірою впливає на перекладацькі рішення взагалі. Якщо перекладач має достатні знання щодо ідіостилю того чи іншого автора, то, безумовно, це полегшує його творчі пошуки щодо перекладу художнього твору.

За допомогою *дефінітивного методу* вдалося визначити сутність об’єкту нашого дослідження, а саме поняття оказіоналізму, враховуючи багатогранність та відсутність чітких меж цього цікавого феномену.

Враховуючи широкий спектр явищ, на позначення яких використовуються оказіоналізми, нами було застосовано *метод класифікації*, за допомогою якого представлено характеристику оказіоналізмів, релевантну перекладознавчим потребам.

Розглядаючи оказіоналізм як потужний стилістичний прийом / засіб, ми у своїй праці використовуємо метод *лінгвостилістичного аналізу*, сутність якого полягає у «виявленні співвідношення мовних засобів, якими експресивно виражається інтелектуальний, емоційний чи естетичний зміст мовлення до змісту інформації» [51, с. 14]. Застосування лінгвостилістичного аналізу уможливило вивчення ролі та функції мовностилістичної тканини твору, задіяної у передачі його змісту. Фактично, завдяки цьому методові досліджено наявність у тексті мовних засобів, які, з одного боку, є зумовленими змістом, а, з іншого, слугують механізмом впливу на читача, здійснюючи прагматичний ефект. Можна навіть зрозуміти прагматичні інтенції автора, чому він обрав саме той чи інший відповідник для достовірного змалювання образу свого персонажу, та порівняти, як цей образ збережено у перекладі. А найголовніше, в межах лінгвостилістичного аналізу нам вдалось визначити масштаб стилістичних порушень у тексті перекладу, спричиненими мовною, літературною та культурною асиметрією англійського та українського суспільств.

Отже, комплексний підхід до застосування зазначених загальнонаукових, лінгвістичних та перекладознавчих методів аналізу уможливлює здійснення дослідження у галузі перекладознавства, яке орієнтоване першочергово на вивчення особливостей відтворення оказіоналізмів в англо-українському перекладі.

РОЗДІЛ 3
ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ОКАЗІОНАЛЬНОЇ ЛЕКСИКИ ТВОРІВ Р. ДАЛА

3.1. Оказіоналізми творів Р. Дала: семантико-дериваційний аспект

Дитячі твори одного з найкращих казкарів XX століття Р. Дала насичені власними назвами, які виконують переважно номінативну або стилістичну функцію. Незважаючи на зростаючу кількість наукових студій, присвячених творчості Р. Дала, зацікавленість дослідників розподіляється досить нерівномірно й зосереджується головною мірою на перекладацькій стратегії під час відтворення онімів засобами цільової мови. Аналіз засобів англійської мови дає змогу дійти висновку, що проблема репрезентації іншомовних власних назв в літературному тексті є досить актуальною, адже ономастикон не лише містить назви, але й відтворює історико-культурні особливості етносу та відіграє значну роль у структурно-змістовій організації твору.

Жанр сучасної британської чарівної казки тісно пов’язаний з актом авторської словотворчості, оскільки нові концепти казкової картини світу потребують нових назв.

Під час вивчення оказіональних антропонімів звертають увагу на такі аспекти:

- тип новотворення (розрізняють лексичні, семантичні, граматичні й фонетичні оказіональні слова та словосполучення, частотним є змішаний тип оказіоналізмів);
- словотвірна модель (семантична деривація, афіксація, абревіація, словоскладання, конверсія та контамінація).

Розуміння типу та моделі утворення оказіональних антропонімів є дуже важливим під час вибору стратегії їх перекладу. Основною метою таких одиниць є стисла і влучна характеристика персонажу, зображення основних рис характеру та реалізація додаткового значення, позитивної або здебільшого негативної, саркастичної конотації. Залучення різних типів і моделей оказіональної топоніміки сприяє відтворенню авторської суб’єктивності, збагаченню спектру емоцій від прочитаного.

Дитячі твори Р. Дала останнім часом привертають увагу багатьох літературознавців та лінгвістів. Комплексному дослідженню функціонування власних імен у дитячих творах та їх специфіки в творчості письменника присвячено дисертаційне дослідження О. Д. Петренко [62] в якому дослідниця проводить деталізоване студіювання онімів у більш ніж 20 творах письменника, написаних у різні роки, та аналізує механізми й закономірності конструювання оказіональних онімів і їх вплив на ідіостиль автора. Питаннями онімічної специфіки творчого спадку Р. Дала займалась українська дослідниця О. Д. Клічук, яка стверджує, що у творах Р. Дала кістяк складають не номінативні, а саме експресивні, стилістично забарвлені власні назви, які надають казкам письменника особливої виразності [45].

Більшість імен персонажів у дитячих творах Р. Дала є змістовною і влучною характеристикою героїв та відображенням їхньої сутності у канві розповіді. Британський казкар використовує різні типи й моделі утворення оказіоналізмів, які підкреслюють іронічне ставлення автора до героїв, викликають певний спектр емоцій у читачів і знайомлять поціновувачів британських казок із дивовижним та багатогранним явищем оказіонального словотворення.

Структура оказіоналізмів, створених Р. Далом, відображає всі найтиповіші тенденції англійського словотворення, широкий спектр способів та засобів якого уможливлює передачу необмеженої кількості значень. Авторські новотвори письменника мають здебільшого системний характер, функціонуючи в межах особливої мови, якою автор наділяє одного з представників чарівного світу, або ж позначають оніми різних типів. Такі словотворчі варіації імпонують дітям, тому вибір автора свідчить про усвідомлення ним мовленнєвої поведінки потенційного читача та влучною текстотворчою стратегією, що сприяє розвитку художньо-образного мислення дитини, допомагаючи їй сприйняти текст як «свій».

Труднощі під час перекладу оказіоналізмів як авторських інновацій, що не входять до мовного узусу певної мови, викликані відсутністю готового алгоритму пошуку відповідника в цільовій мові, змушуючи перекладача творчо підходити до перекладу конкретних випадків їх вживання.

Перекладачу важливо зберегти денотативне значення авторського новотвору та можливі конотації, а також там, де це можливо, його форму та словотворчу модель, не втративши при цьому відтінку експресивності.

Ономасіологічна класифікація оказіоналізмів передбачає виокремлення серед них наступних тематичних груп:

1) оказіональні звертання: а) з негативною конотацією: *bootbogglers / халявотряси, dogswoggler / кукумунда, pigswiller / лисохрячка, pitsqueak / курдуплянка, swinebugler / свинохлюй, squiddler / недомірок* тощо;

б) з позитивною конотацією: *chiddler / крихітулька, скрампулька, fizzwinkel / крихітулька, human-beaney todler / мовлятко-ангелятко, scrumplet / скрампулька, tottler / мовлятко, huggybee / бджолів'ятко* тощо;

2) оказіоналізми на позначення ознак, якостей та властивостей зображуваних явищ, предметів, істот, процесів тощо: *whipple-scrumptious / високочудесний, giganticus / гррандіоззний, fantabulous / фантастичний, frumptious / дотепкуватий, tomfiddling / дуррніотський, uckyslush / тюфтюфний, squiggling / скубанутий* тощо;

3) оказіоналізми на позначення нереальних предметів та явищ: *bong-bong tree / бон-бонове дерево, frobscottle / шумбурбулька, phizzwizard / візіяна, winksquiffler / ляльний кліпунчик, zozimus / соноколадна піна* тощо;

4) оказіоналізми на позначення реальних об'єктів: а) тваринного світу: *cattlepiddler / гусениця, clockcoaches / тарганячки, crocadowndillies / крокодиляльки, micies / мишечки, nightingull / солов'юн* тощо;

б) механізмів та технічних пристроїв: *bicirculers / бінокль, bundongle / барабан, telescoops / телескок, tellyfone / телемелефон* тощо;

в) частин тіла: *winkles / кліпаниці, spindel / спиноза, schnozzles / носачки, earwigs / вухастики, anklet / щикавиця* тощо;

г) їжі та напоїв: *strawbunkles / ягідка, frumpkin pie / ясирний пиріг* тощо;

5) оказіоналізми на позначення абстрактних понять і процесів: *bugswallop / ахенітниця, filthing / гидобридотина, rumpledumpus / розгардіяш, boshvolloping / дурсенітниця, bobsticle / перехняба, buckswashling / плескобанія* тощо;

6) оказіоналізми на позначення різного роду онімів: *Loompaland / Лумпаландія, Inkland / Інгляндія, Fleshlumpeater / Тілогриз, Bonecruncher / Костохруст, Bloodbottler / Коровопопивач, Dream-Blower / Снодув* тощо;

7) оказіоналізми на позначення дії: *to gobblefunk / головоплутати, to kidsnatch / крадоцупнути, to spikestick / шпичакати, to splashplunk / роздирати, to squibble / перекулькувати, to switchfiddle / шахромахрити* тощо;

8) оказіоналізми на позначення вигуків: *Eeeeeowtch! / Бе-е-е-е-е!, Oooow! / Уй-юй!, Oweee! Ай-я-яй!, Ugggggggh / Бе-е-е-е-е!, Ughbwelch! Ieeeech! / Тхорявки й лайняки!, Yippeeeeeeee! / Ураааааааааа!* тощо;

9) оказіоналізми-ономатопеї: *buzzy-hum / дзумкіт, clupety-clumpety-clump / гупу-тупу-тупу, crackety-crack / хррусь, хррусь, suck-suck-sucking / смок-смок-смокчуть, phut-phut-phut-phut-phut / пух-пух-пух-пух-пух* тощо.

Для створення оказіоналізмів автор послуговується різноманітними способами утворення слів. Розглянемо найпоширеніші з них та проаналізуємо способи їх відтворення цільовою мовою.

1) Найпродуктивнішим способом утворення оказіоналізмів, що також є найпродуктивнішим способом англійського словотвору, вважається ***словоскладання***.

Значення оказіоналізму, утвореного за допомогою словоскладання, зазвичай виводиться із суми значень його компонентів: *wig-rash / скажена сверблячка, stink-waves / хвилі-смердилі, frog-juice / жаб'ячий сік, mouse-burglar / миша-грабіжниця*.

Як бачимо, В. Морозов, намагаючись зберегти у перекладі експресивність індивідуально-авторських новотворів, відтворює їх переважно оказіоналізмами, рідше

– сполученнями узуальних лексем, що значно підсилює емоційність перекладу, допомагаючи втримати увагу та зацікавленість читача.

2) Не менш поширеними у дитячих творах Р. Дала є ***графіко-орфографічні оказіоналізми***, утворені на основі зумисного порушення правил орфографії, однак зі збереженням їх узуальної вимови.

Орфографічні помилки використовуються автором для підкреслення характеристики персонажів. Власне, такий тип оказіоналізмів притаманний лише мовленню ВДВ, додаючи кумедності його образу: *absolootly / абсолютно, brekfust / снідоранок, cumpany / кумпанія, elefunt / солоник, langwitch / мова* тощо.

Зважаючи на особливості цільової мови, в якій графічна та фонетична організації слів практично завжди збігаються, такий спосіб утворення оказіоналізмів є непродуктивним.

Це змушує перекладача вдаватися до компенсаторних варіантів, таких як контамінація (*сніданок + ранок → снідоранок, канібал + баламут → канібаламут*), афіксація (*письменчик, навчитель*), використання просторіч (*кумпанія, щойнаво*) та часткових омонімів (*слоник – солоник*). Як бачимо, такий підхід не покриває усі випадки порушення авторської орфографії і частину оказіоналізмів перекладач передає узуальними лексемами, що не відтворює повною мірою ідіолект автора.

3) Ще одним продуктивним способом утворення оказіоналізмів, переважно ономатопоетичних, які трапляються в досліджуваних творах, виступає ***редуплікація***, що полягає в «повному або частковому повторенні кореня, основи або цілого слова без зміни звукового складу або з частковою зміною його» [46]. Серед можливих значень, які може виражати редуплікація, є створення особливого ідіолекту персонажа та надання йому комічного забарвлення, а також підсилення реалістичності зображуваного завдяки використанню звуконаслідувальної лексики: *snippy-snip and snappy-snap / і клац і писк, slap-slapping / лупасити, tap-tap-tapping / тук-тук, тук-тук, telly-telly bunkum box / теле-меле-візор, icky-muck/жахомахнючий* тощо.

Авторську ономатопею В. Морозов відтворює в перекладі узуальними звуконаслідувальними лексемами, поширеними в цільовій мові, зберігаючи при цьому редуплікацію у створених відповідниках. Натомість оказіоналізми на позначення предметів, явищ та їхніх ознак не втрачають свого експресивного забарвлення і в перекладі, однак, за виключенням поодиноких випадків (*теле-меле-візор, жахомахнючий*), вони позбавлені редуплікації, що перекладач компенсує за рахунок оказіоналізмів, створених типовими для цільової мови способами словотворення, такими як афіксація (*чудовенько*), лексико-семантичний спосіб (*цибатий*) та лексики розмовного регістру (швендяти).

4) ***Афіксація*** як спосіб словотворення, що передбачає утворення нових слів унаслідок додавання до вже наявної основ словотворчих афіксів, є одним із найпродуктивніших способів утворення оказіоналізмів у сучасній англійській мові загалом та у досліджуваних творах зокрема.

Переважання суфіксації зумовлене наявністю розгалуженої системи її формальних засобів та моделей. Оказіональними суфіксальними дериватами у дитячих творах Р. Дала, виступають лише прикметники, утворені внаслідок додавання суфіксів *–some (frightsome / найщуренніший), –y (hopscotchy / скочилясний), –able (sickable / блюйно), –ful (grueful / –), –ing (piffling / флюйний), –ly (glamourly / особливий), –ous (wonderous / прекрасний), –ish (wigglish / ахенітниця), –ant (repulsant / бридогидний), –wise (maggotwise / –)* тощо. Значно менше серед досліджуваних оказіоналізмів префіксальних дериватів, їх лише три: прикметники, утворені за допомогою префіксів *un– (un-possiple / безможливо) та extra– (extra-usual / унікальнісний)*, а також іменник з префіксом *non– (non-witch / окрім самих відьом, ти перший свідок*).

Особливість далівських новотворів полягає в додаванні до узуальних лексем продуктивних формотворчих афіксів, однак таке поєднання зазвичай суперечить зафіксованій умовній нормі морфологічній сполучуваності лексеми, тобто афікс приєднується до основ, з якими для нього сполучатися нетипово.

Наприклад, у вихідній мові для надання лексемі *possible* значення заперечення вживається префікс *im*–, тому використання автором префікса *um*– з цією ж лексемою призводить до створення оказіоналізму, що має на меті підсилити експресивність висловлення. Для відтворення афіксальних оказіональних дериватів цільовою мовою В. Морозов послуговується узуальними лексемами (*отруйно, присмак чобіт, не надто приємний, особливий, прекрасний*); створює власні оказіональні відповідники (*флюйний, гидобридотина, скочилястий, бридогидний, найщуренніший, ахенітниця*) або ж просто вилучає авторські новотвори. У перекладі прикметники можуть перетворюватися на прислівники, іменники та іменникові словосполучення.

5) ***Контамінація*** як спосіб «виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних слів, форм, виразів» [46] у дитячих творах Р. Дала представлена меншою кількістю прикладів порівняно з попередніми способами.

Внаслідок контамінації виникають оказіональні прикметники (*disgusting + murderous = disgusterous / огиднячий, delicious + sumptuous = delumptious / розкішливий, flush + fussed = flussed / хвилюшливий, glorious + sumptuous = gloriumptious / фантрасмічно, glorious + yummy = glummy / солодкішно й сливевственно), дієслова (kidnap + snatch = kidsnatch / крадоцупнути, swivel + wiggle = swiggle / повертати, jabber + babble = jabbel / базікалачити, swallow + dollop = swallop / проковтати) та іменники (rubbish + squash = rubbsquash / гноївство*). Розподіл автором вихідних одиниць для створення оказіоналізмів, очевидно, відбувається навмання, тому простежити алгоритм цього процесу для полегшення виявлення контамінованих новотворів практично неможливо.

У перекладі спостерігаємо випадки зміни частини мови, а саме перехід оказіональних прикметників у прислівники та іменники. В. Морозов, за рідкісними винятками (*повертати, проковтати*), зберігає в перекладі оказіональність, однак створює відповідники переважно за допомогою суфіксації (*огиднячий, розкішливий, хвилюшливий, огидняво*).

Водночас у деяких новотворах простежується змішування двох різних лексем (*солодко + розкішно = солодкішно, сливово + божественно = сливевственно, крадеш + цупнути = крадоцупнути, базікати + балачка = базікалачити*), в тому числі елементи розмовного стилю і говірки.

6) Продуктивним способом створення оказіоналізмів у творах Р. Дала виступає ***метатеза*** – взаємна перестановка звуків або складів у межах слова: *buckswashling (swashbuckling) / плескобанія, dory-hunky (hunky-dory) / чарівничо, curdbloodling (bloodcurdling) / щонайтхоренніший, snapperwhippers (whippersnappers) / сплявочки, squeakpip (pipsqueak) / туписклявий, thirstbloody (bloodthirsty) / кровожерний* тощо. За допомогою метатези автор створює численні іменники та прикметники, для семантизації яких достатньо встановити правильний порядок фонем або складів у слові. Так, лексема *hunky-dory*, прихована в авторському новотворі *dory-hunky*, має значення *fine, going well*, що зберігається у відповіднику *чарівничо*, утвореному від узуальної лексеми унаслідок додавання суфіксу *–ич*.

Лексема *pipsqueak*, закодована в оказіоналізмі *squeakpip*, має значення *"a person considered to be insignificant, especially because they are small or young"*, що простежується у відповіднику *туписклявий*, утвореному внаслідок контамінації узуальних лексем тупий та писклявий. Лексема *bloodthirsty*, що криється за авторським новотвором *thirstbloody*, має значення "*having or showing a desire to kill and maim*", відтворене у перекладацькому узуальному відповіднику *кровожерний*.

Як бачимо, під час відтворення оказіоналізмів цієї групи перекладач робить акцент радше на їхньому семантичному навантаженні, аніж на збереженні форми, тому перекладацькі відповідники, побудовані за допомогою прийому метатези, у друготворі відсутні. Однак, застосовані перекладачем компенсаторні способи словотвору переважно вдало відтворюють авторську інтенцію.

7) Граматичні (морфологічні) оказіоналізми, що відтворюють перекручене мовлення, виражають граматичні значення, не притаманні для певної лексеми, зокрема під час утворення:

а) ступенів порівняння прикметників унаслідок заміни нормативної форми вищого або найвищого ступенів на ненормативну або ж утворення ступенів порівняння відносними прикметниками: *brainiest / найдубовартісніший, horridest, the horriblest / найжахлючіший, commonest / як сплявих зайців, deader / тобі бенюк*;

б) форми множини іменника: *micies / мишечки, kindnesses / добривні*;

в) прислівника, порушуючи норми утворення: *oftenly / часто*.

Порушення морфологічних правил використовується письменником для створення комічного ефекту і є засобом увиразнення мовленнєвої характеристики персонажа. У перекладі В. Морозов відтворює авторські новотвори цієї групи переважно оказіональними лексемами, намагаючись скопіювати їх граматичну форму, однак послуговуючись при цьому іншою лексичною основою (*найдубовартісніший, як сплявих зайців, тобі бенюк*), рідше – узуальною лексикою (часто) або вилученням у перекладі.

8) Серед численних далівських оказіоналізмів наявні також приклади фразового абож багатокомпонентного словоскладання, що передбачає з'єднання декількох базових морфем на основі переходу синтаксичних конструкцій у ранг складного слова. Оказіоналізми цього типу економно та водночас ємнооб'єктивують складні поняття в межах однієї лексеми і, передаючи у такий спосіб максимальний обсяг інформації в мінімально складній структурі мовного виразу.

За словотворчою будовою в дитячих творах Р. Дала виокремлюються наступні структурно-семантичні типи фразових з'єднань:

а) трикомпонентні: *world-record-breaking (chewing-gum) / (жуйку), з якою вже побила світовий рекорд; fifty-foot-long / –; still-fast-asleep / сплячий*;

б) чотирикомпонентні: *parrot-in-the-chimney (affair) / (афера) з папугою в каміні; not-quite-so-innocent (questions) / не такі вже й безневинні (запитання)*;

в) п'ятикомпонентні: *tobacco-selling-newspaper-sweet-shops / кіоски, де прродають і цукеррки, і тютюн, і газзети; twelve-foot-high-grandfather-clock / чотириметровий*.

Як бачимо, усі випадки три-, чотири- та п’ятикомпонентних фразових з’єднань, вплетених Р. Далом у канву чарівного світу його творів, в українській мові відтворено підрядними означальними реченнями, дієприкметником, вільними субстантивними й ад’єктивними словосполученнями, оказіоналізмом або ж вилученням. Зважаючи на досить низький рівень продуктивності зазначеного способу творення оказіоналізмів у цільовій мові, перекладачу доводиться розбивати їх на вільні словосполучення та підрядні речення, відтворюючи їх дескриптивними перифразами, що призводить до втрати експресивності та виразності авторського ідіолекту.

9) Менш частотними у дослідженому матеріалі є випадки ***субституції*** – підстановки однієї морфеми / довільного сегменту замість іншої, що зазвичай збігається або ж близька до неї за написанням чи вимовою. Досить часто при субституції певний елемент замінюється на антонімічний, що призводить до виникнення гри слів: *brimful of buzzburgers / в голові цілий казан різних казань, rotten-wool / ватра, natterbox / базікало, forthwards / від туди*.

Наприклад, оказіоналізм *buzzburgers* утворено внаслідок заміни кореневої морфеми *ham* на *buzz*, що створює певний гумористичний ефект, відтворений у перекладі за допомогою гри слів, побудованої на основі часткової омонімії лексем казан та казання у формі множини у родовому відмінку.

Аналізуючи способи відтворення авторських новотворів цільовою мовою, можемо класифікувати їх наступним чином:

1) Оказіоналізми, відтворені оказіоналізмами: *biffsquiggled / пороснята, zippfizz / дурляти, wonderveg / чудо-овоч, wispy-misty / хмаркомильний, wondercrump / чудовартісно, whoopsey-splunkers класнокрутно,* тощо;

2) Оказіоналізми, відтворені узуальною лексикою: *bicirculers / бінокль, bootling / тупотіти, boysies / хлопчики, brain-boggling / паморочилося у голові, bundongle / барабан, cattlepiddlers / гусениця, disgustable / не надто приємний* тощо.

3) Відсутність перекладу оказіоналізмів: *alive alive-o, bungswoggle, buzzwangles, by ringo, crumply, dreadly, duckhound, dungerous, fifty-foot-long* тощо.

Отже, різноманітний і самобутній ономастичний простір романів Роальда Дала виконує не лише номінативну функцію. Він є багатогранним мовним феноменом, якому притаманні складність семантичної структури, спрямованість на асоціативні зв'язки та схильність до реалізації певного етнокультурного навантаження. Власні імена у творах найкращого казкаря Британії виступають невід'ємним елементом форми художнього твору, складником ідіостилю письменника та одним із засобів створення більшості художніх образів. Завдяки кореляції із авторським задумом та метою художнього твору майже всі оніми мають певне змістовне навантаження, передають специфічний колорит місцевості й мають додаткове значення. Деякі з них мають незвичну звукову форму, а також прихований асоціативний фон, що підсилюють естетичний вплив художнього твору на читача.

Проаналізувавши оказіональні лексичні одиниці літературних творів Р. Дала, ми дійшли висновку, що вони, безумовно, є одним з ефективних засобів відображення авторської суб'єктивності та створення специфічної, притаманної фентезійному жанру, атмосфери, яка впливає на сприйняття читача. Багато антропонімів, вигаданих автором, є авторськими оказіоналізмами, вони пробуджують асоціації з іншими словами, поняттями й фактами. До найпоширеніших способів творення оказіоналізмів, що застосовуються письменником, належать словоскладання, редуплікація, графіко-орфографічний та граматичний способи, афіксація, контамінація, метатеза, фразові з'єднання різних структурно-семантичних типів та субституція. Виступаючи потужним засобом експресії, оказіоналізми найповніше виражають стилістичні відтінки в контексті, зважаючи на їх переважну умовність або ж неоднозначність. Результати порівняльного аналізу свідчать про вибір В. Морозовим стратегії одомашнення, а кількісна перевага оказіоналізмів у перекладі є проявом надмірного втручання особистості перекладача у стиль друготвору.

3.2. Графічні способи відтворення оказіоналізмів автора у перекладі

Розроблення питань функціонування різних груп онімів у художніх творах, декодування компресованої в них інформації та вибір перекладацької стратегії для адекватності перекладу власних назв цільовою мовою є одними з основних напрямів розвитку сучасного мовознавства. Будучи необхідною умовою для повного розкриття змісту в художньому творі, оніми неодноразово ставали предметом дослідження лінгвістів та літературознавців точки зору їх етимології, семантики й функціонування.

Як вже відомо, оказіоналізми відносяться до слів, які не мають жодних еквівалентів у словниковому запасі мов перекладу. Ці слова та словосполучення є абсолютно новими, невідомим для читача та перекладача, що ускладнює процес перекладу. Відтворення авторських оказіоналізмів вимагає застосування різних перекладацьких трансформацій, аби доцільно передати смисл, який хотів донести автор оригіналу до своїх читачів. Перекладач вимушений самостійно сприймати, обробляти та аналізувати оказіоналізм, аби потім знайти повністю доцільний еквівалент, який би відтворював саме ті функції у тексті, що і у тексті оригіналу.

Досліджуючи переклади оказіоналізмів виявлено, що найпоширенішими методами перекладу є графічні способи відтворення оказіональних одиниць. До таких способів відносяться транслітерування, транскрибування та калькування. Графічні способи перекладу це перенесення вихідного слова або словосполучення на мову перекладу, відтворюючи його зовнішню форму. Таким чином перекладач надає перевагу збереженню новизни та невідомості новоутворення, тим самим нівелюючи доступністю та інколи прагматичною стороною оказіоналізму.

Як зауважує А. Гудманян, «транскрипція і транслітерація в чистому вигляді в запозичених онімах застосовуються нечасто. Тому, можливо, слід говорити про неповну транскрипцію та неповну транслітерацію як про прийоми, що реально здійснюються в українських відповідниках запозичених онімів» [24, с. 34].

3.2.1. Транскодування

Щодо перекладу індивідуально-авторських новотворів висловлювався класик українського перекладознавства М. Т. Рильський, однак його позиція у цьому питання не є достатньо чітко визначеною. З одного боку, автор стверджує, що відносно «неологізмів, які інколи створюються *ad hoc* для даного разу і не увійшли в загальнолітературну мову … навряд чи є потреба неодмінно створювати аналогічні слова і вирази в перекладі» [73, с. 71]. З іншого ж боку, «занадто банальні, «заяложені» слова для таких випадків зовсім не придатні. Свіжу й сміливу мову треба віддавати свіжою і сміливою мовою» [73]. О. Ребрій у дисертаційній роботі доходить висновку, що «кожен перекладач має самостійно обрати для себе свою власну стратегію поводження з нестандартним мовним матеріалом [71, с. 71].

Принцип графічної подібності також орієнтований на письмову (графічну) форму оригінального імені власного, однак передбачає використання графічних знаків (букв) тільки мови перекладу. Реалізацією такого підходу є метод транслітерації. Транслітерація має як переваги, так і недоліки. Переваги полягають в тому, що на відміну від методу транскрипції, письмова форма імені не зазнає перекручення, а його власник має універсальну, незалежну від мови ідентифікацію. Однак недоліки транслітерації також доволі значні. Передусім, сам факт написання імені в графіці приймаючої мови одразу робить це ім’я явищем даної мови, і воно починає зазнавати впливів, оскільки ті, хто говорять, неминуче намагаються вбудувати ім’я власне в фонетичну, словозмінну і словотворчу парадигму приймаючої мови [9].

Сьогодні мовознавці та перекладачі розрізняють чотири види транскодування: транскрипція (коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова вихідної мови), транслітерація (слово вихідної мови передається літерами), змішане транскодування (транскрипція з елементами транслітерації) та адаптивне транскодування (коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної чи граматичної структури) [2, с. 66].

Транскрипція і транслітерація є способами передачі власних назв в іншомовному тексті, за яких, як правило, не отримують відображення прагматичний елемент, соціальний статус імені, його емотивна складова, асоціативний фон, мовна гра, каламбури, алюзії тощо. Особливу актуальність становить ця проблема при перекладі художніх текстів, де імена включаються до системи контекстуальних та інтертекстуальних зв'язків, стають невід'ємним елементом твору.

А. Потапова стверджує, що «жоден з цих способів не може бути визнаний універсальним, кожен має свої обмеження. Переклад оказіональної лексики за допомогою графічних способів означає створення на мові перекладу синтаксичних та морфологічних оказіоналізмів, тобто побуквенний, поморфемний та послівний переклад. Перекладач утворює нові слова та словосполучення, буквально передаючи слова з вихідного тексту [66].

Розглянемо практику перекладу оказіоналізмів методом транслітерації. Транслітерація відрізняється від практичної транскрипції своєю простотою та можливістю введення додаткових знаків. До транслітерації звертаються тоді, коли мови користуються різними графічними системами, але літери цих мов можна поставити у певну відповідність одне одному, саме так і відбувається транслітерація.

*"**Ah-ha** ... That's it, you see..."* [109].

*«**Ага**... Отож бо й воно...»* [104].

У цьому випадку бачимо вигук, який перекладач В. Морозов відтворив у перекладі за допомогою транслітерації, оскільки українською це звучить природно та злагоджено. Звісно, транслітерація має свої переваги та недоліки, особливо коли мова йде про переклад оказіоналізмів.

"*But it does have in it a very small amount of the rarest and most magical vitamin of them all – **vitamin Wonka**"* [110].

*«Зате є малесенька доза найрідкіснішого й найчарівнішого з усіх вітамінів – **вітаміну Вонка**»* [105].

Перекладач транслітерує неіснуючий вид вітаміну, тим самим передає семантичне значення поняття та досягає оптимального комунікативного ефекту.

Відтворення оказіональних слів за допомогою ***транскрипції***. Загалом, більшість назв та імен у художньому творі передається графічним методом. Власні імена є реаліями, такими елементами перекладу, які зберігають певну національну особливість у своїй словесній звуковій формі, тож коли оказіоналізм перекладається шляхом транскрибування, він однак відображає національну приналежність, зберігає семантичне навантаження, та не деформується під норми мови перекладу. Наприклад:

"They're ***Oompa-Loompas****"* [110].

«Це ж ***умпа-лумпи****»* [105].

Оказіоналізм «умпа-лумпи» влучно перекладений В. Морозовим за допомогою транскрипції, реципієнт читає співзвучно оригіналові, що й підкреслює унікальність такого поняття; також, відтворено колорит та емоційне забарвлення оказіоналізму шляхом збереження оригінальної форми словосполучення. Практична транскрипція є засобом входження слів мови оригіналу до тексту мови перекладу з приблизним збереженням звукового образу цих слів. Неминуча наближеність практичної транскрипції – наслідок неспівпадіння низки фонем у мовах. Практичну транскрипцію слід відрізняти з одного боку від власне перекладу, а з іншого – від транслітерації.

*"Imported direct from L****oompaland****," said Mr. Wonka proudly* [110].

«Імпортовані прямо з ***Лумпаландії****, – гордо пояснив містер Вонка»* [105].

Важливо відзначити, що в цьому прикладі, транскрипція подається із елементами адаптування. Перекладач не пише «Лумпеленд», як звучить слово мовою оригіналу, а дещо деформує назву країни під сталі норми української мови, використовує аналогічні назви вже існуючих країн (*Фінля****ндія****, Гренлан****дія*** тощо) як наслідок, бачимо абсолютно нову назву, проте із вже знайомим звучанням, а зважаючи на те, що аналогічні країни викликають у дітей казкові асоціації (Санта Клаус живе у тих краях), то діти, у процесі читання, будуть відразу ж пов'язувати асоціації із чимось чарівним.

Отже, можемо висновувати, що перекладач повністю відтворив прагматичну функцію.

“Nothing but thick jungles infested by the most dangerous beasts in the world – hornswogglers and ***snozzwangers*** *and those terrible wicked* ***whangdoodles****”* [110].

«Там аж кишить найнебезпечнішими у світі звірюками – рогоглі, ***снуцвангери*** *і жахливі злісні* ***вангдудлі****»* [105].

Назви міфічних істот перекладач також відтворює методом транскрипції, незважаючи на те, що поморфемний переклад також можна було застосувати. Однак, перекладач не знайшов вдалі еквіваленти таким оказіональним одиницям, які би здійснювали очікуваний прагматичний вплив та ефект, у цьому контексті це відчуття чогось страхітливого, тож В. Морозов прийняв рішення залишити оказіоналізм в оригінальній формі. Слово *whangdoodles* має еквівалент в російській мові, наприклад – *чудо-юдо*, проте в українській мові схожого відповідника не існує, саме тому перекладач ухвалив рішення відтворити у перекладі форму оригіналу та звучання слова. Загалом транскрипція імен персонажів є поширеним методом формування відповідників, який використовується українським перекладачем.

3.2.2.Калькування

Внутрішня форма є джерелом потенційних асоціативних сем, які можуть актуалізуватися (тобто нести змістовне навантаження) в комунікативному контексті. Це особливо часто відбувається з причини певного спеціального наміру відправника, передусім в художніх текстах, де може виступати в якості спеціального стилістичного засобу – використання характеристичних імен. У цьому випадку передача лише зовнішньої форми мовою перекладу може привести до втрати прагматичних компонентів значення імені, релевантних для комунікації.

До таких категорій відносяться перш за все ті власні імена, до складу яких входять загальні слова або семантично вмотивовані елементи, передача яких у

переважній кількості випадків реалізується методом ***калькування***, тобто створення мовою перекладу відповідника, аналогічного оригінальній назві за внутрішньою формою та структурною організацією.

Буквальний переклад або калька, як вважає П. Ньюмарк, – це перший крок перекладу, і гарний перекладач відмовиться від буквального перекладу тільки в тому випадку, коли він є абсолютно неприйнятним. Поганий перекладач зробить все, аби лише уникнути перекладу слово-в-слово. Рекреативний (*re-creative*) переклад – «контекстуальна рекреація» (*contextual re-creation*), означає переклад ідей, що містяться за межами слів і який вважають ключовим питанням перекладу («відійти якнайдалі від слів») [цит. за 10].

Встановлено, що під час перекладу оказіональних одиниць романів Р. Дала В. Морозов досить активно застосовує прийом калькування – відтворення не звукового, а комбінаторного складу слова чи словосполучення, коли складові частини слова чи фрази перекладаються відповідними елементами мови, на яку перекладають. Калькування як перекладацький прийом послугувало основою для великої кількості запозичень при міжкультурній комунікації у тих випадках, коли транслітерація була неприйнятною за естетичними, смисловими чи іншими мотивами.

На відміну від транскрипції, калькування не завжди буває звичайною механічною операцією перенесення форми оригіналу мовою перекладу; часто доводиться застосовувати деякі трансформації.

Переклад оказіоналізмів за допомогою калькування, транслітерації чи змішаного способу часто ставить перекладача перед складним вибором. Наведемо окремі міркування, які зможуть допомогти сформулювати перекладацьку позицію: по-перше, вибір на користь точності (буквальності) перекладу не завжди буває вдалим, оскільки в результаті створюються дуже незручні для сприйняття слова – таке нерідко трапляється при дослівному калькуванні. По-друге, калькування нерідко стає більш поширеним способом перекладу, аніж транскрипція, оскільки в результаті транскрибування створюються непрості для читання, та, що найгірше, слова, які не

мають змісту у мові перекладу. Якщо транскрипції взагалі не вдається уникнути, то її, як правило, поєднують із калькуванням, що бачимо при перекладі імен-прізвиськ.

"And of course now when Mr. Wonka invents some new and wonderful sweet, neither Mr. Fickelgruber nor ***Mr. Prodnose*** *nor Mr. Slugworth nor anybody else is able to copy it"* [110].

«Зрозуміло, що тепер, коли містер Вонка винаходить якийсь новий дивовижний сорт цукерок, то вже ні пан Фікельґрубер, ні ***пан Тицьніс****, ні пан Слаґворт, ні будь-хто інший не спроможний його відтворити»* [105].

Як бачимо, ім'я *Mr. Prodnose* В. Морозов вирішив перекласти українською мовою саме шляхом калькування. Відтворення у перекладі двох морфем призводить до створення досить комічного імені *Тицьніс,* тим самим перекладач вказує на певне ставлення до цього персонажа, він спромігся вдало передати емоційне забарвлення цього оказіоналізму, власне, саме те, чого прагнув і автор.

"You mean Prince ***Pondicherry****?"* [110].

«Маєш на увазі принца ***Пондівішну****?»* [105].

У прикладі спостерігаємо часткове калькування, перекладач вирішив перекласти другу частину слова, так як не існує аналога для першої морфеми, як наслідок, маємо прізвище, що асоціюється із солодощами, та вказує на приналежність оніму до казки.

"He can make chewing-gum that never loses its taste, and ***sugar balloons*** *that you can blow up to enormous sizes before you pop them with a pin and gobble them up"* [110].

«Він може зробити жуйку, яка ніколи не втрачає смаку, і ***цукеркові кульки****, які можна роздути до неймовірних розмірів, а тоді проштрикнути шпилькою і проковтнути»* [105].

Автор створює власні оказіональні назви шляхом добору абсолютно зрозумілих слів, проте як поняття *цукеркові кульки* ще не існує, тож перекладач відтворює цей оказіоналізм способом калькування і отримує хороший результат.

"Mr. Willy Wonka can make marshmallows that taste of violets, and rich caramels that change colour every ten seconds as you suck them, and little ***feathery sweets*** *that melt away deliciously the moment you put them between your lips"* [110].

«Пан Віллі Вонка вміє виготовляти зефір, що має смак фіалок, і чудові карамельки, які, поки їх смокчеш, кожні десять секунд міняють колір, і малесенькі ***пір'їсті льодянички****, які смачненько тануть, щойно торкнешся до них губами»* [105].

Така ж сама схема діє й на цьому прикладі, перекладач застосовує калькування та утворює нове поняття, більше того бачимо, що закінчення у *льодян****ички*** виконує важливу роль і додає колориту, гарного та дитячого настрою до відтворюваного у перекладі речення.

"*Both bars of chocolate, the birthday one and the one Grandpa Joe had bought, had long since been nibbled away, and all he got now were those* ***thin***, ***cabbagy meals*** *three times a day"* [110]. *«Давно вже він зіщипав обидва батончики – і той, що з дня народження, і той, що купив дідунь Джо – тож тепер нічого не лишалося, як тричі на день їсти* ***водянисті капустяні страви****»* [105].

В. Морозов утворив похідний прикметник, що став тепер оказіоналізмом, тож таким самим способом перекладач і відтворює словосполучення. В українській мові існує вдалий еквівалент, що повністю передає значення оригінального оказіоналізму.

"Nothing but thick jungles infested by the most dangerous beasts in the world — ***hornswogglers*** *and snozzwangers and those terrible wicked whangdoodles"* [110].

«Там аж кишить найнебезпечнішими у світі звірюками – ***роговоглі****, снуцвангери і жахливі злісні вангдудлі»* [105].

Знову констатуємо часткове калькування із транслітерацією. Як результат отримуємо, більш чітке візуальне сприйняття новоствореного оказіоналізму.

"You think that sucking my boy up into your ***Fudge Room*** *like that is just one great big colossal joke?!"* [110]. *«Мого хлопчика засмоктало у ваш* ***помадковий цех****, а ви смієтеся, наче це дуже вдалий жарт?!»* [105].

Перекладач застосовує прийом калькування, і як наслідок, утворюється авторський оказіоналізм, адже такого поняття в українській мові не існує. Однак, як бачимо, відповідник повністю відтворює оказіональне словосполучення мови оригіналу та добре адаптується в україномовному середовищі.

Наступний приклад: *“**Everlasting Gobstoppers** and **Hair Toffee**”* [110].

*«**Вічні барбариски** й **волосяні іриски**»* [105].

У цьому реченні В. Морозову вдалося навіть супроводити оказіоналізми авторськими новотворами, аби досягти кращого емоційного забарвлення та відтворити загальну атмосферу речення та тексту. Бачимо, що в оригіналі оказіоналізми не римуються, лише перераховуються прозою, однак перекладач вирішив скласти риму, такий відповідник здійснює особливий вплив на читача, створює відчуття казковості.

*“There’s one of them being tested this very moment in the **Testing Room** next door“* [110]. *«Оце зараз одну барбариску випробовують у сусідній **тестувальній залі**. її смокче один умпа-лумпа»* [105].

Показово, що слово «*Room»* усюди перекладається по-різному. Так відбувається, оскільки перекладач намагається якомога точніше відтворити семантику слова та звузити його значення до більш конкретного поняття. У прикладі калькування поєднується із транскодуванням, як наслідок, у перекладі утворюється новий оказіоналізм.

“The Great Gum Machine” [110].

«Велика жуйкова машина» [105].

Таким же чином перекладач відтворює оказіоналізм і у цьому прикладі. Відомо, що позначає слово *жуйка*, тому калькування у прикладі є досить доречним та слушним аби адекватно відтворити оказіоналізм мови оригіналу. При цьому ж перекладач створює нове похідне слово *«жуйкова»*, якого досі не існувало.

*“Roll Miss Beauregarde into the boat,” he said to them, 'and take her along to **the Juicing Room** at once“*[110]. *«Закотіть панночку Бореґард у човен, – звелів він їм, – і везіть у **сокочавильний цех**»* [105].

Для української мови є нормою використовувати елементи пояснення, а для англійської, навпаки, існує дуже зручна форма герундія, яка «економить» місце і не потребує зайвих структурних елементів. У цьому прикладі бачимо, що перекладач вирішив знехтувати правилами української мови, проте досягти максимальної компактності у назві цехів, що допомагає у точнішому відтворенні оказіоналізмів.

*“**EATABLE MARSHMALLOW PILLOWS** , it said on one“* [110].

*«На одних було написано: «**ЇСТІВНІ ЗЕФІРНІ ПОДУШЕЧКИ**»*[105].

Перекладач калькує назву кондитерських виробів та знаходить вдалі еквіваленти для кожного компоненту оказіоналізму.

*“**LICKABLE WALLPAPER FOR NURSERIES** , it said on the next door“* [110].

*«На інших дверях був напис: **«ЛИЗАЛЬНІ ШПАЛЕРИ ДЛЯ ДИТЯЧИХ КІМНАТ»*** [105].

У цьому прикладі спостерігаємо оказіональне словосполучення, яке складається із вже існуючих слів, які разом утворюють нове поняття; аналогічним способом перекладач відтворює цей оказіоналізм у перекладі калькуючи кожне слово.

*“On the next door, it said, **SQUARE SWEETS THAT LOOK ROUND**“* [110].

*«На ще одних дверях був напис: **«КВАДРАТНІ ЦУКЕРКИ, ЩО ОБЕРТАЮТЬСЯ КРУГЛИМИ»*** [105].

Таким же чином відтворено й наступне оказіональне словосполучення. Дослівний переклад зображає чітку картину думки автора твору.

*“**BUTTERSCOTCH AND BUTTERGIN** , it said on the next door they passed“* [110].

*«**МАСЛОВІСКІ Й МАСЛОДЖИН**» – було написано на наступних дверях»* [105].

Оказіоналізми утворені шляхом складання двох морфем, тому, на нашу думку, дуже доречно було використати саме калькування.

“EXPLODING SWEETS FOR YOUR ENEMIES“ [110].

«ВИБУХОВІ ЦУКЕРКИ ДЛЯ ВАШИХ ВОРОГІВ» [105].

Калькування передбачає переклад слово-за-словом і, як бачимо, в цьому прикладі це дає хороший результат, усі функції збережено, а оказіоналізм виявився абсолютно зрозумілим для читача.

“SUGAR-COATED PENCILS FOR SUCKING“ [110].

«ГЛАЗУРОВАНІ ОЛІВЦІ ДЛЯ СМОКТАННЯ» [105].

У цьому прикладі оказіоналізм складається з окремих слів, тож перекладач вирішує поєднати калькування з еквівалентним перекладом.

Читаємо «*SUGAR-COATED»* не як *«покритий цукром»* (що було б при дослівному перекладі), а як *«глазурований»*. Можемо констатувати, що таке рішення є вдалим і уся фраза зберігає своє семантичне навантаження та стилістичне забарвлення.

"RAINBOW DROPS – SUCK THEM AND YOU CAN SPIT IN SIX DIFFERENT COLOURS" [110]. *«ВЕСЕЛКОВЕ ДРАЖЕ – СМОКЧИ І ПЛЮЙ ШІСТЬМА РІЗНИМИ БАРВАМИ»* [105].

Оказіональне словосполучення дуже складно передати стилістично вірно, адже це є новим поняттям. Тут, перекладач вдається до калькування і цим зберігає цілісність фрази та поняття.

*"**TELEVISION CHOCOLATE** , it said on the tiny label beside the button"* [110].

*«На малесенькій наклейці біля кнопки було написано: «**ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ШОКОЛАД»*** [105].

Враховуючи те, що поняття є абсолютно новими як для читача оригінального тексту, так і для реципієнта тексту перекладу, можна допустити першочергову незрозумілість деяких фраз. Адже саме такого впливу і намагається досягти сам автор, а отже перекладач також має зважати на те, що пояснення та опис інколи бувають зайвими і потрібно створити калькований варіант.

Отже, загалом можна зауважити, що передача ономастичного простору твору дитячої літератури залежить, у першу чергу, від перекладацької стратегії, у застосуванні якої перекладач має проявляти гнучкість, пристосовуватися до викликів оригінального тексту, вимог цільової мови та особливостей цільової аудиторії. Тобто, підкреслюємо, перекладацьке рішення має бути індивідуальним для кожного випадку, але водночас відповідати системі аналогічних випадків. Безперечно, В. Морозов, приймаючи перекладацькі рішення, вдавався до стратегії форенізації. Враховуючи цільову аудиторію, перекладач частіше за все обирав калькування, адже при цьому способі перекладу полегшується сприйняття нового слова читачем.

3.3. Лексико-семантичні трансформації відтворення оказіоналізмів

Оказіоналізми за своєю природою є одиницями, які не часто вживаються без контексту, а тому їхнє значення є дуже вузьким та специфічним. Автори утворюють оказіоналізми задля підкреслення емоційного фону конкретного речення чи тексту та для створення певного експресивного ефекту на читача.

Лексико-семантичні трансформації обумовлюють більш глибокі модифікації оказіональних одиниць, так як переклад за допомогою графічних способів не дозволяє відтворити слово таким чином, аби воно повністю відповідало значенню слова оригінального тексту.

Іноді перекладачі вимушені частково, або повністю змінювати оригінальний оказіоналізм, аби зробити його доступним та зрозумілим для сприйняття реципієнта тексту перекладу. Саме з таких причин перекладачі звертаються до лексико-семантичних трансформацій, які включають компенсацію, генералізацію та лексичну заміну. Застосовуючи подібні трансформації перекладач дещо деформує вихідний оказіоналізм, проте зберігає цілісне враження та прагматичний ефект на реципієнта.

Проаналізувавши лексико-семантичні трансформації, які застосовують перекладачі під час перекладу текстів, Т. Левицька та А. Фітерман наводять такі причини їхнього застосування: різниця між позначенням одного предмета у різних мовах, різний смисловий обсяг слів, різниця у сполучності слів, різниця у вживанні слова одного значення у мовних культурах.

Отже, можемо констатувати, що однією із головних причин застосування лексико-семантичних трансформацій є різне сприйняття оказіональної лексики у культурних середовищах. Перекладачі мають адаптувати кожне слово мовою перекладу, тим самим зберігати оригінальне смислове навантаження, що є дуже складним перекладацьким завданням.

3.3.1. Компенсація

Художній твір – це ціле, що складається з окремих елементів, які лише в єдності роблять текст цілісним. Звідси й виникає можливість замін та компенсацій у системі цілого. Компенсація може мати семантичний чи стилістичний характер. Я. Рецкер розрізняє локальну і тотальну компенсацію; І. Алексєєва зазначає про існування позиційної та різнорівневої компенсації [2, с. 2]; С. Циркунова стверджує, що в типологічному аспекті компенсація може бути прямою (коли певний стилістичний прийом оригіналу передається цим же стилістичним прийомом мовою перекладу) і аналоговою (стилістичний прийом оригіналу замінюється іншим стилістичним прийомом) [цит. за 2, с. 2].

Отже, компенсація – це заміна невідтвореного елемента оригіналу аналогічним або яким-небудь іншим елементом, що заповнює втрату інформації та спроможний створити аналогічний вплив на читача. При відтворенні оказіональної лексики компенсація аналогічним прийомом (повна компенсація) використовується в іншому місці перекладу у відношенні до позиції цього прийому в оригіналі і найбільш повно забезпечує еквівалентність перекладу. Компенсація іншими прийомами (часткова компенсація) частіше застосовується на місці невідтвореного прийому оригіналу і заповнює втрату лише частково. У частковій компенсації найбільш часто використовується рима, алітерація та графічне виділення [37, с. 189].

“*He was ninety-six and a half, and that is just about as old as anybody can be*“ [107]. *«Він мав дев’яносто шість з гаком, а це дуже похилий вік»* [102].

Як бачимо, тут перекладач В. Морозов вдається до компенсації, аби відтворити стилістичний рівень самого речення. Просторіччя вдало передають ту обстановку, яку змалював автор оригіналі.

У топографічному аспекті (автор має на увазі місцезнаходження одного відносно іншого в текстах мови оригіналу та мови перекладу) компенсація може бути: паралельною (компенсація у тій же частині тексту), суміжною (компенсація на деякій

відстані від втраченого стилістичного прийому мови оригіналу), зміщеною (компенсація на значній відстані) та узагальненою (текст перекладу містить стилістичні прийоми, що адаптують його для читачів тексту перекладу) [25, с.83].

“But he’s finished now. It’s all over“ [109].

«Але тепер йому гаплик. Усе пропало» [104].

Відтворення просторіччя має дуже важливу роль, саме для цього перекладач і вдається до методу компенсації та заміняє слова оригіналу українськими еквівалентними виразами.

У будь-якій мові є елементи, які не піддаються відтворенню засобами іншої мови, тому очевидна необхідність компенсувати таку втрату при перекладі. Мова йде про втрати смислового та стилістичного значення. Прийом компенсації полягає у відтворенні смислового значення чи стилістичного відтінку не там, де воно виражено в оригіналі, чи не тими засобами, якими воно виражено в оригіналі. Якщо перекладач вимушений жертвувати або стилістичним забарвленням, або експресивним значенням слова при перекладі, то, звісно, він повинен у першу чергу зберегти експресивне значення слова чи словосполучення, а у випадку неможливості знайти такий відповідник, відтворити таку втрату методом компенсації [25, с. 50].

*“**Fully grown women** were seen **going i**nto **sweet shops** and **buying** ten Wonka bars at a time, then **tearing off** the wrappers **on the spot** and peering eagerly underneath for a glint of golden paper”* [110].

*«**Дорослющі жінки влітали** в **цукерні**, **хапали** одразу по десять батончиків «Вонка», **похапцем здирали** з них обгортки, жадібно позираючи, чи не блисне зсередини золотистий папірець»* [105].

Компенсація у цьому прикладі є необхідною аби передати колорит описуваної ситуації, перекладач використовує неформальну лексику і тим самим наділяє речення стилістичним забарвленням. Таким чином перекладач намагається викликати у реципієнта відчуття напруги, що було властиве тій ситуації.

*“This show’s an absolute **whiz-banger**!”* [110].

«Цей серіал такий ***кайфовий****!»* [105].

Перекладач використовує для відтворення нестандартну лексику, чим досягає бажаного впливу на сприйняття читачем персонажу через його стиль мовлення.

"Both bars of chocolate, the birthday one and the one Grandpa Joe had bought, had long since been ***nibbled away****, and all he got now were those thin, cabbagy meals three times a day"* [110]. *«Давно вже він* ***зіщипав*** *обидва батончики – і той, що з дня народження, і той, що купив дідунь Джо – тож тепер нічого не лишалося, як тричі на день їсти водянисті капустяні страви»* [105].

У цьому реченні перекладач вирішив відтворити звичайну лексичну одиницю мови оригіналу, яка має еквівалент в українській мові, шляхом створення власного оказіоналізму. Такий підхід є досить поширеним, проте ризикованим, адже невідомо як реципієнт сприйме такий оказіоналізм, тим більше, що в оригіналі слово є загальновживаним. Однак, бачимо, що В. Морозову вдалося досягти оптимального варіанту перекладу і його оказіоналізм чудово відображає загальну картину речення.

Прочитавши в українському перекладі твори Р. Дала читач повинен відчути силу літературного таланту автора оригіналу. Якщо перекладачеві вдалося цього досягти, то можна говорити про адекватне відтворення комунікативного ефекту оригіналу. Значні труднощі при передачі прагматичного потенціалу вихідного тексту становить переклад художніх текстів, який повинен здійснити аналогічний художньо-естетичний вплив на реципієнта перекладу. Отже, проаналізувавши речення, перекладені із застосуванням компенсації доходимо висновку, що трансформація компенсація слугує для відтворення загальної картини тексту та збереження експресивного забарвлення оригінального речення художнього твору. Максимальне наближення комунікативного ефекту оригіналу та перекладу досягається В. Морозовим через різні прагматично зумовлені трансформації, зокрема, шляхом різних видів компенсації. При цьому зрозуміло, будь-які зміни, до яких вдається перекладач, повинні бути обґрунтованими.

3.3.2. Лексико-семантична заміна

Автори, що досліджували лексико-семантичні засоби досягнення еквівалентності під час перекладу художніх текстів, відзначають, що на лексичному рівні основною проблемою, яка виникає під час перекладу, є невідповідності у смисловій структурі слова в різних мовах [33]. Саме ці невідповідності викликають «різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою адекватної передачі їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик із врахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу» [33, с. 39], іншими словами – лексичні трансформації. Лексична заміна, як і інші прийоми перекладу, використовуються в таких ситуаціях, коли немає або неможливо визначення чітких двосторонніх міжмовних відповідностей. Вона релевантна на рівні лексичної системи мови, коли присутність оказіоналізму в мові оригіналу або переклад лексикографічної відповідності неможливий по іншим причинам: актуалізація семантичних відмінностей часткових еквівалентів в контексті, неспівпадіння стилістичних характеристик одиниць, внаслідок інших прагматичних умов. Загалом, перекладознавці виокремлюють три види лексико-семантичної заміни: конкретизація, генералізація та модуляція (смисловий розвиток) [33, с. 39].

Конкретизацією називається заміна слова чи словосполучення мови оригіналу з ширшим предметно-логічним значенням словом чи словосполученням мови перекладу з вужчим значенням. У результаті застосування цієї трансформації створювана відповідність та вихідна лексична одиниця виявляється в логічних відносинах включення: одиниця мови оригіналу виражає родове поняття, а одиниця мови перекладу – вхідне в неї видове поняття [33, с.77].

У ряді випадків застосування конкретизації пов’язано з тим, що у мові перекладу відсутнє слово із таким широким значенням [33, с. 39], с.79]. Іноді родова назва на мові перекладу не може бути використаним через розходження конотативних компонентів значення.

Конкретизація часто застосовується і тоді, коли в мові перекладу є слово із настільки ж широким значенням та відповідною конотацією, оскільки такі слова можуть мати різний ступінь застосування у мовах оригіналу та перекладу. При перекладі таких слів конкретизація є дуже поширеним способом перекладу.

"That's another of Mr. Willy Wonka's ***clevernesses****"* [110].

«Це ще один приклад ***розуму й умілості*** *містера Віллі Вонки»* [105].

У прикладі можемо побачити, як перекладач застосовує метод конкретизації, через відсутність еквіваленту цього оказіоналізму. Тут оказіоналізм розчіплюється на два слова з вужчим семантичним знаменням, тим самим підкреслюючи гарну рису характеру персонажа. Автор же використовує для цього оказіоналізм, просто ставлячи у множину слово, яке, загалом, використовується лише в однині.

"And then again, Grandpa Joe went on speaking very slowly now so that Charlie wouldn't miss a word, Mr. Willy Wonka can make marshmallows that taste of violets, and rich caramels that change colour every ten seconds as you suck them, and little ***feathery sweets*** *that melt away deliciously the moment you put them between your lips"* [110].

«Окрім того, – вів далі дідунь Джо, говорячи тепер дуже повільно, щоб Чарлі не проґавив ані слова, – пан Віллі Вонка вміє виготовляти зефір, що має смак фіалок, і чудові карамельки, які, поки їх смокчеш, кожні десять секунд міняють колір, і малесенькі ***пір'їсті льодянички****, які смачненько тануть, щойно торкнешся до них губами»* [105].

Багато лексичних одиниць англійської мови мають еквіваленти в українській, більше того на цьому прикладі бачимо, що в українській мові існує еквівалент із таким же широким семантичним значенням, проте, іноді важливо дещо конкретизувати окреме слово, аби отримати вдалий еквівалент оказіоналізму. В. Морозов відтворює словосполучення *feathery sweets* не як *пір'їсті цукерки*, а конкретизує вираз до *пір'їсті льодяники*, аби досягти більш чіткої візуалізації під час читання твору реципієнтом.

"Our little girl is the first person in the world to have a ***chewing-gum meal****!"* [110].

«Наша дівчинка перша в світі їсть ***обід з жувальної гумки****!»* [105].

Часто трапляється, що перекладач вимушений застосовувати одночасно декілька трансформацій. Перебудова цілісного словосполучення є у такому випадку невід'ємною частиною перекладу, оскільки певні конструкції відсутні в українській мові, а отже, в результаті В. Морозов підлаштував оказіональний вираз під норми мови перекладу, застосував перестановки і заміни та конкретизував слово *meal* до слова *обід.*

*"**LUMINOUS LOLLIES** FOR EATING IN BED AT NIGHT"* [110].

*«**ЧУПА-ЧУПСИ, ЩО СВІТЯТЬСЯ** – ДЛЯ СПОЖИВАННЯ ВНОЧІ В ЛІЖКУ»* [105].

Оказіоналізм у цьому прикладі це словосполучення, поняття, якого не існує у мові оригіналу, отже і відтворити його перекладач вирішив шляхом застосування прийому конкретизації. Усім відомо, що таке *чупа-чупс* і ця назва є найбільш конкретною, саме тому перекладач використав це поняття для відтворення оказіонального словосполучення. Оскільки твір спрямований загалом на дитячу аудиторію, то і деталей для візуалізації має бути якомога більше.

Генералізація – перекладацький прийом, зворотній до лексичної трансформації конкретизації. Він полягає у міжмовному перетворенні лексеми мови оригіналу з вужчим семантичним полем на лексему мови перекладу з ширшим семантичним полем. У лексичному плані це є заміна часткового поняття загальним, видового – родовим, а в семантичному плані це є розширення, або гіперонімічна заміна. Застосовується у випадках, коли міра інформаційної впорядкованості вихідної одиниці вища за міру інформаційної впорядкованості відповідної одиниці у мові перекладу.

З прагматичних міркувань *генералізацію* доволі часто застосовують у перекладі власних назв, які є неінформативними для читачів перекладу А. Г. Гудманян. Л. С. Бархударов зазначає, що прагматичний аспект важливо враховувати при передачі у перекладі географічних назв, назв культурно-побутових реалій, назв фірм, товарів та ін. [6]. Це особливо актуально для перекладу дитячої і підліткової художньої літератури, адже дещо полегшує сприйняття твору: читач не відволікається від комунікативного фокусу висловлювання на прочитання великої кількості приміток,

розлогих пояснень до окремих деталей, які не є комунікативно релевантними, що в результаті може позбавити насолоди від процесу читання.

Загалом, узагальнення доцільне тоді, коли воно сприяє досягненню рівноцінного прагматичного ефекту першотвору та перекладу, наприклад:

"He was ninety-six and a half, and ***that is just about as old as anybody can be****"* [109].

«Він мав дев'яносто шість з гаком, ***а це дуже похилий вік****»* [104].

Перекладач вирішив, що немає потреби відтворювати кожне слово мови оригіналу і перекладає оказіоналізм методом генералізації, як наслідок – читач отримує компактний варіант, який так само семантично навантажений, а отже, мета досягнута.

"You mean Prince Pondicherry?" said Grandpa Joe, and he began ***chuckling with laughter****"* [110].

«Маєш на увазі принца Пондівішну? – перепитав дідунь Джо й ***захихотів****»* [105].

Іноді в англійській мові можна зустріти тенденцію написання синонімічних понять із метою уточнення конкретної дії або явища, в українській мові такий прийом не є бажаним, саме тому перекладач використовує при перекладі генералізацію.

"In this way, you will be able to keep yourself supplied with ***tasty morsels*** *for the rest of your life"* [107].

«Отже, ти будеш забезпечений ***усілякими ласощами*** *на все життя»* [102].

Така ж сама ситуація і у наступному прикладі, констатуємо два схожих за семантикою слова, тож перекладач вирішує просто замінити одне слово на інше із узагальненим значенням *«усілякі»,* а решту залишити без змін.

"And in one hand he carried a fine ***gold-topped walking cane****"* [110].

«А в руці тримав елегантну ***тростину з золотою бамбулькою****»* [105].

Подекуди, в англійській мові слово має широке значення, тож автор намагається його конкретизувати за допомогою уточнюючого слова, а в українській мові це поняття є конкретним значенням слова «*walking cane – тростина».*

*"****COKERNUT-ICE SKATING RINKS*** *, it said on another"* [110].

*«****ЛЬОДЯНИКОВА КОВЗАНКА****» – було написано на іншому»* [105].

Англійський варіант знову ж таки потребує додаткових уточнюючих слів, проте в українській мові є коротший аналог.

“SUGAR-COATED PENCILS FOR SUCKING“ [110].

«ГЛАЗУРОВАНІ ОЛІВЦІ ДЛЯ СМОКТАННЯ» [105].

Генералізація є досить поширеним способом трансформації оказіоналізмів, так як неможливо відтворити новоутворене слово таким чином, аби воно зберегло і зовнішню і внутрішню форми. Саме тут перекладач нівелює конкретикою і деталями аби більш чітко зобразити загальну картину сприйняття у реципієнта.

“All we’ll have to do is give him a triple overdose of my wonderful ***Supervitamin Chocolate****“* [110]. *«Для цього вистачить дати йому потрійну дозу моїх чудових* ***супервітамінних цукерок****»* [105].

У наведеному прикладі перекладач надає семантично-вужчому слову більш широке значення з метою уникнення надлишкової інформації.

Як бачимо, причини застосування генералізації у тексті різні: встановлено, що генералізація використовується В. Морозовим для перекладу оказіоналізмів, у випадках коли контекстуальні умови не дозволяють використовувати сталий відповідник, або її використання є індивідуальним рішенням та формує стиль перекладача. Загалом успіх перекладача нерідко залежить від того, чи читається художній твір «на одному диханні». Тому генералізація приходить на допомогу тлумачам, однією з цілей яких у художньому перекладі є уникнення перевантаження основного тексту надмірною кількістю деталей, пояснень, доповнень, описів, приміток до тих лексичних одиниць, які є зовсім неважливими для вираження основної комунікативної інтенції мовця. Наведені вище приклади та їх аналіз ще раз засвідчують, що переклад художньої літератури потрібно здійснювати з урахуванням знань потенційного читача перекладу. Можливі перешкоди для адекватного розуміння середньостатистичним отримувачем цільового тексту перекладач може долати за допомогою узагальнення. Основною причиною застосування згаданої трансформації є відмінність реалій, що оточують первинного та вторинного реципієнтів.

Модуляція (смисловий розвиток). Однією з найскладніших трансформацій перекладу є смисловий розвиток семантичної структури слова. Подібно до інших видів прийому лексичної модуляції смисловий розвиток означає відхід від прямого словникового відповідника слова чи словосполучення оригіналу. Смисловий розвиток ґрунтується на логіко-семантичних відношеннях між семантичними структурами номінативних одиниць. У цьому названа трансформація не відрізняється принципово від простіших видів лексичної модуляції – конкретизації та генералізації. Смисловий розвиток потребує від перекладача вміння логічно мислити і є якісно складнішим видом лексичної модуляції порівняно з двома проаналізованими [15, с. 15].

Смисловий розвиток полягає в заміні словникового відповідника при перекладі контекстуальним, логічно пов'язаним з ним. Трансформація смислового розвитку семантичної структури реалізується у світлі формально-логічної категорії перетинання. Відношення перетинання відбуваються тоді, коли лише частина обсягу однієї семантичної структури номінативної одиниці переходить до обсягу іншої та навпаки.

З усіх видів лексичних замін модуляція, або смисловий розвиток, на відміну від конкретизації та генералізації, включає в себе заміни, основані на різних видах смислових відносин, але не на родовидових відносинах. Саме тому до модуляції можна віднести і антонімічний переклад, оскільки він ґрунтується на відношеннях протилежності [83].

"Like all extremely old people, he was delicate and weak, and throughout the day ***he spoke very little****"* [107].

«Як і всі старезні люди, він був слабий та кволий і цілий день ***майже не розмовляв****»* [102].

Бачимо, що антонімічний переклад є вдалим способом перетворити іншомовну структуру речення українською мовою, при цьому зберегти семантичне значення та стилістичне забарвлення таким чином, аби це було знайомо українському читачеві.

"I call it ***swudge****!"* [110].

«Я назвав її ***цукряткою****!»* [105].

Коли автор створює оказіоналізм на основі зовсім невідомого слова у рідній мові, перекладач вимушений знаходити рішення шляхом звернення до контексту. У прикладі вище прикладі бачимо відсутність будь-яких еквівалентів в українській мові, тож перекладач прибігає до смислового розвитку і відтворює слово виходячи з контексту.

“His voice was high and ***flutey****”* [110].

«Голос його звучав високо й ***чисто, мов флейта****»* [105].

Переклад похідних оказіоналізмів також викликає окремі труднощі, через відсутність в українській мові структур, що відтворювали б словотворення слова оригіналу. Тут, перекладач застосовує прийом порівняння, аби передати читачеві той звук, який втілив у художньому творі автор.

“The creamiest loveliest chocolate I’ve ever tasted!” [110].

«Смачнішого шоколаду не куштував ніколи!» [105].

Національні особливості прикрашення мови за допомогою синонімів перекладач відтворює через генералізацію, до того ж застосування модуляції допомагає зробити речення компактнішим та більш яскраво відтворити емоційне забарвлення.

Отже, виходячи з аналізу перекладів оказіоналізмів за допомогою лексико-семантичних трансформацій можемо зробити висновок, що такий спосіб відтворення оказіональної лексики був абсолютно доречним, а В. Морозов досяг бажаного комунікативного та прагматичного ефекту. Перекладач досить часто застосовував стратегію доместикації при відтворенні оказіоналізмів.

Безперечно, вибір стратегії має орієнтуватися на аудиторію, але першочергово він залежить від інтенції письменника та його ідіостилю – елементи, які перекладача повинен відобразити в повній мірі при перекладі. Тож, перед перекладачем стоїть непростий вибір – з одного боку доместикація, яка є вдалішою, враховуючи цільову аудиторію, а з іншого форенізація, за допомогою якою більшістю випадків удається легше відобразити індивідуальний стиль автора.

3.4. Лексико-граматичні трансформації відтворення оказіоналізмів

Відомо, що єдиної системи лексико-граматичних трансформацій наразі не існує. Перекладознавці по-різному класифікують трансформації, у дипломній роботі будемо спиратися на класифікацію Л. С. Бархударова [6, с.48]. Він спрощує лексико-граматичні трансформації до чотирьох: перестановка, заміна, вилучення та додавання.

Перестановка як вид перекладацької трансформації – це зміна порядку розташування мовних елементів у перекладі порівняно із текстом оригіналу. Елементами, що можуть підлягати перестановці є слова, словосполучення, частини складного речення тощо. Найбільш поширеною у процесі перекладу є зміна порядку слів та словосполучень у структурі речення. Відомо, що порядок слів у англійській та українській мовах різний, тож це і впливає процес перекладу [6, с. 53].

Найчастіше можна зустріти «прямо протилежний» порядок слів у перекладі, оскільки, в англійському реченні порядок членів визначається правилами синтаксису – підмет стоїть перед присудком, обставина ж розміщується у кінці речення, після присудка, причому обставина місця зазвичай передує обставині часу [32, с. 86].

*"**LUMINOUS LOLLIES** FOR EATING IN BED AT NIGHT"* [110].

*«**ЧУПА-ЧУПСИ, ЩО СВІТЯТЬСЯ** – ДЛЯ СПОЖИВАННЯ ВНОЧІ В ЛІЖКУ»* [105].

У цьому прикладі бачимо не лише перестановку, а й заміну. Такі трансформації необхідні для адаптації оказіоналізму мови оригіналу до правил української мови.

"STRAWBERRY-JUICE WATER PISTOLS" [110].

«ВОДЯНІ ПІСТОЛЕТИ З ПОЛУНИЧНИМ СОКОМ» [105].

Зафіксована у перекладах В. Морозова перестановка з кінця фрази на початок, як у цьому прикладі. Така трансформація зумовлена міжмовними відмінностями, тому перекладач вдається до перестановки, аби реципієнту було зрозуміло читати текст.

*"That pipe – the one Augustus went up – happens to lead directly to the room where I make a most delicious kind of **strawberry-flavoured chocolate-coated fudge** …"* [110].

«Труба, по якій помчав Августус, виходить прямісінько в цех, де виготовляють смачнющу ***полуничну помадку в шоколаді*** *... »* [105].

Перестановки (як вид перекладацької трансформації) зустрічаються доволі часто, нерідко вони супроводжуються іншими видами перекладацьких трансформацій.

Заміни – найбільш поширений та багатообразний вид перекладацької трансформації. У процесі перекладу заміні можуть підлягати як граматичні одиниці – форми слів, частини мови, члени речення, типи синтаксичного зв'язку та інше – так і лексичні, у зв'язку з чим можна говорити про граматичні та лексичні заміни. Крім того, заміні можуть підлягати не тільки окремі одиниці, але і цілі конструкції (так-звані комплексні лексико-граматичні заміни) [32, с. 90].

Перекладознавці виділяють такі типи замін:

а) заміни форм слова;

б) заміни частин мови;

Такий тип заміни є досить поширеним. Найпростіший її вид – так звана «прономіналізація», або заміна іменника займенником);

Дуже типовою заміною при перекладі з англійської мови українською є заміна віддієслівного іменника на дієслово в особовій формі [20, с. 95]. Закономірною є заміна при перекладі англійського віддієслівного іменника – імені діяча (зазвичай з суфіксом -*er*) на українську особову форму дієслова.

"But a toothpaste ***cap-screwer*** *is never paid very much money, and poor Mr. Bucket, however hard he worked, and however fast he screwed on the caps, was never able to make enough to buy one half of the things that so large a family needed"* [110].

«Але ***за накручування кришечок*** *багато не платять, і бідолашний пан Бакет, хоч як багато він працював і як швидко накручував кришечки, ніколи не заробляв стільки, щоб купити бодай половину потрібних для такої великої родини речей»* [105].

Як бачимо, найзручнішим способом відтворення такого оказіоналізму є саме заміна, адже без неї словосполучення було б просто неможливо зрозуміти.

“But I haven’t yet told you about the one awful thing that tortured ***little Charlie, the lover of chocolate****, more than anything else”* [110].

«Але я ще не сказав вам про одне лихо, що мучило малого ***шоколадолюба*** *Чарлі понад усе»* [105].

В. Морозову вдалося відтворити оригінальну форму оказіоналізму, стиснувши два слова в одне, тим самим утворивши оказіоналізм вже у перекладі. Однак, така форма слова є досить поширеною для українського усного лексикону, отже і читачу буде досить зручно сприймати новоутворення.

“My dear boy, said Grandpa Joe, that is one of the great mysteries of the ***chocolate-making world****”* [110].

«Любий хлопчику, – відповів дідунь Джо, – це найбільша таємниця у ***світі виробників шоколаду****»* [105].

Відсутність в українській мові герундія часто змушує перекладачів вдаватися саме до заміни. Як бачимо, прагматично оказіоналізм відтворено достовірно, а отже і таку заміну вважаємо вдалим рішенням перекладача.

“And now the whole country, indeed, the whole world, seemed suddenly to be caught up in a ***mad chocolate-buying spree****”* [110].

«І ось уже цілу країну, та що там – цілий світ – зненацька охопила ***лихоманка купувати цукерки****»* [105].

У цьому прикладі герундій замінюється інфінітивом, при цьому також застосовується трансформація генералізації задля збереження змісту у семантичному та стилістичному аспекті.

“***I’m a gum chewer, normally****, she shouted, but when I heard about these ticket things of Mr. Wonka’s, I gave up gum and started on chocolate bars in the hope of striking lucky”* [110]. *«****Я жую безперестанку****, – кричала дівчина, – та коли почула про ті квитки містера Вонки, то відклала жуйку і перейшла на цукерки – мала надію, що мені пощастить»* [105].

Дуже яскравий приклад заміни іменника дієсловом, аби описати процес, через відсутність у мові перекладу прямих еквівалентів.

Увесь вислів перебудовується перекладачем з метою досягти бажаного впливу на реципієнта. Прикметники при перекладі можуть також замінюватися групою «прийменник + іменник», яка виступає в атрибутивній функції.

При перекладі часто мають місце й інші типи замін, часто вони супроводжуються також заміною членів речення, тобто є перебудовою синтаксичної структури речення.

в) заміни членів речення.

При заміні членів речення слова і групи слів у тексті перекладу використовуються у інших синтаксичних функціях, аніж їх відповідники у тексті оригіналу – іншими словами, відбувається перебудова («переструктурування») синтаксичної схеми побудови речення. Причини таких перетворень є різними. Частіше за все спричиняються необхідністю передачі «комунікативного членування» речення.

"Violet Beauregarde, before tasting her blade of grass, took the piece of ***world-record-breaking chewing-gum*** *out of her mouth and stuck it carefully behind her ear"* [110].

«А Віолета Бореґард, перш ніж покуштувати свою стеблинку трави, витягла з рота жуйку, з ***якою вже побила світовий рекорд****, і акуратно приліпила її собі за вухом»* [105].

За своєю структурою англійська мова є більш гнучкою і для неї є типовим єднання декількох слів, однак українському читачеві прочитати і зрозуміти таке словосполучення є складним завданням, саме через це і відбувається членування та заміна окремих структурних одиниць речення, вони підлаштовуються під норми мови перекладу та зберігають прагматичний вплив на реципієнта.

Вилучення – явище, прямо протилежне додаванню. При перекладі вилученню підлягають частіше за все слова, що є семантично надлишковими, тобто які виражають значення, що можуть бути вилучені із тексту. Як система будь-якої мови загалом, так і конкретні мовні утворення мають, як відомо, дуже велику ступінь надлишковості, що дає можливість застосовувати певні вилучення у процесі перекладу [32, с. 67].

"And, by a most secret method, he can make lovely ***blue birds' eggs with black spots on them,*** *and when you put one of these in your mouth, it gradually gets smaller and smaller until suddenly there is nothing left except a* ***tiny little pink sugary baby bird*** *sitting on the tip of your tongue"* [110].

«А ще він володіє таємним методом виготовлення ***гарненьких синичих яєчок у чорну цяточку.*** *Коли покласти таке яєчко в рот, то воно поволі меншає, аж раптом щезає цілком, а на кінчику язика залишається* ***крихітне й рожеве цукрове пташеня****»* [105].

У цьому реченні перекладач вилучає деякі семантично надлишкові слова, аби зберегти цілісність оказіонального словосполучення. Окрім того, знову ж таки, два синоніми перевантажують речення, тому перекладач залишає тільки один прикметник, якого достатньо для відтворення оказіонального словосполучення українською мовою.

"You mean Prince Pondicherry? said Grandpa Joe, and he began ***chuckling with laughter****"* [110].

«Маєш на увазі принца Пондівішну? – перепитав дідунь Джо й ***захихотів****»* [105].

Уточнюючі синоніми притаманні англійській мові, однак перекладачу важливо відтворити текст максимально об'єктивно, саме тому, В. Морозов нівелюв при перекладі семантично надлишкові елементи.

"My ***little Veruca*** *got more and more upset each day, and every time I went home she would scream at me"* [110].

«Моя ***Веручечка*** *з кожним днем сумнішала й сумнішала і, коли я вертався додому, кричала на мене»* [105].

Подекуди, перекладач вилучає допоміжні прикметники та утворює зменшувальну форму слова, для прізвиськ таке явище є досить поширеним. Так і у цьому прикладі, замість *маленька Верука* перекладач пише *Веручечка*.

Одним із прийомів надлишковості є використання так званих «парних синонімів» – слів, що використовуються паралельно і мають однакове чи близьке значення. Таке явище характерне для англійської мови, проте не для української, саме тому при перекладі у таких випадках В. Морозов застосовує вилучення.

“Then suddenly, as though he couldn't bear the suspense any longer, Charlie tore the wrapper right down the middle ... and on to his lap, there fell ... a ***light-brown creamy-coloured bar of chocolate****”* [110].

«Тоді зненацька, ніби не в змозі стримувати напруження, Чарлі роздер обгортку просто посередині ... і йому на коліна впав ... ***світло-коричневий шоколадний батончик»*** [105].

Надлишкова точність в англійській мові часто при перекладі підлягає вилученню, адже в українській мові не прийнято вживати підряд декілька описових елементів з однаковою семантикою. Саме тому перекладач у цьому прикладі вилучає *creamy-coloured* і залишає лише *світло-коричневий*.

“Especially when they start pumping each other full of lead, or flashing the old stilettos, or ***giving each other the one-two-three with their knuckledusters****!”* [110].

«Особливо, коли нашпиговують один одного свинцем або штрикають старими кинджалами, або ***лупляться кастетами****!»* [105].

У цьому реченні перекладач В. Морозов застосовує паралельно дві трансформації – вилучення і генералізацію. Зважаючи на те, що деякі культурні особливості є не відтворюваними, то перекладач вимушений дещо узагальнювати значення оказіонального словосполучення та вилучати окремі деталі, аби зробити переклад доступним та зрозумілим.

“I always thought that a veruca was a sort of wart that you got ***on the sole of your foot!****”* [110]. *«Я думав, що верука – це така бородавка, що вискакує на* ***п’ятах****!»* [105].

У цьому прикладі бачимо, що перекладач вилучає зайві уточнення, які присутні в оригінальному тексті, так як слово-еквівалент у мові перекладу має чітке значення.

*“Augustus-****flavoured*** *chocolate-****coated*** *Gloop!”* [110].

«Авґустований Ґлуп у шоколаді!» [105].

Іноді перекладач вдається до вилучення, аби зробити словосполучення більш компактним та очікуваним для реципієнта.

Слід відзначити, що перекладач часто застосовує трансформації для таких слів як *-flavoured та -coated,* через те, що українською мовою довелося би відтворювати ці слова зворотами, але перекладач вдало трансформує словосполучення у зручний для читання вигляд, при цьому відтворює настрій твору, який змалював автор оригіналу.

"'Go straight to the Fudge Room, Mr Wonka said to the Oompa-Loompa, and when you get there, take a long stick and start poking around inside the big ***chocolate-mixing barrel****"* [110].

*«І не барися! Якщо він довго побуде в ш****околадомішалці****, то може перетекти в казан для помадок, а то вже буде катастрофа»* [105].

У цьому прикладі спостерігаємо вилучення слова *ємкість* у перекладі, адже сам оказіоналізм *шоколадомішалка* утворений таким чином, що для українського читача відразу ж стає зрозумілим зовнішній вигляд об'єкту, а отже перекладачеві вдалося досягнути бажаного ефекту від перекладеного оказіоналізму.

"Everything that he had seen so far – the great chocolate river, the waterfall, the huge sucking pipes, the ***minty sugar meadows****, the Oompa-Loompas, the beautiful pink boat, and most of all, Mr. Willy Wonka himself – had been so astonishing that he began to wonder whether there could possibly be any more astonishments left"* [110].

«Усе побачене було таке чудернацьке – шоколадна річка, водоспад, велетенські смоктальні труби, ***цукрові галявини****, умпа-лумпи, дивовижний рожевий човен і, насамперед, сам містер Віллі Вонка!»* [105].

Вилучення слова *м'ятний* у цьому прикладі також є спеціальним прийомом з метою адаптувати оказіоналізм для українського читача. Беручи до уваги загальну картину, перекладач вирішує, що для української дитини буде не зрозумілим таке поняття як *м'ятний цукровий*, а отже лишаючи усі слова він тим самим втратить прагматичну функцію, проте, вилучення лише одного слово, дозволяє перекладачеві досягти цілковитого та повного розуміння оказіоналізму реципієнтом.

*"****FIZZY LIFTING DRINKS****, it said on the next door"* [110].

*«****ЛЕТЮЧІ ШИПУЧКИ****» – було написано на наступних дверях»* [105].

Вилучення у цьому випадку також є не випадковим, оскільки перекладач розуміє, що для українського читача є знайомим слово *шипучка* і що воно ніколи не вживається у сполученні зі словом *напої*, а отже з метою адаптації оказіоналізму до реалій мови перекладу В. Морозов ухвалив рішення про вилучення такої лексичної одиниці.

*"**COKERNUT-ICE SKATING RINKS ,** it said on another"*[72].

«ЛЬОДЯНИКОВА КОВЗАНКА» *- було написано на іншому»*[71].

Іноді трапляється, що перекладач значно зменшує обсяг вихідного оказіонального словосполучення, в даному прикладі це в два рази. Семантично надлишкові додаткові слова є зайвими у перекладі, а прикметник *кокосовий* є також не зрозумілим для українського реципієнта, так як *кокосових льодяників* майже не існую в країні мови перекладу, з цього випливає, що читачу буде значно зрозуміліше коротка та чітка назва *льодяникова ковзанка*.

*"**TOFFEE-APPLE TREES FOR PLANTING OUT IN YOUR GARDEN** — ALL SIZES"* [72].

«ІРИСКОВІ ЯБЛУНІ ДЛЯ ВАШОГО САДУ *- ВСІХ РОЗМІРІВ»*[71].

Стилістично в наведеному прикладі буде не гарно перекладати послівно кожний елемент оказіоналізму, адже якщо на англійській мові назва звучить, то на українській це буде виглядати пошарпано. Вилучення допомагає досягти саме такого ефекту, який намагався передати сам автор оригіналу.

*"**FIZZY** LEMONADE SWIMMING POOLS"* [72].

«ЛИМОНАДНІ ПЛАВАЛЬНІ БАСЕЙНИ» [71].

Для українського читача слово лимонад вже асоціюється з газованим та шипучим напоєм, саме тому, перекладач вирішує вилучити таку деталь та надати перекладу більш зрозумілий вигляд.

*"RAINBOW DROPS — SUCK THEM AND YOU **CAN** SPIT IN SIX DIFFERENT COLOURS"* [72].

«ВЕСЕЛКОВЕ ДРАЖЕ – СМОКЧИ І ПЛЮЙ ШІСТЬМА РІЗНИМИ БАРВАМИ» [71].

У наведеному оказіональному словосполученні перекладач вилучає дієслово *могти* і залишає інфінітивну форму решти дієслів у наказовому способі, аби підсилити комунікативний ефект, заданий автором оригіналу.

Не завжди вилучення застосовується лише з метою усунення мовленнєвої надлишковості. Вилучення має й інші причини, а саме, характерна для англійської мови тенденція до максимальної конкретності, що виражається використанням числівників, а також назв мір та ваги там, де це не мотивовано семантичними чинниками, потребує іноді використовувати вилучення.

Додавання. Причини, які спричиняють необхідність лексичного додавання у тексті перекладу можуть варіюватися. Однією з них є «формальна невираженість» семантичних компонентів словосполучення у мові оригіналу. Це явище є досить типовим для словосполучень англійської мови; його можна тлумачити як «еліпс» або «вилучення» окремих семантичних елементів, що є в глибинній структурі речення, при її трансформації в структуру поверхневу. Такому «еліпсу» часто підлягають слова, які американський лінгвіст З. Херріс називає «доречними словами» (appropriate words).

Додавання у процесі перекладу можуть бути спричиненими і такими причинами як синтаксична перебудова структури речення при перекладі, за якої іноді потрібно додати в речення окремі елементи.

Подекуди лексичні додавання зумовлюються необхідністю відтворення у тексті перекладу значень, які висловлюються в оригіналі граматичними засобами [32].

“And of course now when Mr. Wonka invents some new and ***wonderful sweet****, neither Mr. Fickelgruber nor Mr. Prodnose nor Mr. Slugworth nor anybody else is able to copy it”* [110].

«Зрозуміло, що тепер, коли містер Вонка винаходить якийсь новий ***дивовижний сорт цукерок****, то вже ні пан Фікельґрубер, ні пан Тицьніс, ні пан Слаґ-ворт, ні будь-хто інший не спроможний його відтворити»* [105].

Додавання у цьому прикладі розширює речення, проте уточнює окремі елементи, та адаптує інваріант до норм української мови. Перекладач додає слово *сорт*, що допомагає читачеві більш чітко уявляти загальну картину тексту.

“Mr. Willy Wonka, the ***confectionery genius*** *whom nobody has seen for the last ten years, sent out the following notice today”* [110].

«Містер Вонка ***геніальний виробник цукерок****, якого ніхто не бачив уже десять років, прислав сьогодні таке оголошення»* [105].

Ми бачимо, що додавання у реченні перекладу підкреслює окремі риси зображуваного персонажа, до того ж перекладач вдало замінює частини речення та адаптує його до правил української мови.

“His voice was high and ***flutey****”* [110].

«Голос його звучав високо й ***чисто, мов флейта****»* [105].

У цьому прикладі не можливо відтворити оказіоналізм в оригінальній формі, тож перекладач вдається до порівняння, аби точніше описати відчуття, що намагався зобразити та передати автор художнього твору Р. Дал.

“STICKJAW FOR TALKATIVE PARENTS” [110].

«ГУБОСКЛЕЮВАЛЬНА ***ХАЛВА*** *ДЛЯ БАЛАКУЧИХ БАТЬКІВ»* [105].

Оказіональні словосполучення нерідко доводиться відтворювати В. Морозову методом добирання із контексту лише наближеного значення. Слово *халва* не фігурує у тексті оригіналу, проте аби зробити фразу зрозумілою для читача, перекладач вирішує використати метод додавання та конкретизувати поняття.

Оскільки поверхнева структура речення у різних мовах, як ми знаємо, може бути різною, при перекладі вилучені з мови оригіналу «доречні слова» нерідко підлягають «відновленню». На цьому принципі й ґрунтується трансформація додавання.

2.4. Перекладацькі деформації оказіональної лексики у перекладі художніх творів Р. Дала українською мовою

На сучасному етапі розвитку перекладознавства природа перекладацьких трансформацій є доволі висвітленим явищем. Проблема перекладацьких деформацій є похідною феномена трансформацій при перекладі. Виходячи з того, що на сьогодні недостатньо вивченим, є явище деформації при перекладі, тобто усвідомленого перекручування перекладачем якого-небудь параметра тексту оригіналу, що обґрунтоване прагненням вирішити певне глобальне перекладацьке завдання.

Сучасні вітчизняні дослідники проблеми адекватної передачі комунікативного наміру автора нерідко віддають перевагу більш милозвучним визначенням, таким як *«пропуск», «відсутність», «розбіжність», «нееквівалентна послідовність», «відступ від оригіналу», «авторська суб'єктивна транспозиція», «поверхнева девіація», «вкраплення»*; *«компресія і декомпресія при перекладі», «прагматична адаптація»*; *«сваволя авторського суб'єктивізму»*; *«інтерпретація* тощо.

Деформація, так само як і трансформація, нерідко є свідомим, раціональним процесом перетворення вихідного тексту в перекладі, який базується на уявленні перекладача про кінцеву мету своєї роботи. Деформацію як свідому перекладацьку дію не слід плутати з перекладацькими помилками, про які писали великі майстри минулого; св. Ієронім, Леонардо Бруні, Де Мезіріак і багато інших критиків перекладу.

Проблематики феномену «перекладацьких деформацій» висвітлюють у своїх роботах такі вчені, як М. К. Гарбовський, О. О. Кретов, В. Б. Кашкін, Ю. П. Плєшкова.

Деформація при перекладі – це комплексне перекладознавче явище, яке виступає крайньою формою дозволених перетворень при перекладі, відображає дві сторони процесу перекладу: (1) суб'єктивний аспект перекладу – прагматична деформація – процес творчого пошуку перекладача у руслі певної інтерпретаційної концепції; (2) об'єктивний аспект перекладу – результат перекладацької інтерпретації

(прагматичної деформації), який характеризується відносною вагою вилучених чи доданих елементів змісту першотвору на різних рівнях мовних засобів перекладу.

У художньому перекладі як особливому мистецтві вербальної організації прагматичних сутностей (комунікативного наміру автора, його художнього образу, текстової модальності тощо) спостерігається стертість меж і ознак у розумінні їх природи різними теоретиками та критиками перекладу зокрема певна невизначеність критеріїв комплексного та системного вивчення перекладацької деформації. Під поняттям «перекладацька деформація» М. Ю. Ребенко розуміє комплексне явище в системі перекладацьких перетворень, яке охоплює як об’єктивний процес мовних змін на всіх рівнях текстової організації, так і суб’єктивний аспект перекладацьких перетворень, зумовлений багатозначністю семантики і прагматики певних одиниць оригіналу, особливостями психологічно-мовної особистості перекладача та його творчим вибором [69, 44–45].

Вторинний текст як центральна прагмалінгвістична категорія – це об’єктивно-суб’єктивна сутність, яка має двоїстий характер. З одного боку, він є об’єктивною системою функціонування мовних одиниць на лексичному, семантичному, словотвірному та синтаксичному рівнях його організації, а з іншого – суб’єктивною системою, коли вибір тих чи інших мовних одиниць підпорядковується творчому вибору перекладача. Невмотивованість останнього може призвести до появи комунікативного наміру перекладача, відмінного від вихідних авторських інтенцій.

Для аналізу взаємозв’язку об’єктивних і суб’єктивних аспектів деформації вибрано мікро й макростилістичний рівні організації тексту. Ці поняття услід за М. Ю. Ребенко розуміємо як структурні елементи ідіостилю автора, які функціонують на всіх рівнях організації його тексту та в сукупності формують цілісність сприйняття реципієнтом художньої концепції письменника. Накопичення елементів деформації на і мікростилістичному рівні тексту перекладу викривляє художню цілісність смислових домінант авторського тексту й контексту, тобто може змінювати стилістичний інваріант оригіналу на рівні макростилістики тексту [69].

Загальна кількість можливих відхилень у перекладі не буде критичною, якщо вона не руйнуватиме зміст і смисл тексту оригіналу, тобто досягатиме мети перекладу – адекватного передання смислового і стилістичного інваріантів оригіналу.

На рис. 3. 1. представимо змістові компоненти явища деформації у художньому перекладі.

Рис. 3.1. Структурні компоненти перекладацької деформації

Структурні компоненти перекладацької деформації демонструють комплексний підхід до розуміння цього явища, виділення двох його аспектів, рівнів мовних засобів деформації змістово-фактуальної інформації тексту оригіналу у тексті перекладу, а також комплексу функціональних ознак суб'єктивної деформації, які визначають характер перетворення змістово-концептуальної інформації оригіналу. На схемі графічно відображено взаємозалежність і взаємозумовленість показників об'єктивної та суб'єктивної деформацій, а також відносний характер деформації, що має акцентувати увагу перекладачів на врахуванні цього зв'язку та можливості переходу значних кількісних змін у невмотивовані якісні зсуви у тексті художнього перекладу.

Семіотичні категорії (відношення знаків до учасників комунікації, до предметів, які вони означають, і між собою в мовному потоці) прагматики, семантики і синтактики складають основу перекладацьких перетворень тексту. Відповідно можна виділити три групи перекладацьких операцій з перетворення системи значень ; *прагматичні, семантичні і синтаксичні*.

У випадку, коли перекладач свідомо змінює комунікативний ефект, якого прагнув досягти автор тексту оригіналу. Можна казати про *прагматичні деформації*.

Прагматично обумовлені перетворення мають за мету досягнення в тексті перекладу комунікативного ефекту, еквівалентному тексту оригіналу. Вони можуть охоплювати не весь текст, а окремі його елементи. Однак слід мати на увазі важливу властивість прагматично обумовлених трансформацій – зміна окремих елементів значення тексту оригіналу має за мету збереження у перекладі значеннєвого цілого. Саме прагматична обумовленість, яка має на меті цілісне сприйняття мовного твору, і передбачає перекладацькі трансформації семантичного і синтаксичного рівнів. Інакше кажучи, більшість трансформаційних операцій обумовлено прагматикою. Необхідність передачі при перекладі комунікативного значення тексту оригіналу всупереч асиметрії мовних і культурних систем і зумовлює доцільність найрізноманітніших перекладацьких перетворень [19, с. 395].

“They passed a yellow door on which it said: STOREROOM NUMBER 77 – ALL THE BEANS, CACAO BEANS, COFFEE BEANS, ***JELLY BEANS, AND HAS BEANS****”* [110].

«СКЛАД НОМЕР 77 – УСІ СОРТИ БОБІВ -КАКАО-БОБИ, КАВОВІ БОБИ, ***БОБИ-ВИСОКІ-МОВ-ТОПОЛЯ*** *Й* ***БОБИ-ДУРНІ-НЕМОВ-КВАСОЛЯ»*** [105].

Ми бачимо, що у тексті оригіналу використано зовсім інші слова, що впливають на реципієнта, проте перекладач спромігся надати фразам римованої форми, що утворює новий, особливий ефект, прагматично досягаючи та відтворюючи вихідний настрій оказіонального словосполучення у оригіналі. У цьому випадку перекладач застосував повну перебудову словосполучень, заміну та додавання.

В. Морозов часто вдається до *стилістичних деформацій* шляхом пошуку в мові перекладу форм, які іншими мовними засобами передають аналогічний об’єктивний зміст і мають відповідне стилістичне значення, або шляхом нейтралізації стилістичного забарвлення і збереження лише об’єктивного змісту тих чи інших одиниць перекладу.

Інакше кажучи, метою такого прийому є пошуки у мові перекладу таких форм, котрі через інакші мовні засоби відтворюють аналогічний зміст і мають таке ж стилістичне значення, або за допомогою усунення стилістичного забарвлення та відтворення тільки об’єктивного змісту певних мовних одиниць перекладу [19, с.132].

*“**MAGIC HAND-FUDGE – WHEN YOU HOLD IT IN YOUR HAND, YOU TASTE IT IN YOUR MOUTH**”* [110].

*«**ЧАРІВНА РУЧНА ПОМАДКА – САМА В РУЦІ, А СМАК НА ЯЗИЦІ**»* [105].

В. Морозов свідомо змінює структуру оказіоналізму і відтворює його у римованій формі, тим самим досягаючи стилістичного значення, створеного автором оригіналу.

Найбільша кількість перекладацьких трансформацій та деформацій відбуваються саме на семантичному рівні. Це спричинено асиметрією мовного сприйняття світу. Як відомо, перекладач є об’єктом, що спочатку сприймає набір мовних знаків, та ідей однієї мови та культури, а тоді вже декодує все це на рідну мову, використовуючи при цьому найрізноманітніші операції, в число яких входять і деформації [19, с.53].

Однією з головних проблем в цьому аспекті є відтворення тексту оригіналу таким чином, аби компенсувати відсутність у потенційних реципієнтів тексту перекладу фонових знань про культуру мови оригіналу. Тобто відтворення тексту таким чином, аби у реципієнтів не виникало непорозумінь у сприйнятті певної інформації.

При застосуванні перекладачем *синтаксичної деформації*, змін зазнає в першу чергу так звана «схема думки», яку застосував автор оригіналу тексту. Перекладач змінює порядок слів, з метою підлаштування речення та думки під норми та реалії мови перекладу, тим самим досягаючи бажаного ефекту [19, с. 29].

*“'You **look like you wanted that one,** sonny, the shopkeeper said pleasantly”* [110].

***«Синку, ти так сильно захотів батончика**?»* [105].

Перекладач вдається до синтаксичної деформації, при цьому перебудовує речення, але залишає бажаний ефект. Саме така деформація дозволяє реципієнту вільно сприймати зміст тексту перекладу.

“It was a ***fifty-pence piece!****”* [110]. *«Це була* ***однодоларова банкнота****!»* [105].

Іноді міри величин різняться у мовах, саме тому потрібно застосовувати деформації, та перелаштовувати окремі одиниці вимірювання на український лад. У прикладі українському читачеві було б незрозумілим, якби перекладач залишив назву грошей як *пенси*, проте *долари* є досить поширеним поняттям у країні мови перекладу, тому усі читачі з легкістю зможуть собі уявити те, що хотів донести автор.

“THE ROCK-CANDY MINE – 10,000 FEET DEEP , it said on one” [110].

«ШАХТА З ВИДОБУВАННЯ ДРАЖЕ «МОРСЬКІ КАМІНЧИКИ» – ГЛИБИНА ТРИ КІЛОМЕТРИ» – було написано на одному» [105].

У цьому прикладі спостерігаємо таку ж трансформацію міри глибини, яка є зрозумілою для українського читача. Більше того, відбувається деформація на прагматичному рівні, перекладач застосовує метод смислового розвитку, аби досягти саме того ефекту, який намагався втілити автор. Для цього перекладач розділяє назву шахти на дві частини, як це прийнято в українській мові, спочатку йде *що?* а після *який?,* тобто перекладач від себе додає окремо назву шахти, що дозволяє йому відтворити оказіоналізм адаптуючи його на український лад.

Отже, розглянувши випадки використання оказіоналізмів у художньому тексті ми визначили основні способи їхнього відтворення на українську мову у перекладі А. Морозова художніх творів Р. Дала. Проаналізовані випадки перекладацької деформації актуалізують таку вимогу до роботи перекладача, як необхідність виваженого прийняття рішення про відхилення від оригіналу у бік розширення чи звуження системи його смислів, інтонацій або настрою. Поява перекладацької деформації призводить до збою адекватного відтворення стилістичного інваріанта першотвору, що може негативно вплинути на якість вторинної комунікації на рівні цілісного тексту.

ВИСНОВКИ

Оказіоналізми, створені автором, відіграють роль засобів художньої виразності та збагачують художні тексти, що робить завдання перекладача ще складнішим, а перекладацькі рішення – творчими та креативними. Невірне тлумачення чи неспроможність донести значення оказіоналізму до читача позначається на якості перекладеного тексту. Дослідження присвячено визначенню чинників перекладності та встановленню провідних стратегій і способів відтворення оказіональної лексики в англо-українському художньому перекладі на матеріалі творів Р. Дала.

Аналіз оказіоналізмів у художньому перекладі дозволяє зробити такі висновки.

1. *Оказіоналізми* це мовленнєві явища, що не відповідають загальноприйнятим мовним нормам та які обумовленні специфічним контекстом використання. Оказіональні лексичні одиниці в творах художньої літератури відіграють специфічну роль, допомагаючи авторам найбільш ефективно зобразити дійсність у світлі їх ідейно-естетичних позицій. Однією із головних передумов реалістичності художнього твору є відповідність використаних в ньому назв закономірностям національної ономастичної системи. У семантиці оказіоналізму завжди потенційно міститься конотативна, екстралінгвістична інформація, яка, як правило, актуалізується і експліцитно виражається в акті комунікації, в акті комунікації автора і читача. Крім того, входячи в той чи інший контекст, оказіоналізм багатогранно сприяє формуванню образної структури твору, реалізації конкретного художнього завдання, створення певного ефекту. в семантиці оказіоналізму виділяють три основних компоненти: денотативний – співвідноситься з денотатом, предметом, типом, що визначає характер іменування; сигніфікативний – співвідноситься з сигніфікатом, з тим поняттям, яке опосередковано втілюється у власній назві; прагматичний – складається з нескінченного числа суб’єктивних значень і асоціацій, що виникають на основі об’єктивної інформації про денотат.

Ключовими ознаками оказіоналізмів є функціональна одноразовість, похідність, експресивність, індивідуальна приналежність до мовлення, залежність від контексту, ненормативність, словотворча відтворюваність.

2. Зважаючи на існування міжмовної та міжкультурної асиметрії, дослідження відтворення оказіоналізмів доцільно проводити з урахуванням позамовних чинників. За відсутності готового алгоритму виконання перекладу лінгвокультурна адаптація здійснюється за рахунок обраної перекладачем стратегії, що входить до ключових понять перекладознавства. Трактуючись у широкому значенні як «мистецтво перекладу», а в більш вузькому як підхід до розв'язання конкретних завдань, перекладацька стратегія є своєрідною програмою здійснення діяльності перекладача в умовах певної комунікативної ситуації двомовної комунікації. Найбільш релевантним меті нашого дослідження виступає окреслений Л. Венуті підхід до аналізу стратегій, що передбачає виокремлення культурних, економічних та політичних факторів, які впливають на вибір тексту для перекладу та пошуки методу для його перекладу: стратегія очуження сприяє збереженню оригінального колориту мови оригіналу, а стратегія одомашнення натомість підкорює чужу культуру цінностям цільової мови.

У якості основної перекладацької стратегії у перекладах В. Морозова використовується одомашнення, в якості допоміжної – очуження. Перекладач змушений брати до уваги комерційний світовий успіх, що в свою чергу зумовило орієнтацію на оригінал, мову і культуру країни оригіналу. Вважаємо транскрипцію, транслітерацію, калькування методами формування оказіонального відповідника, які переносять читача в інший культурний світ, а отже працюють на очуження тексту перекладу. Особливості читацької аудиторії, культурні, літературні та мовностилістичні норми цільової мови, а також її сучасні мовленнєві традиції зумовили використання перекладачем переважно стратегії одомашнення з поодинокими випадками очуження під час відтворення оказіоналізмів творів Р. Дала українською мовою. Такий вибір, з одного боку, дозволяє максимально наблизити перекладені дитячі твори до українського читача, значно полегшивши їх сприйняття, а з іншого – зберегти цілісність та ідейно-художній характер дитячих творів.

3. Неперевершеним майстром літературних казок вважають Р. Дала, автора романів, новел та казок, призначених як для дорослої, так і для дитячої аудиторії. Володар численних нагород та лауреат популярних премій, Р. Дал і досі користується популярністю серед читачів різних вікових категорій. Різноманітний і самобутній ономастичний простір романів Р. Дала виконує не лише номінативну функцію. Він є багатогранним мовним феноменом, якому притаманні складність семантичної структури, спрямованість на асоціативні зв'язки та схильність до реалізації певного етнокультурного навантаження. Оказіоналізми у творах найкращого казкаря Британії виступають невід'ємним елементом форми художнього твору, складником ідіостилю письменника та одним із засобів створення більшості художніх образів. Завдяки кореляції із авторським задумом та метою художнього твору майже всі оказіоналізми мають змістовне навантаження, передають специфічний колорит й мають додаткове значення. Деякі з них мають незвичну звукову форму, а також прихований асоціативний фон, що підсилюють естетичний вплив художнього твору на читача.

Проаналізувавши оказіональні лексичні одиниці літературних творів Р. Дала, ми дійшли висновку, що вони, безумовно, є одним з ефективних засобів відображення авторської суб'єктивності та створення специфічної, притаманної фентезійному жанру, атмосфери, яка впливає на сприйняття читача. Багато антропонімів, вигаданих автором, є авторськими оказіоналізмами, вони пробуджують асоціації з іншими словами, поняттями й фактами. До найпоширеніших способів творення оказіоналізмів, що застосовуються письменником, належать словоскладання, редуплікація, графіко-орфографічний та граматичний способи, афіксація, контамінація, метатеза, фразові з'єднання різних структурно-семантичних типів та субституція. Виступаючи потужним засобом експресії, оказіоналізми найповніше виражають стилістичні відтінки в контексті, зважаючи на їх переважну умовність або ж неоднозначність.

4. Оказіоналізми це особливий мовленнєвий феномен, який завжди буде звучати незвичайно та ново, тому що вони індивідуальні та несуть думку самого автора. Саме тому, перед перекладачем стоїть таке відповідальне завдання, як відтворити цю думку максимально точно та доступно для читачів іншої мови. Важливим при перекладі новоутворень є саме прагматичний фактор, саме тому перекладач В. Морозов вдавався до різних перекладацьких трансформацій, шукаючи вдалий еквівалент до кожного оказіоналізму. Шляхом зіставлення оказіоналізмів тексту оригінала та тексту перекладу виокремлено, описано та проаналізовано способи та прийоми перекладу оказіоналізмів, встановлено, що перекладач досяг оптимального перекладу, відтворивши комунікативну функцію та експресивність, що хотів донести сам автор.

Найвживанішим способом перекладу онімів є заміна назви тексту оригіналу (транспозиція) (32%), що обумовлюється жанром казки-фентезі, де автор вживає велику кількість оказіоналізмів та вигаданих назв з певним смисловим змістом. Наступним за кількісними показниками є транскрипція та транслітерація (22%), так як деякі назви не несуть у собі певного фонового значення та є загальновживаними, а також калькування (17%) та транслітерація (13%), які вживаються у тих випадках коли неможливо підібрати влучного відповідника в українській культурі та/або з метою збереження первинного змісту оригіналу. Найменш вживаними є семантична експлікація (6%), змішане транскодування (5%), адаптивне транскодування (4%) та підбір традиційних відповідників (1%). Це зумовлено особистим вибором перекладача та перекладацьких стратегій, які використовував В. Морозов.

Результати порівняльного аналізу свідчать про вибір В. Морозовим стратегії одомашнення, а кількісна перевага оказіоналізмів у перекладі є проявом надмірного втручання особистості перекладача у стиль друготвору. Відтворюючи оказіоналізми мовою перекладу, В. Морозов демонструє неабияку винахідливість, що, безперечно, свідчить про його професіоналізм та майстерність, однак інколи надмірна креативність перекладача працює не на розкриття індивідуального стилю автора першотвору, а радше на досягнення максимальної експресивності, що не завжди виправдовує себе.

5. Зберегти всі значення, властиві оказіоналізму в оригіналі, як правило, не можливо, що зумовлює часткову чи повну втрату/заміну авторської інформації перекладацькою. Найбільше втрат інформації при передачі оказіональних назв відбувається через відмову перекладача від калькування оказіоналізму і вибору в якості відповідника транскрибованої форми оніма. Передача оказіоналізма також залежить від фонових знань, необхідних читачеві для сприйняття оказіонального значення, закладеного автором; якщо фонові знання для читача оригіналу і перекладу спільні, відповідник формується транскрибуванням чи традиційним відповідником; якщо фонові знання – різні, відповідник формується транскрибуванням, калькуванням чи уточнюючим перекладом. Найбільше втрат інформації при передачі оказіоналізмів відбувається через те, що перекладач хибно тлумачить значення. У розглянутих перекладах роману Р. Дала знаходимо таку деформацію як заміна інформації.

Загалом в українському перекладі при передачі оказіоналізмів, 22% від загальної кількості оказіоналізмів у художніх творах Р. Дала, відбувається втрата інформації, або зміна авторської інформації перекладацькою інтерпретацією.

Отже, підсумувавши, можна сказати, що прояв індивідуальності перекладача у перекладі є небажаною рисою, уникнути якої, однак, неможливо, адже, адаптуючи знаки вихідного тексту до умов іншомовної культури, перекладач керується власними естетичними, етичними та ідеологічними установками, притаманними йому як носію мови перекладу та представнику цільової культури. Можемо зробити висновок, що переклад А. Морозова повністю відтворив прагматичну задумку автора, переклад є вдалим, зрозумілим, доступним для сприйняття дітей та повністю передає експресивність оказіональних одиниць, створених автором оригіналу.

Результати дипломної роботи відкривають перспективи подальшого дослідження прагматичного аспекту перекладу художньої літератури, зокрема залежності застосування трансформацій, які мають на меті адекватне відтворення прагматичного потенціалу оригіналу, від жанру художнього твору та ідіостилю перекладача.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Наукові праці

1. Азарова Л. Є. Структурна організація складних слів (концепція „золотої пропорції”): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова”. К., 2002. 32 с.
2. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : [Учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб.]. СПб. : Филологический факультет СПбГУ; Москва : Издательский центр Академия, 2004. 352 с.
3. Антюфеева Ю. Н. Английские новообразования в развитии: потенциальное слово, окказионализм, неологизм: автореф. дис. канд. филол. наук. Белгород, 2004. 19 с.
4. Бабенко Н. Г. Окказиональное в художественном тексте. Структурно-семантический анализ. Калининград, 1997. 85 с.
5. Бабій І. Складні слова як номінативно-текстотвірний компонент (на матеріалі роману В. Барки “Жовтий князь”). *Українське мовознавство*. 2006. №35. С. 50–55.
6. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М. : Международные отношения, 1975. 240 с.
7. Баталов О. Г. Когнитивно-функциональный аспект окказионального словообразования в художественном тексте: дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Нижний Новгород, 2004. 245 с.
8. Белова Б. А. Спецкурс «Вопросы индивидуально-авторского словотворчества». Слово в языке и речи. Кемерово, 1977. С. 115–124.
9. Бережна М. В. Соціокультурне навантаження характеристичного імені в аспекті перекладу. Соціокультурні та етнолінгвістичні проблеми галузевого перекладу в парадигмі євроінтеграції : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. : тези доп., Київ, 3–4 квіт. 2008 р. К., 2008. С. 8–11.

10. Бережна М. В. Тринадцять етапів перекладу власних імен та назв. Вісник Сумського держ. ун-ту. Серія Філологія. 2007. №1. Т. 2. С. 62.
11. Беренкова В. Авторские новообразования и их функции в трилогии Дж. Р. Р. Толкиена «Властелин колец» (в английском и русском текстах) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01, 2007. 24 с.
12. Бортничук Е. Н. Словообразование в современном английском языке. М., 1985. С. 92–109.
13. Вакуленко О. Л. Авторские неологизмы, афоризмы, и контекстуально-преобразованные фразеологизмы как проблема перевода (на материале англоязычных переводов поэзии В. Маяковского): автореф. дис. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». К., 1987. 24 с.
14. Вежбицкая А. Личные имена и экспрессивное словообразование. *Язык, культура, познание*. М., 1997. С. 89–192.
15. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы. Москва : МГУ, 1978. 172 с.
16. Винокур Г. О. Маяковский – новатор языка. М., 1943. 136 с.
17. Влахов С. И., Флорин С. П. Непереводимость в переводе. Изд. 3-е, испр. и доп. М. : «Р. Валент», 2006. 448 с.
18. Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : [монографія]; [за ред. А. Грищенка]. Рівне : Видавничий центр «Перспективи», 2004. 524 с.
19. Гарбовский Н. К. Теория перевода : [Учебник]. М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. 544 с.
20. Гармаш О. Л. Система словотвору англійської мови та інноваційні процеси: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». Запоріжжя, 2005. 19 с.

21. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования. М. : Новое литературное обозрение, 1996. 352 с.
22. Гатауллин Р. Г. Влияние контекста на интерпретацию окказиональных словообразовательных конструкций. Вестник Башкирского университета. № 3. 2001. С. 45–51.
23. Грещук О. Б. Словотвір у процесі породження тексту: дис. ... канд. філол. наук. 10.02. «Германські мови». Івано-Франківськ, 1996. 169 с.
24. Гудманян А. Г. Відтворення власних назв у перекладі : дис. … доктора філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». К., 2000. 392 с.
25. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. … докт. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2008. 36 с.
26. Денисова І. В. Оказіональне слово як одна зі стилістичних особливостей жанру фентезі. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу КиєвоМогилянська академія]*. Сер. : Філологія. Мовознавство. 2013. Т. 216. Вип. 204. С. 31–35.
27. Дьяконова Н. А. Функциональные доминанты текста как фактор выбора стратегии перевода : автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». Москва, 2004. 185 с.
28. Засєкін С. В. Вплив когнітивного стилю та провідного каналу сприйняття на перекладацькі рішення. *Мовні і концептуальні картини світу*. Вип. 43. Ч. 2. Київ : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2013. С. 70–77.
29. Зорівчак Р. П. Український художній переклад і буття нації. *Чужомовне письменство по сторінках західно-європейської періодики*

(1914 – 1939). Львів, 2003. С. 13.

30. Ермолович Д. Имена собственные. Теория и практика межъязыковой передачи на стыке языков и культур. М. : Валент, 2005. 416 с.
31. Іваницька М. Л. «Своє» та «чуже» у теорії перекладу та структурі мовної особистості перекладача. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. Житомир : Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2012. Вип. 62. С. 64–67.
32. Казакова Т. А. Художественный перевод : в поисках истины. СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. 224 с.
33. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
34. Карпенко О. Ю. Когнітивна ономастика як напрямок пізнання власних назв : автореф. дис. … доктора філол. наук : 10.02.15, 2006. 33 с.
35. Карпіловська Є. Неузуальне словотворення: правила “гри без правил”. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. 2005. Том 8. № 1. С. 108.
36. Киселева Р. А. Структурные особенности авторских неологизмов и их стилистические функции : (на материале англ. и америк. сатир. и комич. литературы XX века) : автореф. дис. канд. филол. наук. (10.663) / Ленингр. гос. пед. ин-т им. А. Герцена. Ленинград : 1970. 20 с.
37. Кияк Т. Р., Науменко А. М., Огуй О. Д. Перекладознавство (німецько-український напрям). К. : Київський університет, 2008. 543 с.
38. Кияк-Редькович Л. Т. Структурно-семантичні та прагматичні особливості креолізації малоформатних текстів дитячої літератури (на матеріалі сучасної англійської мови). *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспектив*. 2008. № 2. С. 187–196.

39. Колмакова Н. Л. Семантические и коммуникативно-функциональные особенности собственных имен в современном английском языке: автореф. дис. … канд. филол. наук : 10.02.04. Киев, 1988. 24 с.
40. Коломієць Л. В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії). К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2004. 522 с.
41. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение : [учебное пособие]. М. : ЭТС, 2001. 424 с.
42. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М. : Высшая школа, 1990. 253 с.
43. Коптілов В. В. Першотвір і переклад : Роздуми і спостереження. К. : Дніпро, 1972. 215 с.
44. Косович О. Оказіональне словотворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів) : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня д-ра. філол. наук: 10.02.05 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2008.
45. Клічук О.Д. Онімічна специфіка повісті Р. Дала “The BFG”. Записки з ономастики. 2001. Вип. 5. С. 81–91.
46. Клименко Н. Ф., Карпіловська Є. А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. К., 1998. 161 с.
47. Кубрякова Е. С. Типы языковых значений : Семантика производного слова. М. : Наука, 1981. 200 с.
48. Латышев Л. К., Семенов А. Л. Перевод : теория, практика и методика преподавания. М., 2003. 192 с.

49. Лєвочкіна С. В. Лінгвокогнітивні аспекти онімів у художньому тексті в жанрі фентезі (на матеріалі творів Урсули Ле Гуїн) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.03 «Германські мови». К. : 2018. 20 с.
50. Лопатин В. В.: Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования. Москва: «НАУКА» 1973. 152 с.
51. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови. К. : Вища шк., 2003. 462 с.
52. Миколишена Т. В. Квазіреалія як засіб об'єктивації фантастичної картини світу та особливості її перекладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразін*а. Сер. : Іноземна філологія. Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017. Вип. 86. С. 152–159.
53. Миколишена Т. В. Стратегії відтворення квазіреалій українською мовою (на матеріалі казки Р. Дала «The BFG»). *Сучасний стан і перспективи лінгвістичних досліджень та проблеми перекладу* : всеукр. наук. конф. пам'яті професора Д. Квеселевича, 11 травня 2018 р. : тези доп., Житомир : ЖДУ, 2018. С. 45–48.
54. Миколишена Т. В. Суб'єктивізм перекладача як чинник відтворення індивідуально-авторського світобачення. *Філологічні науки : історія, сучасний стан та перспективи досліджень* : міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 грудня 2016 р. : тези доп. Львів : ГО Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2016. С. 73–75.
55. Михеев А. В. Семиотические уровни перевода. *Перевод как процесс и как результат : язык, культура, психология*. Калинин : Калининский государственный университет, 1989. С. 43–51.
56. Намитокова Р. Ю. Авторские неологизмы : словообразовательный аспект. Ростов-на- Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1986. 156 с.

57. Некряч Т. Є., Чала Ю. П. Через терни до зірок : труднощі перекладу художніх творів. Вінниця : Нова книга, 2008. 200 с.
58. Нефьодова О. Д. Особливості лінгвостилістичної організації тексту британської літературної казки : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови», 2001. 19 с.
59. Новичков А. А. Ономастическое пространство англоязычных произведений фэнтези и способы его передачи на русский язык : автореф. дисс. на соиск. научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание», 2013. 26 с.
60. Огієнко І. Історія церковно-слов'янської мови. Вінніпег, 1970. Т.1
61. Олійник Т. С. Семантичні та функціональні характеристики символічних власних імен в сучасній англійській мові : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови», 2001. 16 с.
62. Петренко О. Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2006. 16 с.
63. Пермінова А. О. Культуромовне буття художнього твору як перекладознавча проблема : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». К., 2008. 19 с.
64. Полюжин М. М., Омельченко Л. Ф. Функциональное словосложение и префиксальные ономасиологические категории в английском языке. Ужгород : Изд-во УГУ, 1997. 100 с.
65. Полякова Н. А. Роль, место и особенности перевода имен собственных в художественном тексте. Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2007. № 4. С. 155–163.
66. Потапова А. Є. Відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої художньої літератури (на матеріалі українських, німецьких та

російських перекладів творів Дж. Ролінг) : автореф. дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство». Одеса, 2011. 20 с.

67. Пулина Е. А. Окказиональное слово в художественном тексте: способы образования и межъязыковой трансляции (на материале романа Дж. Дж. «Улисс» и его переводов на русский и немецкий языки) : автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.19. М., 2008. 22 с.
68. Радчук В. Динаміка перекладності. *Питання літературознавства*. 2008. № 75. С. 289–295.
69. Ребенко М. Ю. Художній переклад як площина взаємозв'язку об'єктивних і суб'єктивних перетворень. *Studia philologica*. 2016. Вип. 7. С. 127–132.
70. Ребрий А. В. Окказионализмы в современном английском языке (структурно-функциональный анализ) : дис. … канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки». Харьков, 1997. 203 с.
71. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія]. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 376 с.
72. Рецкер Я. И. Учебное пособие по переводу с английского языка на русский. М. : Просвещение, 1982. 159 с.
73. Рильський М. Мистецтво перекладу. К. : Рад. письменник, 1975. 344 с.
74. Романчук Є. Оказіоналізми як окрема група неологізмів. *Філологічні науки*. 2011. Вип. 58. С. 52–55.
75. Россельс Вл. Опыт теории художественного перевода : предисловие к книге. *Левый И. Искусство перевода*. М. : Прогресс, 1974. С. 5–24.
76. Сдобников В. В. Перевод и коммуникативная ситуация : [монография]. М. : Флинта : Наука, 2015. 464 с.
77. Серкова Н. И., Егорова О. В., Тараканова И. В. Окказиональное словообразование как явление художественной речи : Изд-во Хабаров.

гос. пед. ун-та, 2005. 260 с.

78. Соскина С. Н. Способы семантизации окказиональных образований в научно-фантастическом тексте. Вопросы английской контекстологии. Ленинград : Изд-во Ленинг. ун-та, 1990. С. 68–72.
79. Стасюк Б. Аморфність групування неповноеквівалентної лексики. *Наукові записки*. Серія : філологічні науки (мовознавство). У 5 ч. Кіровоград : РВВ КДПУ. 2010. Вип. 89 (1). С. 222–225.
80. Тимченко Є. Особливості перекладу власних назв у казках. *Іноземна філологія*. 2007. Вип. 119 (1). С. 119–124.
81. Турчак О. Оказіоналізми як об'єкт лінгвістичного дослідження. *Українська мова.* 2004. № 2. С. 47–55.
82. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы). СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2002. 344 с.
83. Фельдман Н. И. Окказиональные слова и лексикография. Вопросы языкознания. 1957. № 4. С. 64–73
84. Финкель А. М. О некоторых вопросах теории перевода. *О. М. Фінкель – забутий теоретик українського перекладознавства* : зб. вибр. пр. Вінниця : Нова Книга, 2007. С. 227–259.
85. Фурманова В. П. Межкультурная коммуникация и лингвокультуроведение в теории и практике обучения иностранным языкам. Саранск : Изд-во Мордовского ун-та. 1993. 122 с.
86. Хомский Н. Язык и мышление. М. : МГУ, 1972. 123 с.
87. Чередниченко О. І. Про мову і переклад. К. : Либідь, 2007. 248 с.
88. Шапошник О. М. Жанрово-стилістична та ідіостилістична специфіка перекладу фентезі (на матеріалі англомовних текстів сучасної дитячої літератури та їх українських перекладів) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.16 «Перекладознавство». Херсон, 2014. 215 с.

89. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты. М. : Наука, 1988. 215 с.
90. Шелудько А. В. Особливості англо-українського перекладу композитів у текстах художньої прози. *Мовні і концептуальні картини світу* : зб. наук пр. 2008. Вип. 23. Ч. ІІІ. С. 202–207.
91. Ялковська О. Сучасні англійські неологізми та способи їхнього перекладу українською мовою. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика*: матеріали доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції 1-2 квітня 2011 р. / за заг. ред. А. Гудманяна, С. Сидоренка. К. : Аграр Медіа Груп, 2011. С. 208–214.
92. Bassnett S. Translation Studies. L-NY : Routledge, 2003. 176 p.
93. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart: Kröner Verlag, 1990. 904 s.
94. Fernandes Lincoln. Translation of Names in Children’s Fantasy Literature : Bringing the Young Reader into Play. *New Voices in Translation Studies*. 2006. № 2. P. 44–57.
95. House J. Translation Quality Assessment : A Model Revisited. Tьbingen : Gunter Narr Verlag, 1997. 207 p.
96. Krings H. P. Translation Problems and Translation Strategies of Advanced German Learners of French. *Interlingual and Intercultural Communication*. Tubingen : Gunter Narr, 1986. P. 263–275.
97. Lefevere André (ed. and trans.). Translation/History/Culture : A Sourcebook. New York and London : Routledge, 1992. 182 p.
98. Peschel C. Zum Zusammenhang von Wortneubildung und Textkonstitution. – Tubingen : Niemeyer, 2000. 315 S.
99. Venuti L. Strategies of translation. *Encyclopedia of translation studies*. L., N.Y. : Routledge, 2001. P. 240–244.

100 Vermeer H. Skopos and Commission in Translational Action. *The translation studies reader*. London, New York : Routledge, 2012. P. 191.

II. Джерела ілюстративного матеріалу

101. Дал, Роальд. ВДВ (Великий Дружній Велетень). Повість. Пер. з англ. В. Морозова. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014. 272 с.
102. Дал, Роальд. Відьми. Пер. з англ. В. Морозов. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. 256 с.
103. Дал, Роальд. Дал Р. Джеймс і гігантський персик. URL : http://shron.chtyvo.org.ua/Dal_Ruald/Dzheims_i_hihantskyi_persyk.pdf.
104. Дал, Роальд. Матильда. URL : http://skaz.com.ua/fizika/15342/index.html.
105. Дал, Роальд. Чарлі і шоколадна фабрика. URL : http://aelib.org.ua/texts/dahl__charlie_and_the_chocolate_factory__ua.htm.
106. Dahl R. The BFG. URL : http://www.8novels.net/billion/b4918.html.
107. Dahl R. The Witches. URL : https://docs.google.com/file/d/0B7eZflzDxAeQbU9vMm9Ldkc1cVE/view.
108. Dahl R. James and the Giant Peach. URL : http://english4success.ru/upload/books/449.pdf.
109. Dahl R. Matilda. URL : http://english4success.ru/Upload/books/73.pdf.
110. Dahl R. Charlie and the chocolate factory. URL : http://www.readanybook.com/online/127.

III. Довідкова література

111. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 тис. слів / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. К. : Ірпінь : Перун, 2007. 1736 с.
112. Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.

113. Словник лінгвістичних термінів / Упоряд. : Д. І. Ганич, І. С. Олійник. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.

114. Metthews Peter. The Concise Oxford Dictionary of Linguistics. Oxford : Oxford University Press, 1997. 432 p.

IV. Інтернет-джерела

115. Морозов В. Є. Віктор Морозов: Ім’я Гаррі Поттера слід було перекласти як «Грицько Гончар» : [інтерв’ю з В. Морозовим]. *Друг Читача*. 2007. 05 грудня. URL : http://vsiknygy.net.ua/interview/31/.

116. Якимчук А. П. «Лінгвокультурна комунікація як випробовування для перекладача» URL: http://eprints.zu.edu.Ua/2023/1/17.pdf

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні ознаки оказіоналізмів

Додаток Б

Методологічні засади перекладознавчого аналізу оказіоналізмів

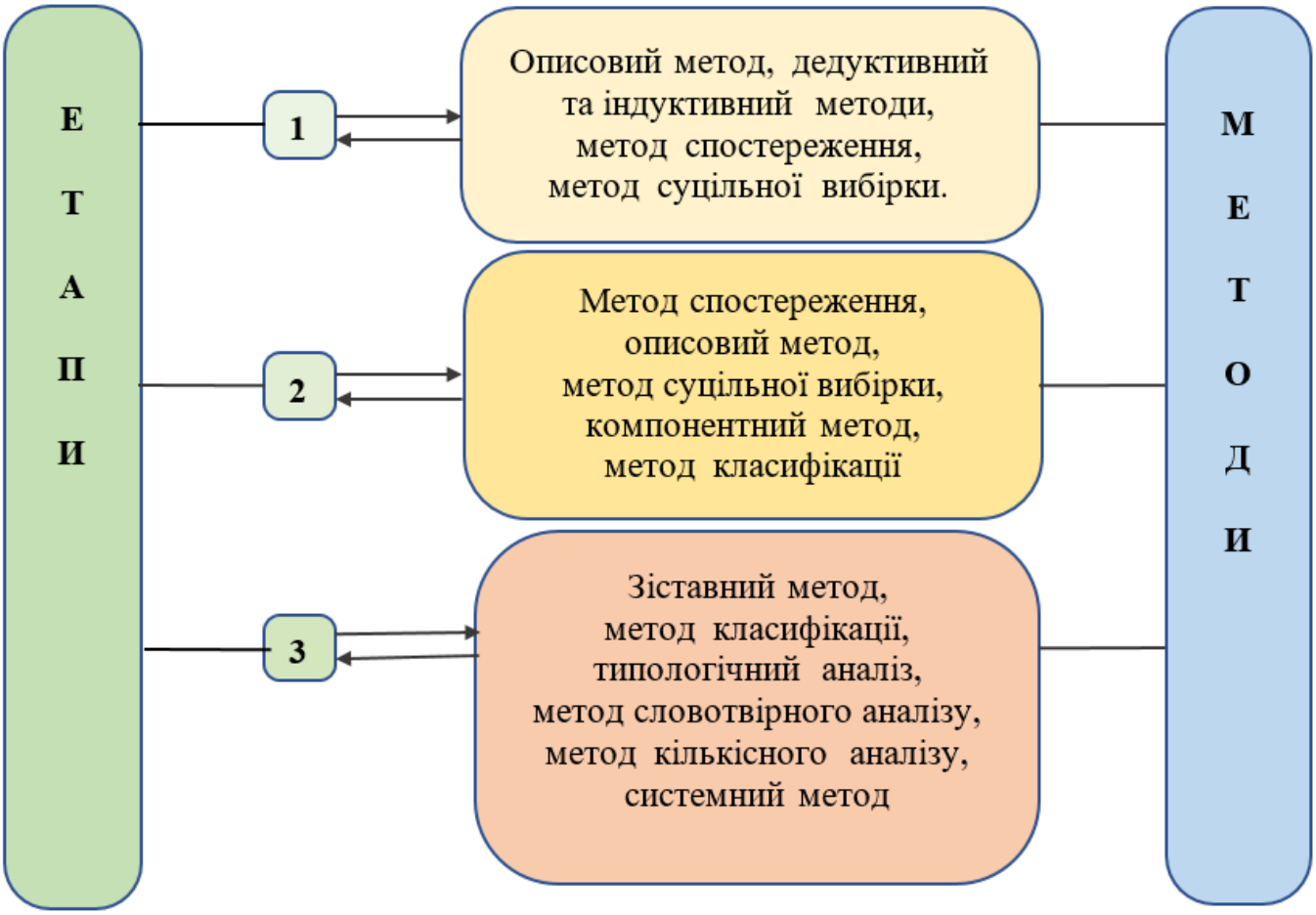

Додаток В

Ономасіологічна класифікація оказіоналізмів художніх творів Р. Дала

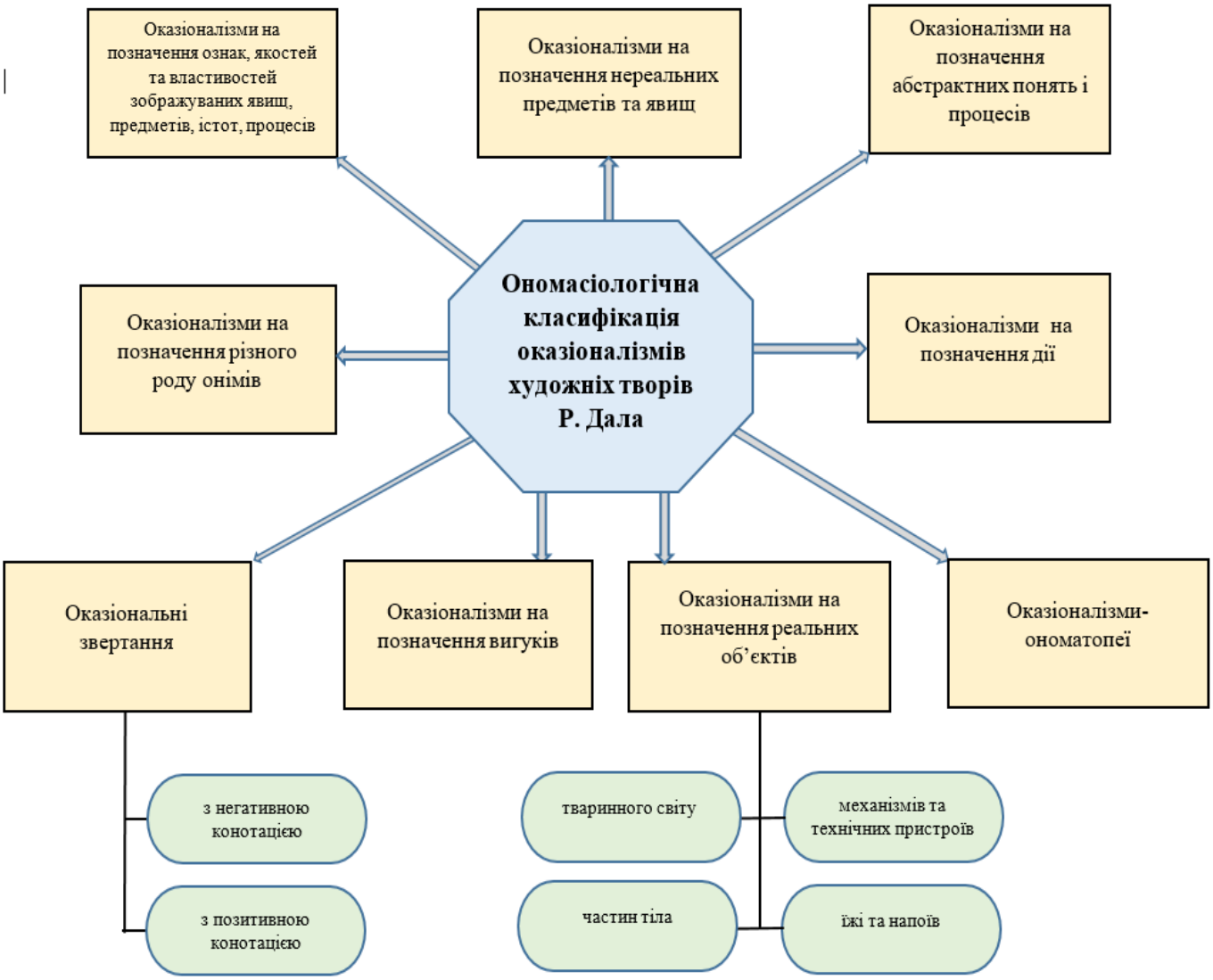

Додаток Г 1.

Способи творення оказіоналізмів художніх творів Р. Дала

Словоскладання		*wig-rash, stink-waves, frog-juice, mouse-burglar*
Графіко-орфографічні оказіоналізми		*absolootly, brekfust, cumpany, elefunt, langwitch.*
Редуплікація		*snippy-snip and snappy-snap, slap-slapping, tap-tap-tapping, telly-telly bunkum box.*
Афіксація		*-some (frightsome), -y (hopscotchy), -able (sickable), -ful (grueful), -ing (piffling), -ly (glamourly), -ous (wonderous), -ish (wigglish), -ant (repulsant), -wise (maggotwise*)
Контамінація		(*disgusting + murderous = disgusterous, flush + fussed = flussed, glorious + sumptuous = gloriumptious, glorious + yummy = glummy,*
Метатеза		*buckswashling (swashbuckling), dory-hunky (hunky-dory), curdbloodling (bloodcurdling), snapperwhippers (whippersnappers), squeakpip (pipsqueak), thirstbloody (bloodthirsty).*
Граматичні оказіоналізми	а) *ступенів порівняння прикметників*:	*brainiest, horridest, the horriblest, commonest, deader*;
	б) форми множини іменника:	*micies, kindnesses*;
	в) прислівника, порушуючи норми утворення	*oftenly.*
Субституції		*brimful of buzzburgers, rotten-wool, natterbox / базікало, forthwards / від туди.*

Додаток Г 2.

Структурно-семантичні типи фразових з’єднань у дитячих творах Р. Дала

Трикомпонентні	*world-record-breaking (chewing-gum) / (жуйку), з якою вже побила світовий рекорд; fifty-foot-long / –; still-fast-asleep / сплячий*;
Чотирикомпонентні	*not-quite-so-innocent (questions) / не такі вже й безневинні (запитання)*;
П’ятикомпонентні	*tobacco-selling-newspaper-sweet-shops / кіоски, де прродають і цукеррки, і тютюн, і газзети; twelve-foot-high-grandfather-clock / чотириметровий.*

Додаток Д

Способи відтворення авторських новотворів Р. Дала українською мовою

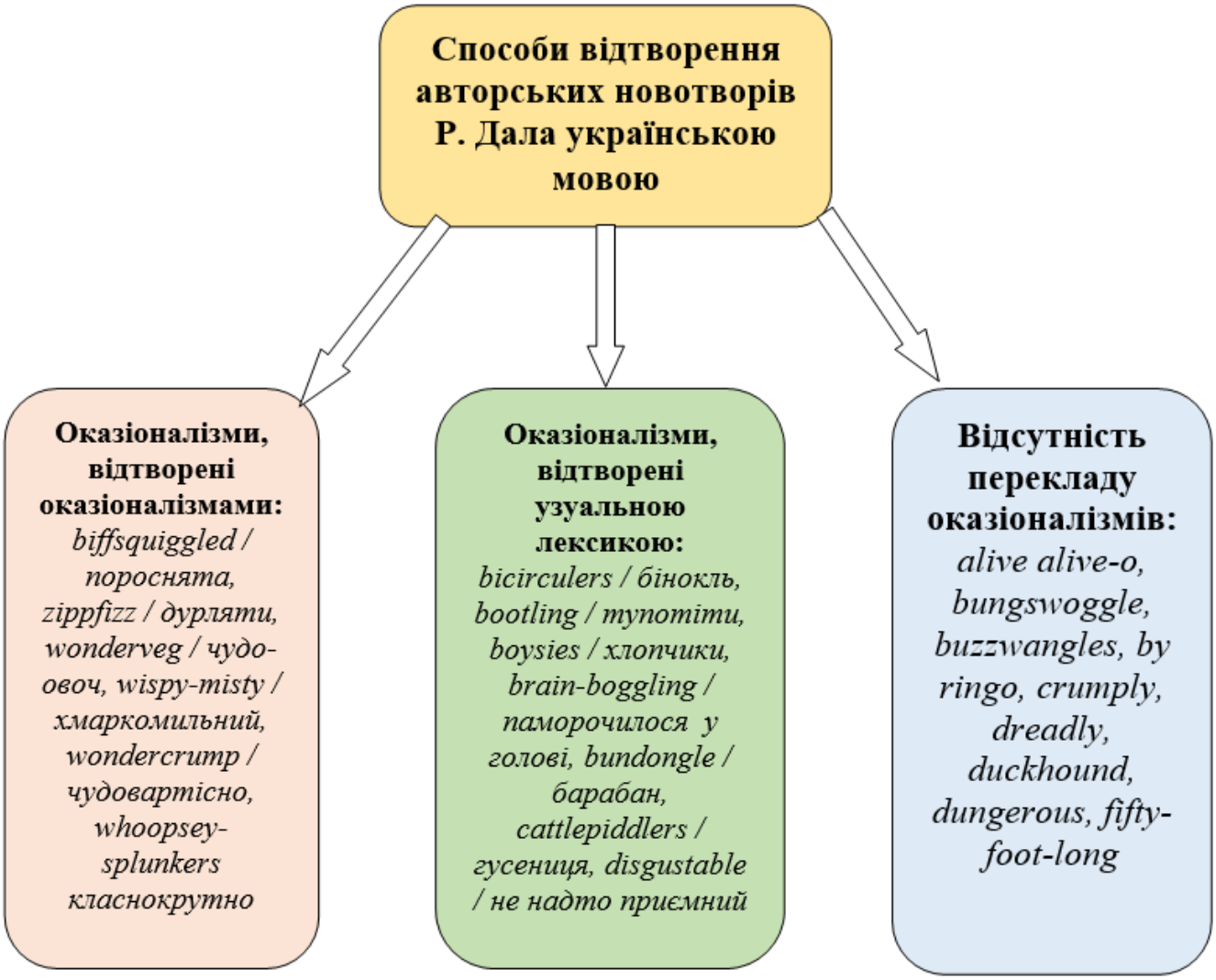

Додаток Е

Переклад оказіоналізмів художніх творів Р. Дала українською мовою